

Opinia consolidată a ecologilor este că există o dihotomie clară între individualism şi holism. Dacă nu eşti holist, nu poţi fi catalogat ca fiind altceva decât individualist.

În măsura în care opţiunea holistă are consecinţe doar pentru studiul şi interpretarea sistemelor naturale, nu apar dificultăţi deosebite. Însă odată cu recenta interpretare a sistemelor socio-economice ca sisteme ecologice, această distincţie simplistă ar trebui să se confrunte cu abordările sociologice şi economice. Pentru a ilustra bogăţia de idei din aceste abordări am investigat ideea de evoluţie a instituţiilor la doi economişti, ambii laureaţi ai premiului Nobel. Este vorba de F. A. Hayek şi D. C. North.

De ce evoluţia instituţiilor? Pentru că mulţi ecologi îşi propun să fundamenteze dezvoltarea durabilă a omenirii şi să contribuie la crearea instituţiilor adecvate pentru atingerea acestui deziderat. Ce vrem, în fond, este ca instituţiile să evolueze într-un anumit fel. Este acesta un scop rezonabil?

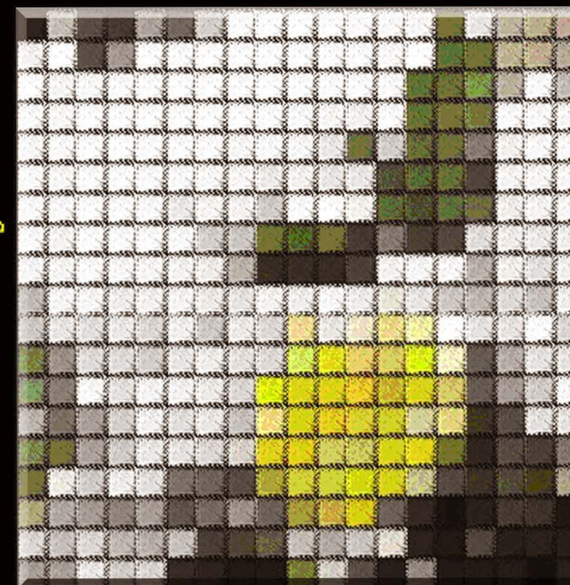
ISBN 978-973-558-383-5

Virgil Iordache   Explorări dincolo de individualism şi holism

Virgil Iordache

Ideea de evoluţie a instituţiilor

Explorări dincolo de indvidualism şi holism

EXPLORĂRI
DINCOLO DE INDIVIDUALISM ŞI HOLISM

Ideea de evoluție a instituțiilor
la F. A. Hayek şi D. C. North

VIRGIL IORDACHE (născut 1969) predă la Facultatea de Biologie a Universităţii din Bucureşti. Domenii principale de preocupări: ecologia şi filosofia biologiei. Doctorand în filosofie. Cărţi şi articole în domeniul ecologiei, eseuri filosofice în reviste de cultură. Ultima carte: *Biologia ca formă a culturii*, Ed. Ars Docendi, 2008.

VIRGIL IORDACHE

EXPLORĂRI DINCOLO DE INDIVIDUALISM ŞI HOLISM

IDEEA DE EVOLUȚIE A INSTITUȚIILOR LA F. A. HAYEK ŞI D. C. NORTH

ARS DOCENDI 2008
UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

Editor: Ioan Crăciun
DTP: Iulian Nazâru

Universitatea din Bucureşti – Editura *Ars Docendi*
Editură cu profil academic şi cultural recunoscută de
CONSILIUL NAȚIONAL
Al CERCETĂRII ŞTIINȚIFICE
DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR

Şos. Panduri 90, Sector 5, Bucureşti
Tel./Fax: (021) 410 2575
E-mail: arsdocendi@yahoo.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IORDACHE, VIRGIL
Explorări dincolo de individualism şi holism: F.A. Hayek şi D.C. North / Virgil Iordache
Bucureşti: Ars Docendi, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-558-383-5

1:316
14(436) Hayek, F. A.
929 Hayek, F. A.

Tipărit la Tipografia Editurii *Ars Docendi*

Printed in Romania

CUPRINS

Profesorului Mihail Radu Solcan

Cuvânt înainte

Opinia consolidată a ecologilor este că există o dihotomie clară între individualism şi holism. Această opinie se reflectă în tradiția şcolilor de interpretare şi cercetare a structurii comunităților de organisme: şcoala gleasoniană, individualistă, şi şcoala clementsiană, holistă. Dacă nu eşti holist, nu poți fi catalogat ca fiind altceva decât individualist (cu toate conotațiile lui de egoism, etc).

În România, datorită prestigiului unor mari ecologi, majoritatea membrilor comunității optează pentru holism, urmând opinia de maximă autoritate. Totuşi puțini par a şti că, potrivit unor lucrări publicate în perioada comunistă, abordarea holistă în ecologie este explicit asociată materialismului dialectic. Atunci când doar societatea există, iar individul doar prin societate (cazul comunismului) fireşte că singurul nivel care deține ca proprietate emergentă productivitate biologică este ecosistemul (iar indivizii şi populațiile biologice doar prin acesta). Întrebarea este dacă un cadru teoretic a cărui punere în practică a eşuat mai poate rămâne fertil din punct de vedere ştiințific.

În măsura în care opțiunea holistă are, la ora actuală, consecințe doar pentru studiul şi interpretarea ecosistemelor naturale, nu apar dificultăți deosebite. Va fi vorba doar despre un limbaj de specialitate mai mult sau mai puțin adecvat pentru descrierea unor fenomene din natură. Însă odată cu recenta interpretare a sistemelor socio-economice ca sisteme ecologice

(teoria ecosistemică a durabilității, un fel de reîncarnare a socialismului ştiințific), mai întâi pe plan internațional, iar apoi şi în România, această distincție simplistă ar trebui să se confrunte cu abordările sociologice şi economice dezvoltate în secolul XX. Sociologia şi economia oferă o paleta de opțiuni mai largă, iar consecințele socio-economice ale adoptării unui punct de vedere sau a altuia sunt mai subtile.

Explorarea literaturii din domeniu am început-o cu „Foundations of Biophilosophy" de Martin Mahner şi Mario Bunge (1997). Bunge este adeptul unui realism ontologic tare, perfect compatibil cu presupozițiile folosite în ştiințele naturii. Cadrul teoretic propus de filosoful Bunge şi adaptat de zoologul Mahner la domeniul de studiu al biologiei m-a convins că sistemismul este ceva diferit de holism. În anexa acestei cărți am inserat un articol din 2002 în care promovez acest punct de vedere.

Ulterior, pe măsura aprofundării literaturii filosofice, mi-am format opinia că sistemismul este un tip de holism, şi anume un holism multinivelar. Din perspectiva sistemismului nivelul individual (al organismelor) este interpretabil ca fiind unul din nivelurile de organizare a ierarhiei biologice cu existență şi productivitate relativ autonome, nivelurile supraindividuale având ca proprietate emergentă o productivitate mai mare decât suma productivității subsistemelor, depăşindu-se astfel dihotomia netă individualism – holism. Acest punct de vedere îl voi nuanța în viitor pe baza unei teorii transcendentale şi

printr-o interpretare cognitivistă a ierarhiei de sisteme ecologice. În prima variantă, pentru ecologie şi economie nuanțele respective nu vor mai fi relevante: consecințele ontice asupra conceptelor folosite în aceste discipline vor fi aceleaşi cu cele ale poziției actuale. În a doua variantă consecințele pentru ştiință sunt mai radicale, şi anume că ierarhiile de sisteme ecologice şi socio-economice nu au o existență obiectivă, independentă de interesele manageriale umane[1]. Totuşi, cred în continuare că, în pofida limitelor sale, teoria ierarhică a sistemelor rămâne un instrument cu valoare euristică mare în ecologie şi economie. Drept urmare merită discutat felul în care se poate aplica, evidențiind atât potențialul, cât şi limitele sale.

Pentru a ilustra bogăția de idei asociată problematicii deschise am investigat ideea de evoluție a instituțiilor la doi economişti, F. A. Hayek şi D. C. North. De ce evoluția instituțiilor ? Pentru că mulți ecologi îşi propun să fundamenteze dezvoltarea durabilă a omenirii şi să creeze instituțiile adecvate pentru atingerea acestui deziderat. Vrem să direcționăm procesul de evoluție a instituțiilor de la o stare nesatisfăcătoare, în măsura să periclitezе supraviețuirea oamenilor pe termen lung (sau a speciei umane, cum le place holiştilor să spună), la o stare pe care o dorim mai bună. Este un astfel de scop rezonabil? Nu putem da un răspuns fără a avea o idee clară despre evoluția instituțiilor.

---

[1] Detalii despre aceste punct de vedere pot fi găsite în Iordache şi colab., 2009, Integrated modeling in biogeochemistry: potential and limits, Chemie der Erde, http://www.cesec.ro/pdf/Iordache_et_al_Verlag.pdf . Subliniez că *ambele* perspective, obiectivistă şi subiectivistă, sunt necesare pentru înțelegerea funcționării sistemelor biologice şi ecologice.

North porneşte în eforturile sale de la premize individualiste, specifice economiei neoclasice şi evoluează pas cu pas către altceva. Către holism ? Un observator superficial ar putea spune că da. În urma analizei lucrărilor lui North eu cred că nu. Nu la holism ajunge North, ci la o viziune distinctă de holism şi compatibilă cu cea a lui Hayek (care a fost consecvent principiilor sale de la început până la sfârşit).

Dacă pentru ecolog lectura textului va fi dificilă ar trebui să concluzioneze că este inadecvat să interpreteze sistemele socio-economice ca sisteme ecologice. Altminteri, cu bagajul de cunoştințe al ecologiei ar trebui să înțelegem şi un proces specific funcționării sistemelor socio-economice, cum este evoluția instituțiilor. În cel mai bun caz, interpretarea menționată este o schiță după natură făcută de un pasionat în ale picturii, dar neversat în tehnica picturii. O astfel de schiță nu se poate compara cu un tablou veritabil, chiar dacă veleitarul a surprins ceva ce pictorul profesionist a ignorat (aşa cum perspectiva ecologică surprinde în raport cu cele sociologice şi economice actuale). Ceea ce nu înseamnă că această interpretare nu este binevenită *ca prim pas* către o integrare a disciplinelor care studiază sistemele socio-economice cu ecologia. O provocare, un gest de curaj în fond, pentru care promotorii lui merită admirația noastră şi a posterității.

Pentru economişti textul din această carte este doar un punct de plecare către continuarea analizei diverselor şcoli care se dezvoltă tot mai puternic în occident, dar

ale căror ecouri în România nu sunt atât de ample pe cât ar merita. Sper, de asemenea, că şi filosofii interesaţi de morală şi politică vor găsi ceva util în text.

Cum s-a născut această carte ? Ea a fost elaborată în cadrul proiectului CNCSIS „Fundamente teoretice şi metodologice ale modelării matematice a sistemelor socio-ecologie", condus de colegul şi prietenul meu Laurenţiu Staicu, de la Facultatea de Filosofie. Citez un fragment din proiect:

Există unii autori care consideră că abordarea evoluţionistă este eliminată epistemic de cea a autoorganizării sistemelor, manifestându-se şi tendinţa de a integra principial evoluţia ca pe un mecanism implicat în procesul mai larg de autoorganizare, atât în biologie, cât şi în domeniul economiei. Ideea de evoluţie îşi are originea în studiile cu privire la limbaj şi legislaţie, biologia preluand-o de la ştiintele culturii. Orice organism rezolvă probleme, iar între acestea se află si probleme de cunoaştere. Prin urmare orice teorie a acţiunii trebuie asociată unui cadru epistemologic, adică referitor la generarea, perfecţionarea şi transmiterea cunoaşterii. Din această perspectivă, criticismul ştiintific este echivalentul competiţiei economice de piată, iar dogmatismul ştiinţific este echivalentul protecţionismului economic. Desigur că analogiile nu sunt perfecte, însa ele ne permit să sesizăm că între evoluţia cunoaşterii ştiinţifice şi evoluţia ofertei de resurse şi servicii de pe o piaţă există o asemănare în ce priveşte forma mecanismelor. În fapt, amandouă pot fi caracterizate ca aspecte ale evoluţiei culturale. Cum poate fi integrată teoria evoluţionistă în teoria autoorganizării sistemelor socio-ecologice? Ce tipuri de entităţi evoluează în sistemele socio-economice? Raspunsurile date în literatură sunt heterogene: teorii, instituţii, organizaţii, indivizi, grupuri, societăţi. Care este rolul raţionalităţii în evoluţia entităţilor din sistemele socio-economice şi a acestora în ansamblu? Ne interesează răspunsurile la aceste probleme pentru a vedea ce tip de măsuri politice maximizează potenţialul de evoluţie al sistemelor socio-ecologice, şi implicit, prin capacitatea de rezolvare a problemelor, durabilitatea acestora.

Pe baza celor citate mai sus a fost prevăzută în contract activitatea B 1.1 "Caracterizarea ideii de evolutie a

sistemelor socio-ecologice". Lucrarea este unul din rezultatele acestei activități. Ideea de a-i compara pe Hayek şi North mi-a fost sugerată de filosoful Emi Socaciu.

Cartea nu ar fi putut fi creată în absența cadrului stimulativ al unei echipe interdisciplinare formate din biologi, filosofi şi matematicieni. Interesul meu pentru acest domeniu ar fi evoluat către veleitarism fără efervescența intelectuală generală din Facultatea de Filosofie a Universității din Bucureşti, care m-a atras imediat după evenimentele din 1989. Este singurul loc pe care îl cunosc unde criticarea unor idei, inevitabil susținute de persoane, nu sunt privite ca atacuri la acele persoane. În mod special, port un respect deosebit Profesorului A.-P. Iliescu pentru faptul că, în calitate de şef al comisiei în fața căreia am susținut o variantă a acestui text ca lucrare de licență, nu a ținut seama în evaluare de criticile aduse în text unor idei din lucrări ale sale. Mai mult, m-a invitat să trimit obiecțiile respective către o revistă de specialitate, urmând a primi în acel cadru un răspuns. Astfel de persoane se desprind explicit de mentalitatea „ciocoistă" specifică scenei publice româneşti şi promovează civilitatea disputelor intelectuale[2].

Sper din tot sufletul ca şi comunitatea ecologilor, a biologilor în general, să urmeze cât mai curând astfel de instituții.

---

[2]" 'ciocoiul' nu poate avea respect pentru regulile jocului sau pentru 'adversar' (rival) – el este tipul luptătorului lipsit de scrupule.„ (A.-P. Iliescu, 2002, Mentalități şi instituții, Ed. Ars Docendi, p18)

Exploring beyond individualism and holism: F.A. Hayek and D.C. North

Abstract

In 1981 North stated that Hayek's theory and Marxist theory are of the same kind, but in 1999 he textually admitted that the neoinstitutionalism is complementary with the theoretical framework elaborated by Hayek. In 1981 Hayek is referred in two footnotes, while in 1999 North contributes to a volume dedicated to Hayek's work. Why did North change his attitude about Hayek?

In this text I will provide arguments in favor of two hypotheses:
1. Hayek's and North idea about the evolution of the institutions have converged
2. This convergence took place because of the competition on the market of ideas.

I start with an overview of the literature in this area in order to show why the proposed working hypotheses are pertinent.

Then follows a chapter dedicated to the methods used in testing the two hypotheses. In this chapters it is shown how I will characterize the idea of the institution's evolution and how I will estimate the supposed convergence of ideas.
1. From the literature analyses the key parts of an evolutionary theory have resulted to be: a theory

about the units of selection, a theory about the variation of the characters of the units of selection, a selection theory, and a theory about the transmission of the characters. Hayek's and North's ideas about the evolution of the institutions have been characterized through these four elements.
2. In order to estimate the causes of the convergence of ideas I attempted to answer the following questions: do Hayek and North attempt to an empirical adequacy of their theories? Do the message of their texts change in order to increase the explanation power of their theories? To what extent the prediction of their theories are confirmed? Were their theories used in social engineering and, if yes, with what results? Are there explicit research programs about the opportunity of the theory's convergence based on epistemic arguments, in the case of the two authors and more generally in economic schools? Are there other authors that have arrived in the same area of ideas as Hayek and North?

The results of the investigations are structured in five parts. Three parts are dedicated to the first hypotheses:
1. Textual proofs of the convergence based on Hayek's texts
2. Textual proofs of the convergence based on North's texts
3. Syntheses of the perspectivs of Hayek and North.
4. Discussion of the critics of Hayek and North through a common explanatory model of the evolution of institutions.

In the fiftth chapter of results I sketch answers to the questions relevant for the second hypotheses.

In order to illustrate the results I will shortly present the trajectory of the North's idea of the evolution of institutions.

- In the first phase North concentrates on the selection of the institutions by rationality. This phase has two sub phases.
    - In the first sub phase the accent is put on the formal institutions (especially the property right), which are endogenous (are chosen based on a rational calculus having as selection criteria their efficiency).
    - In the second sub phase North considers beside the formal institutions the informal ones. The acceptance of the informal institutions is through ideologies. The ideologies are rationally designed, similarly to the formal institutions, by individuals with high negotiation power, in order to minimize the implementation costs of the formal institutions.
- In the second phase North gives up the neoclassic model of full rationality and adopts a procedural rationality. He recognizes the pure incertitude of the future and accepts that the informal institutions are part of the cultural heritance. The rational calculus of the individuals is constrained by these informal institutions, by affecting the perceptions of the individuals involved in rational calculus. So the informal institutions become exogenous variables

and influence the way the in which the individuals manifest their rationality. This is the first point of contact with Hayek. The incompatibility between the informal institutions and the formal ones explains the absence of positive results when one society copies the success formal institutions of another society.

- In the third phase North concentrates on how the informal institutions change and arrives to the idea of their path dependency. He considers that this idea is compatible with Hayek's idea of social learning. This is the second point of contact with Hayek.

The final conclusions of the study are:

- Hayek's and North idea about the evolution of the institutions have converged. Hayek's position is more stable than North's. He actually continuously developed an initial intuition. He started from a "true" individualism and arrived to a theory of the evolution of the institutions which are both causes and effects of the human rational action. North evolved in a more popperian paradigm, from a neoclassic approach of the institutional change to a vision in which the institutions are both causes and effects of the human rational action. In the first phase North perceives Hayek as just an ideologist, while in the last phase North perceives Hayek as highly valuable from scientific point of view.
- Concerning the causes of the convergence of Hayek's and North's ideas it seems that:
    - There was a competition on the market of ideas under the constraint of epistemic

rules (search for empirical adequacy and increase of the explanatory power)

- There are explicit appeals for the need of convergence in the economic science.
- The convergence in the area of theories concerning the evolution of the institutions exceeds the limits of economics (towards other social sciences and social philosophy).
- There is an interference of non-epistemic elements in the competition because of an influence of upstream and downstream markets on the market of scientific ideas:
  - A contribution to the convergence might be due to the use of the scientific ideas for extracting ideological consequences belonging to the same "family", or for constructing theories in the political sciences.
  - Another contribution to the convergence might be due to the use of related instruments provided by other disciplines (punctuated equilibrium and path dependency theory in the case of North, and synergetic in the case of Hayek).

I have also identified a set of open problems.

Formularea ipotezelor și argumentarea structurii lucrării

> „[T]he political structure that specifies how humans develop and aggregate political choices, the property rights structure that defines the formal incentives in the economy, and the informal constraints of norms, conventions and internally held beliefs [...] have evolved over many generations, reflecting, as Hayek has reminded us, the trial and error process which has sorted out behavioral patterns that have worked from those that have failed."[3]

North considera în 1981 că teoria lui Hayek este o ideologie de acelaşi gen cu cea marxistă[4].

Dar în 1999 se exprima conform citatului inserat ca motto mai sus, şi admitea textual că neoinstituționalismul este complementar cu cadrul

---

[3] [36] p92. Acolo unde am considerat că este vorba de citate cheie am preferat să nu traduc textul. În restul cazurilor traducerea îmi aparține, exceptând situațiile când nu indic altcumva sau nu rezultă din lista bibliografică faptul că am folosit un text deja tradus.

[4] [16] p53 şi n3: „în contrast cu marxismul, ideologia pieței libere nu s-a dezvoltat în cadrul comprehensiv al unei teorii sociale, politice şi filosofice", iar în notă de subsol „şcoala austriacă a lui Von Mises şi Hayek este o excepție parțială la această afirmație".

teoretic elaborat de Hayek[5]. Consultând lucrarea din 1981 vedem că referirile la Hayek se reduc la două note de subsol, în timp ce lucrarea din 1999 este parte dintr-un volum omagial dedicat lui Hayek[6]. Ce a intervenit între cele două momente astfel încât atitudinea lui North față de Hayek să se schimbe ?

În această lucrare îmi propun să argumentez în favoarea umătoarelor ipoteze:

1. A avut loc o convergență a ideii lui North de evoluție a instituțiilor cu cea a lui Hayek[7].
2. Convergența la care se referă prima ipoteză a avut loc datorită competiției pe piața ideilor.

În ce priveşte prima ipoteză, trebuie să spun că unii autori au semnalat deja o apropiere între Hayek şi North. Palermo consideră că există o convergență între şcoala austriacă şi noul instituționalism economic [137], dar că această convergență ar fi motivată politic, prin dorința comună de a susține politici neoliberale[8].

---

[5] [36] p 84: „While Hayek did not develop explicitly a theory of institutions and path dependency, such development by the new institutional economics is complementary to and in the spirit of his framework".

[6] Doar doi economişti americani au fost invitați de Vanberg, editorul volumului, să contribuie cu eseuri: North şi Buchanan. Ceilalți contributori sunt germani, iar eseurile lor sunt redactate doar în germană. Volumul pare să fi avut o circulație restrânsă, nu l-am găsit citat în literatura secundară despre Hayek sau North recentă.

[7] Ipoteza este necesară deoarece indiciul menționat mai sus nu este sufient pentru a considera că această convergență există. Ar putea să fie şi un simplu act de amabilitate sau reverență.

[8] Cele două programe sunt văzute ca fiind incompatibile metodologic: NIE ar lucra cu o presupoziție că s-a atins un echilibru instituțional, iar modificarea instituțională ar avea loc printr-o analiză *ex post*, adică după o

Într-o recenzie a une carți[9] dedicată evoluției şcolii austriece, Lewis [136] constată că cei mai noi reprezentanți ai şcolii austriece se deplasează de la forma atomistă a individualismului metodologic către variante mai sofisticate care consideră că indivizii sunt încorporați (embedded) într-o rețea comună de sensuri (shared meanings). În acest fel s-ar încerca umplerea golului (gap) dintre poziția austriacă şi cea instituționalistă. Hodgson evidențiază şi el că există deja un anumit grad de convergență a ultimei lucrări a lui Hayek [14] şi a scrierilor recente ale lui North [17] cu ideile vechiului instituționalism[10]. În mod indirect şi Udehn [138] susține convergența dintre Hayek şi North. El critică împărțirea simplistă a teoriilor sociale ca fiind individualiste sau holiste, şi identifică cinci versiuni de individualism metodologic (IM), de la cea mai atomistă la cea mai apropiată de holism:

1. Un individualism natural al teoriei contractului social, care ia ca punct de plecare individul asocial, care trăieşte fără instituții
2. Un al doilea individualism natural, al teoriei generale a echilibrului[11], care ia în considerare

---

comparare de către agenți a situației existente cu alte situați de echilibru posibile. Nu ar există însă o perspectivă NIE cu privire la cum un astfel de echiliru este atins. Pentru agentul în viziune austriacă, prescripțiile normative ar fi rezultatul tocmai al recunoaşterii faptului că echilibrul este irelevant din punct de vedere analitic şi că trebuie analizate tocmai aspectele dinamice ale procesului de interacțiune socială.

[9] S. Gloria-Palermo, 1999, The evolution of Austrian economics, Routledge, London and New York, apud Lewis [136].

[10] Pentru detalii cu privire la convergența dintre vechiul şi noul instituționalism a se vedea capitolul 3.5.

[11] Interesant că predarea individualismului metodologic în varianta neoclasică pare să ducă la o asociere acestuia de către studenți cu determinismul [168]. Variabilitatea răspunsurilor unei firme la factori

indivizi izolați, dar care interacționează pe o piață

3. Un individualism social austriac, care într-o etapă inițială consideră indivizii ca izolați, dar care ulterior le consideră ființe sociale şi culturale care ataşează un înțeles subiectiv propriilor acțiuni şi artefactelor umane. Aici s-ar încadra şi Hayek, pentru care toate instituțiile ar fi explicabile prin acțiunile indivizilor, deci ar fi endogenizate.
4. Un individualism popperian, care acceptă obiectivitatea existenței instituțiilor sociale ca variabilă exogenă în modelele sociale ştiințifice. NIE (noul instituționalism economic) ar reprezent o variantă a IM popperian, şi anume IM instituțional[12]. Udehn admite însă că North utilizează instituțiile atât ca variabilă exogenă, cât şi ca variabilă endogenă (explicabilă prin acțiunea indivizilor).
5. Un individualism structural, specific marxismului analitic şi unor abordări sociologice, în care se admite existența entităților sociale sub forma unor structuri de poziții interrelaționate, ca independente de indivizii care ocupă aceste poziții.

Primele trei forme ar reprezenta variante tari de IM, iar

externi identici este conceptibilă doar prin dihotomia raționa-irațional. În cazul în care răspunsul este exclusiv rațional, variabilitatea ar dispare.

[12] Termenul nu este inventate de Udehn, ci este folosit de unii neoinstituționalişti, de exemplu de Rutherford (1994, Institutions and economics. The old and new institutionalism, Cambridge University Press, Cambrdge, apud De Alessi [170]).

celelalte două variante slabe, în care se face trecerea de la utilizarea instituţiilor ca variabile endogene la utilizarea lor ca variabile exogene. Pe baza analizei făcute, Udehn sugerează că individualismul şi holismul nu mai pot fi privite ca doctrine opuse[13]. Anticipând, pot spune că în ultima etapă a gândirii lui Hayek şi cea mai recentă a lui North, instituţiile sunt atât variabile endogene cât şi exogene.

În ce priveşte cea de a doua ipoteză, nu a mai fost emisă în cazul lui Hayek şi North, şi pare a fi respinsă principial pentru teoriile economice. Stigler[14] notează că economiştii nu îşi explică propriul comportament ştiinţific în termeni economici; adaptarea la cerinţele consumatorului este văzută ca fiind un fel de prostituţie intelectuală. Yeager [238] opinează şi el că tendinţa de a lăsa piaţa să judece lucrările academice riscă să încurajeze atitudinile şi practicile antieconomice. Pe de altă parte, Antonelli constată formarea instituţională a unei pieţe pentru cunoaştere bazată pe creşterea posibilităţii de însuşire (appropriability) a cunoaşterii[15] [234], Loasby discută despre diviziunea şi organizarea cunoaşterii [237], iar Cook discută în termeni kuhnieni despre şcolile econometrice ca şi cum s-ar afla într-o competiţie pe o piaţă ştiinţifică [235], chiar dacă nu în termeni expliciţi. În ce mă priveşte, am optat pentru emiterea acestei ipoteze deoarece parcurgerea literaturii listate la bibliografie mi-a dat sentimentul acut că asist

---

[13] Citează chiar şi un autor, pe Philip Pettit, care într-o lucrare recentă foloseşte sintagma „holistic individualism”.
[14] Apud Craig [236].
[15] În special ca rezultat al revoluţiei IT.

la o competiţie hayekiană pe o piaţă a ideilor. Cuplând aceasta cu epistemologia evoluţionistă popperiană[16], la care Hayek subscrie[17], ideea părea cu atât mai plauzibilă. Mai rămâne să vedem în ce sens se poate discuta despre o astfel de piaţă, ca să depăşim reproşurile lui Yeager şi Antonelli. Voi preciza acest sens în capitolul de metode.

Până atunci, însă, iată cum este structurată lucrarea:

- include un capitol de metode în care prezint modul cum urmează să testez cele două ipoteze. Acesta depinde de ce înţelegem prin ideea de evoluţie a instituţiilor, şi de felul cum conceptualizăm competiţia dintre teoriile economice (sau, mai corect spus, competiţia dintre agenţi dotaţi cu intenţionalitate care folosesc teoriile ca parte a capitalului cultural propriu în vederea atingerii unor scopuri) pe o piaţă a cunoaşterii de acest tip. În finalul acestui capitol vom şti „parametri" pe care urmează ulterior să îi evaluăm pentru a accepta, complet sau într-o anumită măsură sau respinge ipotezele.
- urmează apoi capitolul de rezultate, cu cinci subcapitole. Două sunt dedicate dovezilor extrase din textele lui Hayek şi North, dovezi care sunt relevante pentru „parametri" prin care am caracterizat teoria evoluţionistă. În al treilea schiţez o sinteză între ideea de evoluţie a lui Hayek şi cea a lui North, pornind de la constatarea complementarităţii lor, iar pentru a-i evalua forţa o folosesc în a patra parte pentru respingerea unor critici la Hayek şi North apărute în literatura secundară

[16] [158] p79.
[17] [14] p30-31

a acestor autori. Cel de al cincilea subcapitol este dedicat argumentelor şi contraargumentelor pentru convergența prin competiție pe piața cunoaşterii a ideilor celor doi autori.

- în final sunt reluate principalele concluzii.

Metoda de testare a ipotezelor

Prima parte a acestui capitol este dedicată modului cum voi caracteriza ideea de evoluție a instituțiilor.

Partea a doua descrie felul cum voi estima că presupusa convergență a ideilor lui Hayek şi North a avut loc prin competiție pe o piață.

Pentru a identifica modul cum poate fi caracterizată ideea de evoluție a instituțiilor am să fac o scurtă trecere în revistă a chestiunii aplicării evoluționismului în ştiințele sociale.

La ora actuală este un lucru acceptat, din perspectiva filosofiei ştiinței şi sinergeticii[18], că teoria evoluționistă nu este specifică biologiei[19], ci este o teorie generală aplicabilă în toate domeniile onticului[20] [199, 249, 253]. Recunoaşterea acestui fapt vine şi din partea unora dintre economişti, cum sunt Hodgson [210], Schumpeter[21], sau Hayek[22]. Un alt aspect tot mai larg

---

[18] Ştiința complexității.

[19] Nu iau în considerare aici discuțiile cu privire la relevanța selecției naturale pentru biologie. Teoria echilibrului punctuat ca alternativă la cea evoluționistă evidențiază tocmai limitele unei teorii evoluționiste concepută ca independentă de autoorganizare. Atât ea cât şi discuțiile derivate, de exemplu cu privire la driftul întâmpător (random drift) al speciilor au fost depăşite prin abordarea sinergetică (a se vedea de exemplu [249, 254]).

[20] S-a trecut deja la modelarea ei matematică [256] (modelarea în sensul din filosofia ştiinței).

[21] Se argumentează că Schumpeter nu a avut în vedere doar evoluția economică, ci dezvoltarea economică, în care evoluție este doar o anumită etapă, eventual discernabilă din punct de vedere analitic de autoorganizare

acceptat[23] este că evoluția este doar un aspect al autoorganizării, că ontogeneza şi filogeneza sunt probleme a căror înțelegere presupune un aparat conceptual comun[24]. Haken şi Knyazeva [252], de exemplu, într-o lucrare dedicată unor consecințe filosofice ale sinergeticii, se exprimă astfel: „[*Sinergetica*] este orientată către căutarea unor tipare comune de evoluție şi autoorganizare a sistemelor complexe de orice tip, indiferent de natura concretă a elementelor sau subsistemelor. [...] Modelele nelineare evoluționiste dezvoltate de sinergetică pot fi aplicate la fel de bine înțelegerii activităților umane cognitive şi culturale ca şi managementului proceselor sociale complexe[25]". Dincolo de tratarea la nivel general a

---

[203, 205]. Pentru neo-schumpeterianism şi evoluționism a se vedea şi [207].

[22] [14] p56 „Universalitatea ei [*a teoriei evoluționiste*], ca mijloc explicativ, este exprimată şi în noile activități ale unor distinşi fizicieni [...]".

[23] Şi pentru a cărui acceptare chiar şi în domeniul biologiei există dezbateri, de exemplu Richardson [259])

[24] La acest punct de vedere probabil că Hodgson nu mai subscrie, devreme ce îl critică pe Hayek ca fiind mai degrabă ontogenist, nu filogenist [67]. Problema ontogeniei este direct corelată cu abordarea de tip mâna invizibilă, care nu presupune neapărat evoluție, deci filogenie. Dar pentru Hayek ontogenia este tratată implicit (pentru că termenul ca atare nu apare) şi în sens de autorganizare la o scară mare de timp, care include evoluția. Această speculație pare justificată de contactele lui strânse cu promotorii teoriei generale a sistemului de la mijlocul secolului trecut (detalii în capitolul dedicat lui Hayek).

[25] Remarcabil că recomandările manageriale ale celor doi autori menționați pot fi interpretate ca fiind compatibile cu cele ale lui Hayek: „O mare eficiență o au eforturile slabe, dar adecvate, rezonante. Ele trebuie să se conformeze posibilităților interne ale sistemului însuşi. [...] Managementul nu trebuie să fie energic (eng. energetic) ci corect organizat din punct de vedere topologic". Cazul fostei URSS este dat ca exemplu de management energic, care nu corespunde tendințelor interne.

teoriei sistemelor complexe există şi încercări de a ilustra aplicabilitatea ei pe o gamă largă de tipuri de sisteme. Auyang pune problema evoluţiei (în contextul dinamicii sistemelor complexe) pentru economie, biologie şi fizică statistică [199][26].

Pe de altă parte, încă persistă percepţia că teoria evoluţionistă este o teorie biologică, atât din partea biologilor [249], cât şi din partea cercetătorilor din domeniul ştiinţelor sociale [210-212]. Chiar Hodgson, pe care l-am menţionat ca adept al caracterului general ontic al teoriei evoluţioniste, într-o etapă anterioară a discutat de o biologizare a economiei [202, 206], şi abia ulterior a intrat în polemică cu cei care protestau la utilizarea metaforelor biologice [208, 209][27]. În pofida

---

Ca pe o ciudăţenie, dar poate mai mult decât atât, să notăm şi interpretarea sinergetică pe care autorii o dau concepţia heideggeriene asupra timpului din „Sein und Zeit" (şi în particular termenului Zeitlichkeit). Să mai notăm şi că în viziune celor implicaţi în acest domeniu teoria este holistă, ceea ce poate explica rezistenţa la răspândirea ei în economie. Totuşi cred că este mai degrabă o problemă de utilizare superficială a termenului, în condiţiile în care miza lui la nivel general nu este atât de mare ca în cazul aplicării teoriei la sistemele socio-economice, un este înţeles ca şi colectivism. Hayek, de exemplu, deşi subscrie la teoria complexităţii, argumentează foarte clar că nu subscrie la colectivismul metodologic ([4] p64, 93, 97).

[26]Dar documentarea în cazul economieie lasă de dorit (spre exemplu singura lucrare a lui Hayek la care face referire este „Individualismul şi ordinea economică", în care acesta încă nu folosise ideea de evoluţie culturală).

[27] Trebuie precizat că este destul de uşor să cedezi tentaţiei de a discuta despre darwinism în economie, deoarece Darwin însuşi notează că selecţia naturală operează asupra elementului limbajului uman sau că grupurile tribale cu înclinaţii care servesc binelui comun ar fi favorizate de selecţia naturală (apud Hodgosn [209]). Aceeaşi sursă memţionează şi alţi autori de la sfârşitul secolului XIX care aplică ideea selecţiei naturale în cazul ideilor, obiceiurilor şi instituţiilor. Cum Darwin este în primul rând un

eforturilor făcute, rămâne răspândită în comunitatea economiştilor tendinţa de a discuta despre analogii biologice sau metofore biologice [204, 214][28]. Dar şi biologii alimentează această controversă; Corning, de exemplu, propune o teorie a adaptării biologice în societate bazată pentru conceptul de nevoie fundamentală (basic need), şi concluzionează că societatea poate fi văzută ca o tentativă (enterprise) de supravieţuire colectivă [201][29].

Cu atât mai mult merită în acest context subliniate eforturile lui Hayek de a arăta că originile gândirii evoluţioniste nu sunt atât biologice, cât mai ales economice[30].

Trecând cu discuţia în domeniul aplicării efective a evoluţionismului în gândirea economică, să observăm

---

biolog, de aici până la ideea că ar avea loc o biologizare a ştiinţelor sociale nu mai este decât un pas. Ori o biologizare ar avea loc doar în măsura în care teorii sau mecanisme specifice biologiei ar fi aduse în discuţia fenomenelor sociale umane.

[28] După cum arată şi titlul unei reviste recent înfiinţate: The Journal of Bioeconomics.

[29] În lista bibliografică sunt menţionate şi lucrări din două reviste ale căror nume evidenţiază preocupările aflate la interfaţa dintre biologie şi politică: „Politics and the Life Sciences” şi „Research in Biopolitics”. Să observăm, totuşi, că punctul de vedere al lui Corning nu este departe de importanţa pe care o acordă Hayek [14] succesului populaţional (în termenii numărului de indivizi) al grupurilor performante.

[30] Îndeosebi în [14]. Dar pentru o analiză a originii ideii lui Hayek de evoluţie culturală a se vedea Angner [41], care arată, împotriva tendinţei de a considera că Hayek a fost inspirat direct de Menger şi filosofii englezi ai secolului 18, că şi Darwin a jucat un rol indirect, prin Carr-Saunders şi şcoala zoologică de la Oxford, care a influnţat concepţia lui Hayek cu privire la selecţia de grup şi transmiterea atât a caracterelor moştenite, cât şi a celor dobândite.

că este adesea corelat cu instituţionalismul [219], dar nu redus la acesta, Hayek fiind un semnificativ contraexemplu. Nelson [216] şi Nelson şi Winter [218] trec succesiv în revistă argumentele evoluţioniste utilizate în literatura economică recentă. Ele sunt aplicate atât în studiile dedicate instituţiilor, cât şi în cele dedicate organizaţiilor [215, 217[31], 220]. Mai rar evoluţionismul este aplicat unor procese economice, cum este de exemplu schimbul generalizat [221]. Pe această din urmă direcţie el deja se apropie de aplicarea ecologiei în economie [222][32], făcând posibilă corelarea evoluţiei economice cu distribuţia geografică a resurselor [200].

Atâta vreme cât abordarea evoluţionistă în economie nu ţine seamă şi de aspectul autorganizării, ea ajunge în mod inerent la dificultăţi. Khalil, de exemplu, argumentează că într-o lume în care posibilităţile pentru profit sunt nu doar descoperite, ci şi create, am putea distinge între creşterea eficienţei ca rezultat al alocării optime (raţionale) a resurselor, şi creşterea productivităţii (care poate surveni printr-un act de creaţie fără dimensiune raţională) [213]. Selecţia evoluţionistă nu ar putea asigura nici predominanţa tipurilor potenţial evolutive, nici nu ar putea da seamă de apariţia raţionalităţii (ci doar de difuzia ei, odată apărută). Perspectiva lui Hayek cu privire la coevoluţia

[31] În această lucrare, de exemplu, Nelson şi Winter sunt interesaţi de populaţii de firme dintr-o industrie sau dintr-o economie; firmele experimentează noi strategii şi au tendinţa să adopte acele practici care, conform experienţei sau percepţiei lor, au un succes mai mare decât strategiile alternative potenţiale.
[32] Pentru mai multe detalii despre această direcţie a se vedea capitolul 3.5.

raționalității și culturii[33] pare să fie relevantă pentru problema identificată de Khalil. Dar Khalil generalizează mai mult, extinzând raționalitatea la orice organism: „raționalitatea exprimă natura organismului ca organizație"[34]. Dacă este așa, conchide Khalil, studiul organizațiilor este locul corect de intrare pentru înțelegerea schimbării evoluționiste.

Dacă am redat mai în detaliu aspectele din paragraful de mai sus, a fost pentru că ideea de a considera indivizii ca organizații pare a fi foarte utilă pentru crearea unei punți între disciplinele biologice și cele sociale, ca și pentru abordarea unora dintre disputele metodologice din științele sociale.[35]

În continuare am să punctez[36] care sunt elementele cheie ale unei teorii evoluționiste:

1. Identificarea *unităților* selecției: ce anume este supus procesului de selecție; unitățile selecției trebuie să constituie o *populație* și să facă față unor *probleme* asociate mediului lor; orice astfel de unitate poartă numele de *interactor*[37].

---

[33] Pe care o voi reda în capitolul dedicat lui Hayek.

[34] Idee nu chiar atât de nouă dacă ținem seamă de faptul că la Hegel rațiunea este acțiune cu scop, și că orice organizație este caracterizată de un scop organizațional.

[35] Este probabil un tipar fenomenologic care întemeiază ambele tipuri de discursuri, biologic și social (a se vedea și nota 23), în condițiile în care timpul este mai degrabă conceptualizarea condițiilor de posibilitate ale acțiunii decât un timp obiectiv în sens fizicalist.

[36] După Mahner și Bunge [253] și Vanberg [99]

[37] În ce privește entitățile biologice, dovezile empirice actuale sugerează că cea mai importantă unitate de selecție (interactor) este individul. Totuși, nu este exclusă nici posibilitatea selecției la nivel de grup, pe baza unor proprietăți cum sunt densitatea populațională sau structura populației,

2. O teorie a *variației* unităților selecției: cum are loc modificarea unităților selecției; variațiile sunt posibile *soluții* la problemele cu care se confruntă unitățile de selecție şi sunt distribuite în populație.
3. O teorie a *selecției* unităților: cum sunt eliminate unitățile care prezintă variații, soluții inadecvate sub presiunea mediului generator de probleme;
4. O teorie a *transmiterii* variațiilor: cum se păstrează în timp variațiile care nu au fost eliminate sub presiune mediului.

În teoriile economice entitățile care sunt supuse selecției sunt *organizații* (de exemplu selecția organizațiilor pe o piață, sau selecția sociobiologică a indivizilor[38]), *reguli/instituții* (de exemplu selecția regulilor prin eficiență, sau selecția prin succesul populațional al grupurilor care le adoptă)[39], sau *grupuri*[40] de organizații (selecția de grup în sens hayekian).

Să punctăm şi distincția dintre *selecție a* unor entități şi

---

inclusiv diviziunea muncii în cazul insectelor eusociale. Există tentative de a utiliza conceptul de interactor şi în discuțiile despre evoluția instituțiilor. Spre exemplu, foarte Hodgson propune tratarea organizațiilor ca interactori, ca vehicule pentru norme [117].

[38] Am utilizat aşadar deja ideea că indivizii pot fi înțeleşi ca organizații.

[39] Precizez de la bun început că, în ciuda terminologiei bine înrădăcinate pe care o voi folosi ca atare în continuare, opinia mea, pe care o voi argumenta mai departe, este că nu avem de a face cu o evoluție propriu-zisă a instituțiilor ca reguli, ci cu o evoluție a organizațiilor care includ în capitalul lor acele reguli.

[40] Un grup de indivizi este implicit un grup de organizații ; dar grupul poate avea şi o structură mult mai complexă pe măsură ce apar diferite tipuri de organizații diferite de cele individuale.

selecție pentru anumite proprietăți (caractere) ale lor[41]. În viziunea lui Mahner şi Bunge, termenul de selecție în sensul cel mai propriu se aplică entităților materiale, doar descrierea procesului de selecție făcându-se prin raportarea la proprietățile entităților respective. Rămâne de văzut în acest context care sunt unitățile de selecție în cazul a ceea ce numim evoluția instituțiilor. Anticipând, să spunem că lumea a treia popperiană sau lumea culturală hayekiană, la nivelul cărora se găsesc obiectivizate şi instituțiile, pot fi intepretate ca modificări materiale ale mediului sub acțiunea organizațiilor. Aceste entități culturale ar influența transmiterea (învățarea, modificarea) instituțiilor de către organizații.. Lumea instituțiilor *ca entități obiective* ar fi un ansamblu de entități materiale emergente social implicate în transmiterea instituțiilor *ca proprietăți* ale organizațiilor. O astfel de interpretare este compatibilă cu tratarea instituțiile ca instrumente pentru organizații (caz în care avem de a face cu instituții ca entități obiective), dar şi cu considerarea instituțiilor ca proprietăți ale organizațiilor pe baza cărora, alături de alte proprietăți, se face selecția (caz în care instituțiile nu au o realitate obiectivă dincolo de cea a organizațiilor). Putem specula că în organizația „eu" instituțiile internalizate constituie resurse pentru sine, dar că aceeaşi organizație privită obiectivant, din exterior, are instituțiile ca proprietăți (caracteristici) ce îi definesc fenotipul supus selecției.

Pe baza elementelor de mai sus, am optat pentru analiza ideii de evoluție a instituțiilor la Hayek şi North prin

---

[41] [253] p341

prisma celor patru elemente din structura unei teorii evoluţioniste şi prin prisma rolului evoluţiei instituţiilor în dezvoltarea[42] de ansamblu a societăţii.

În continuare am să abordez problema modului de caracterizare a pieţei pentru cunoaştere. Pentru început am să fac distincţia dintre piaţa pentru cărţi (şi alţi purtători materiali de cunoaştere) şi piaţa pentru teorii ca entităţi ideale. Cred că piaţa pentru cărţi este cea a cărei influenţă asupra producţiei ştiinţifice este indezirabilă, şi în care supremaţia consumatorului poate duce la prostituţie intelectuală. Rămâne de văzut ce poate fi o piaţă pentru teorii. Piaţa pentru teorii ar putea fi cea pe care are loc sortarea evoluţionistă a teoriilor în sens popperian. Dincolo de cererea pentru purtători materiali de cunoaştere, există şi o cerere pentru cunoaştere ca atare, după cum o demonstrează instituţionalizarea cercetării şi finanţarea ei publică sau privată. Valoarea normelor, inclusiv a descripţiilor ştiinţifice într-o interpretare normativă, vine din faptul că funcţionează ca instrucţiuni de acţiune prin care se face conexiunea dintre zona internă a organizaţiilor şi zona externă (se încearcă un control asupra zonei externe, „mediului" extern, în vederea atingerii scopurilor). Această piaţă pentru cunoaştere ştiinţifică este supusă atât unor constrângeri de tip economic (de acelaşi tip cu cele din piaţa pentru purtători materiali ai cunoaşterii), cât şi unor constrângeri de tip epistemic[43].

---

[42] Că este ea gândită ca autoorganizare sau altfel.

[43] Iar cunoaşterea de tip epistemic poate fi la rândul ei gândită ca fiind produsă pe o piaţă aflată în amonte de piaţa cunoaşterii ştiinţifice), consumatorii ei fiind cei care vor să se asigure de calitatea cunoaşterii ştiinţifice.

Cunoaşterea ştiinţifică de tip economic poate fi utilzată apoi pe alte pieţe, de exemplu pentru proiectarea politicilor publice (inginerie socială) sau pentru producerea de ideologii[44] care să fie utilizate ulterior pe piaţa politică. Ca în orice sector economic, putem accepta şi ideea că într-o organizaţie poate avea loc o integrare pe verticală a mai multor organizaţii aparţinând unor pieţe diferite: de exemplu aceeaşi organizaţie poate produce şi o teoria economică, şi o ideologia pornind de la ea[45].

Ce anume ar putea să ne indice o competiţie pe o astfel de piaţă ? Cum informaţiile cu privire la constrângerile economice nu ne sunt accesibile[46], trebuie să ne limităm la cealaltă categorie de constrângeri, şi anume la cele epistemice. Caută Hayek şi North ca teoriile lor să fie adecvate empiric ? Are loc o ajustare de la un text la altul pentru a creşte puterea explicativă a teoriilor? În ce măsură predicţiile teoriilor se adeveresc ? S-a pus problema aplicării teoriilor în ingineria socială, şi dacă da, cu ce rezultate în raport cu teoria[47] ? Există apeluri explicite cu privire la oportunitatea convergenţei din considerente epistemice[48], în cazul

---

[44] Acceptând pentru această discuţie că poate exista o cunoaştere economică neideologică.

[45] Cum pare a fi cazul lui Hayek, şi, pentru unii autori, şi al lui North.

[46] Şi nu nu ar fi interesante din punct de vedere filosofic.

[47] Hayek ([2] p35): „Nici un economist nu a reuşit încă să se îmbogăţească vânzând şi cumpărând mărfuri pe baza predicţiilor ştiinţifice ale preţurilor viitoare (chiar dacă unii e posibil să fi reuşit asta vânzând astfel de predicţii)."

[48] Că există numeroase astfel de apeluri şi că ele nu sunt urmate ar putea fi explicat, cu titlu de ipoteză, prin prioritatea pe care o au constrângerile

particular al celor doi autori şi în general pentru şcolile economice ? Există şi alte teorii, ale altor autori, care să fi ajuns în aceeaşi zonă cu cele ale lui Hayek şi North ? O astfel de convergență generalizată ar fi un bun argument, deoarece[49] în condițiile menținerii constante a caracteristicilor cele mai importante ale mediulu care generează problemele cărora trebuie să le facă față competitorii din populație, competiția va tinde să inducă o convergență către un anumit echilibru al strategiilor adoptate pentru rezolvarea problemei, în măsura în care piața aproximează satisfăcător idealizarea neoclasică.

Desigur, nu voi putea să răspund foarte detaliat la aceste întrebări, dar unele indicii se găsesc chiar în textele autorilor, altele le-am identificat în literatura de specialitate, iar altele sunt notorii.

În fine, la fel de interesați putem fi şi de cauze ale convergenței care să fie diferite de competiția pe piața cunoaşterii ştiințifice. Manifestarea, dar necunoaşterea, lor ne-ar putea face să supraevaluăm rolul competiției epistemice. Poate fi vorba aici de utilizarea unor instrumente teoretice comune preluate din alte discipline (biologie, sinergetică), care să inducă anumite asemănări în structura produsului teoretic din motive „tehnologice”, sau de similitudini impuse de utilizarea teoriilor economice respective pentru crearea

---

economice în fața celor epistemice, ca şi prin conotațiile ideologice pe care deja le-au căpătat anumite teorii.

[49] Conform lui Vanberg [96], dar şi lui A. Alchian sau M. Friedman (după acelaşi autor). Ar fi vorba de o maximizare rațională ca produs al selecției naturale prin competiție de piață.

unor ideologii din aceeaşi „familie” sau pentru construcția unor teorii pe o piață ştiințifică din aval (a ştiințelor politice, de exemplu).

Voi încerca aşadar să evaluez în ce măsură convergența dintre Hayek şi North a apărut prin competiție epistemică prin schițarea unor răspunsuri la întrebările de mai sus.

REZULTATE
Analiza textelor lui Hayek

Hayek a lucrat începând cu 1938 la unul şi acelaşi mare proiect. Acesta era intitulat „Abuzul şi declinul raţiunii" [50]. Prin urmare de la „Drumul către servitute" până la „Infaturea fatală" opera sa prezintă o remarcabilă coerenţă[50]. Iată, cronologia lucrărilor lui Hayek[51]:

1. 1944 Apare „Drumul către servitute" [6], care este materializarea a ceea ce trebuia să fie secţiunea finală a proiectului (reflectând declinul raţiunii sub totalitarism).
2. 1945 Prelegerea „Individualism: adevărat şi fals", publicată în 1948 în volumul Individualism şi ordine economică. Ea reflectă rezultate preliminare ale lucrului la proiect şi urma să fie folosit în secţiunea de început a acestuia. Aici se face distincţia între individualismul adevărat (Mandeville, Hume, Smith) şi cel fals (al raţionaliştilor francezi, cu originea la Descartes). Pentru „individualism fals"[52], în opoziţie cu „individualism adevărat",

---

[50] Chiar dacă am observat această coerenţă prin parcurgerea lucrărilor lui Hayek din lista bibliografică (mai puţin a celor trei volume despre lege, legislaţie şi libertate [5], la care am avut acces doar prin citatele inserate în textele altor autori, în principal ale lui Vanberg), ea ar fi putut să pară a fi mai degrabă rezultatul unei anumite interpretări, mai ales în condiţiile numeroaselor dispute interpretative existente. Datorez muncii de studiere a arhivelor Hayek efectuată de Caldwell [50] argumentele biografice care susţin această coerenţă. Pentru o biografie intelectuală a lui Hayek a se vedea şi [52].

[51] Cronologia pe care o prezint este preluată după [50].

[52] Am pus sintagmele între ghilimele deoarece „individualism true" e probabil să nu fie acelaşi lucru cu „true individualism". Neavând acces direct la lucrare nu mă pot hazarda să propun o traducere propriuzisă.

pentru ca progresul societății să aibă loc este necesar ca instituțiile să fie proiectate rațional. Hayek s-a considerat a fi un Old Whig, doctrina s-a fiind compatibilă şi continuând-o pe cea a lui Burke şi Lord Acton [65][53].

3. 1952 Apare „Contrarevoluția în ştiință” [4], în care sunt incluse materiale care ar fi trebuit să reprezinte secțiunea de mijloc a proiectului, dedicată surselor individuale ale ostilității împotriva individualismului. Unele dintre ele sunt scrise anterior, în anii războiului. Hayek discută problema scientismului, ca aplicare a criteriile ştiințelor naturii la ştiințele sociale[54].
4. 1952 Apare „Ordinea senzorială”, care reflectă ajustarea proiectului prin dezvoltarea unei direcții cognitive care să dea seamă de relația dintre reguli, raționalitate şi cunoaştere. Hayek declară că ideea i-a venit în urma lucrului pe problema scientismului, dar şi ca reacție emoțională de îndepărtare de domeniul ideologicului în urma criticilor vehemente ale lucrării din 1944 („Drumul către servitute”). Lucrarea foloseşte teoria sistemelor complexe.
5. Anii 50 Pe direcția cognitivă în 1952 Hayek

---

[53] Iată un citat semnificativ din Lord Acton, apud Greg [65]: “Whigs did not invent whiggism, they discovered it”.

[54] Deşi Caldwell nu precizează, aş menționa că aici face şi o distincție clară între ordine (fenomenală) şi entitatea (transfenomenală) care o posedă (de exemplu societatea), primul termen referindu-se la regularități empiric observabile (de exemplu ale comportamentului indivizilor), reale (dar de o realitate dependentă de capacitatea senzorială a indivizilor), iar al doilea reprezentând o entitate teoretică al cărei referent real depinde de dezvoltarea teoriei, de modul de interpretare a regularităților. Voi evidenția ulterior implicațiile majore ale acestei distincții.

lucra la un manuscris intitulat „Înăuntrul sistemelor şi despre sisteme”, în care încerca dezvoltarea unei teorii generale a comunicrării. Nu îl mai finalizează[55], şi îl împarte în mai multe părți. Una dintre ele o publică în 1955, eseul „Grade de explicare”, republicat în 1967 [2]. În acest eseu distincția dintre natural şi social este înlocuită cu distincția dintre sisteme simple şi sisteme complexe. Sunt citați Ludwig von Bertalanfy (fondatorul teoriei generale a sistemelor) şi Norbert Wiener (fondatorul ciberneticii). Explicațiile pentru sisteme complexe, spre deosebire de cele pentru sistemele simple, nu pot fi decât ale principiului. Teoria evoluționistă este dată ca exemplu tipic de explicare a principiului (explanation of the principle). Pe direcția socială produce două eseuri, „Egalitate şi justiție” şi „Tradiția liberală”, care furnizează fundalul pentru „Constituția libertății”. În 1959 la Universitatea din Chicago, unde Hayek lucra, are loc celebrarea centenarului Darwin. Hayek participă la secțiunea „Evoluția minții”, iar o altă secțiune se intitula „Evoluția socială şi culturală”.

6. 1960 Apare „Constituția libertății” [7]. Hayek introduce explicit teme evoluționiste, valorificând în direcția socială rezultatele

[55] Ulterior va şi abandona termenul de sistem. Ipoteza mea ar fi că această abandonare are loc datorită utilizării lui de către Bunge, față de care Hayek se diferențiază din punct de vedere ontologic, şi care ajunge ulteriror la concluzii ideologice antilberale (a se vedea argumente în acest sens ulterior în acest capitol).

obținute pe direcția cognitivă. Foloseşte termenul de evoluție socială, mai degrabă decât de evoluție culturală. Renunță la referirea la individualism. Tradiția franceză este considerată în continuare raționalistă, iar cea scoțiană este considerată concepția evoluționistă[56]. Discută despre „evoluția rațiunii”[57]. Accentele cad în mod echilibrat pe reguli informale şi formale, de drept privat şi de drept public, pe tradiție şi o raționalitate cu măsură.

7. Anii 60 Dezvoltă direcția cognitivă în eseuri pe care le republică în 1967 [2]. Este vorba în esență despre o teorie ierarhică a regulilor şi o teorie a evoluției lor. Apare pentru prima oară ideea selecției de grup; este citat V. C. Winne-Edwards[58]. Publică un eseu în care consideră că „constructivismul raționalist al lui Descartes îşi află originile în distincția simplistă greacă dintre natural şi artificial”.
8. Anii 70 Publică tratatul despre lege, legislați şi libertate [5]. Discută explicit despre cultură ca nici naturală, nici artificială, apropiindu-se de poziția popperiană a lumii a treia[59]. Cultura şi

---

[56] [7] p79-83
[57] [7] p61
[58] Promotor al selecției de grup în biologie.
[59] Pentru poziția lui Popper a se vedea [158] p281. Gray [63] menționează şi locul din [5] în care Hayek se referă la ideea de lume a entităților abstracte (Law, Legislation and Liberty, vol III, p157, ediția 1). Gray ([63] p12n16) menționează de asemenea că într-un manuscris preliminar al lucrării „Eroarea fatală” Hayek recunoaşte afinitățile dintre lumea a treia popperiană şi concepția sa asupra tradiției ca purtătoare de cunoaştere şi de valori. Nu am găsit această recunoaştere în textul publicat, precum nici alte elemente citate de Gray, cum ar fi de exemplu faptul că Hayek

raţiunea au coevoluat, dar cultura are anterioritate istorică. Discută explicit despre selecţie de grup, dar accentele sunt echilibrate în raport cu rolul raţiunii.

9. 1988 Apare „Infatuarea fatală" [14], lucrarea pe care nu a mai putut-o edita singur datorită vârstei şi problemelor de sănătate. Hayek se referă explicit la epistemologia evoluţionistă, şi afirmă în capitolul 5 că morala nu este justificabilă raţional[60]. Accentele cad pe selecţia de grup, pentru care sunt furnizate dovezi empirice din analiza situaţiilor sociale contemporane, sau preluate din studii antropologice. Rolul raţiunii nu mai este evidenţiat cu atâta pregnanţă. Hayek notează[61] despre „Infatuarea fatală" într-o fişă datată 1985 că „trebuie să fie rezultatul final a ceea ce am plănuit prin 1938 ca „Abuzul şi declinul

---

subscrie la raţionalismul critic popperian, ceea ce arată că influenţa lui W. W. Bartley III (biograful comun al lui Hayek şi Popper şi editorul ultimei cărţi a lui Hayek) nu este atât de mare pe cât se consideră. Pe de altă parte Hayek în texte anterioare [10] p39-40m declarase textual: „[Karl Popper] a inventat numele de raţionalism critic, care cred că exprimă în mod fericit contrastul cu raţionalismul naiv sau constructivism. Cred că este cel mai bun termen pentru descriere poziţiţiei generale pe care o consider cea mai *rezonabilă*. (sublinierea mea). Dar acest mod de abordare are o tradiţie." Gray ([63] p16) interpretează că pentru Hayek criticismul raţional trebuie să se oprească atunci când atinge dimensiunea tacită a practicilor noastre, şi că asta l-ar diferenţia de Popper. Eliminarea referirii pozitive la raţionalismul critic popperian în „Infatuarea fatală" şi înlocuirea ei cu critica explicită a afirmaţiei popperiene că gânditorii raţionalişti „nu se vor supune orbeşte nici unei tradiţii" vine în susţinerea acestei interpretări.

[60] Conform lui Caldwell [50] ambele poziţii, dar în primul rând cea referitoare la convingerile morale, sunt derivate de la Bartley (a se vedea nota precedentă).

[61] Apud Caldwell [50].

raţiunii””.

Să exemplificăm acum ideea de evoluţie a regulilor (în particular a instituţiilor) cu elemente din structura textelor lui Hayek.

În „Drumul către servitute” identificăm motivaţia programului său de cercetare [6]:

- p32 „Poziţia liberală[62] s-a erodat şi mai mult apoi, din cauza încetinelii cu care îşi arăta roadele politica de ameliorare graduală a cadrului instituţional al societăţii libere. [...] Liberalul se comportă faţă de societate precum grădinarul care îngrijeşte o plantă: el caută să creeze condiţiile cele mai favorabile creşterii ei, trebuind să-i ştie morfologia şi fiziologia.” Aşadar ar fi necesară o teorie a morfologiei şi fiziologiei societăţii.
- Necunoaşterea morfologiei duce la speranţe prea mari şi grabă cu efecte dezastruoase: p32 „Succesul însuşi al liberalismului s-ar putea spune că a devenit cauza declinului său. Omul a devenit, din pricina acestei reuşite, tot mai puţin dispus să suporte necazurile care-l mai năpăstuiau [...] Supărarea îndreptăţită împotriva celor care se foloseau de frazeologia liberală pentru a apăra privilegiile antisociale [*conduce*

[62] Heidegger (după cotitura din gândirea sa - Kehre) critică liberalismul ca pe o manifestare a subiectivismului metafizic [86], o manifestare de acelaşi gen cu nazismul şi comunismul. Dar Salem-Wiseman argumentează că liberalismul este compatibil, cel puţin la nivelul valorilor pe care le promovează, cu Dasein-ul, specific primei etape a gândirii heideggeriene [261].

la] (p33) o abandonare totală a tradiției individualiste care a creat civilizația occidentală."[63]

- Liberalismul nu este rigid: p30 „În principiile de bază ale liberalismului nu se găseşte nimic care să facă din ele un crez staționar, nu există reguli severe fixate o dată pentru totdeauna." El nu presupune acceptarea necritică a regulilor: p31 „crearea în mod deliberat a unui sistem în cadrul căruia concurența acționează în modul cel mai binefăcător se deosebeşte cât se poate de mult de acceptarea pasivă a instituțiilor aşa cum se înfățişează ele."
- Elementul cheie al civilizației este morala: p171 „Pentru a fi colectivist trebuie să fi capabil de orice. Cei cu principii morale de tipul celor care „au călăuzit popoarele europene" au prea puține motive să fie atraşi de putere.", p172 „Într-o societate totalitară sunt numeroase locuri în care trebuie să fi crud şi să intimidezi, să înşeli cu bună ştiință şi să spionezi." Iar în societățile totalitare are loc o selectare pentru sfârşitul adevărului: p173 Problema selecției conducătorului este strâns legată de problema mai largă a selecției în funcție de opiniile profesate.

Se pare că Hayek crează teoria evoluției culturale pentru a o folosi la susținerea unei teorii politice.

---

[63] Cum metafora creşterii plante este aceeaşi ca în „Eroarea fatală", e greu de crezut că a renunțat la opțiunea pentru tradiția individualistă, chiar dacă nu a mai formulat-o explicit.

Să vedem acum care este statutul entităților colective şi al regulilor. Literatura pe care am avut-o la dispoziție în aceste sens a fost [2] şi [4].

Iată ce elemente găsim în [4]:

- p93 „În strânsă legătură cu obiectivismul abordării scientiste este colectivismul metodologic, tendința lui de a trata societatea sau economia sau capitalismul ca fază istorică a sa drept obiecte bine definite.”
- p64 „Individualismul metodologic se abține să trateze aceste pseudoentități ca fapte, fiind strâns corelat cu subiectivismul ştiințelor sociale.”
- p97 „Întregurile sociale nu ne sunt date ca „unități naturale”. Ceea ce grupăm ca exemple (eng. instances) ale unui astfel de întreg sunt complexe de evenimente individuale. Ele sunt selectări ale anumitor elemente ale unei imagini complexe făcute pe baza unei teorii despre coerența lor. Ele sunt tipare sau ordini. Prin urmare aceste întreguri există doar în măsura în care teoria este corectă. Uneori aceste întreguri teoretice corespund parțial cu cele în sens comun, cum este de exemplu în cazul pieței.”
- p45n3 „Utilizarea termenului teleologic pentru a caracteriza stiintele sociale nu este adecvată, întrucât poate sugeră că nu numai acțiunile oamenilor, ci şi structurile sociale sunt proiectate deliberat de către cineva în vederea unui scop.”

- p49 „Cunoaşterea concretă care ghidează acțiunile unui grup de oameni nu există ca un corp coerent şi consistent de cunoaştere, ci doar ca dispersată, incompletă în multe minți individuale.
- p54 „Orice teorie economică are un caracter esențialmente subiectiv."[64]
- p145 „Întregurile[65] sociale sunt condiții pentru realizarea multor dintre lucrurile la care țintesc oamenii, mediul care face posibilă chiar conceperea majorității dorințelor individuale şi care ne dă puterea să ni le îndeplinim."
- p149 „cunoaşterea acumulată nu este într-un singur creier, ci este încorporată în simboluri[66] pe care le utilizăm fără să le înțelegem, în obişnuințe şi instituții, instrumente şi concepte." Dar (p148) critică termenul de instituție ca fiind echivoc, sugerând proiectare deliberată. Mai corect ar fi „formation". Totuşi îl va păstra.

În [6] sunt incluse mai multe eseuri. Primul dintre ele este „Grade de explicație" (p3) din care am reținut următoarele pasaje pe care le comentez mai jos:

- p11 „În cercetarea sistemelor complexe nu inventăm noi ipoteze sau termeni teoretici (constructs), ci le selectăm din ceea ce ştim cu privire la unele elemente ale fenomenului observat. Nu ne întrebăm dacă ipoteza este adevărată, ci dacă factorii selectați sunt

---

[64] Deci cu atât mai mult entitățile cu care lucrează această teorie.
[65] E vorba de întregurile pe care le presupunem în virtutea ordinilor.
[66] Cunoaştere obiectivată.

implicați în şi/sau suficienți pentru explicarea fenomenului observat.” Ulterior acceptă şi statutul termenilor teoretici, dar individualismul metodologic rămâne. Deschide şi calea pentru critica propriei teorii a evoluției culturale în termenii lui, nu prin respingerea generală. E posibil ca factorii pe care i-a luat în considerare să nu fie suficienți.

- La p12 discută teoria evoluționistă în biologie. Este o teorie de tipul „explicației principiului”. „Deoarece are în vedere sisteme complexe nu este o teorie care are drept scop predicții specifice ale unor evenimente particulare, ci delimitarea unui domeniu de fapte care sunt permise de altele care nu sunt, arătând de ce doar anumite tipuri de evenimente pot avea loc [*în principiu*].” În etapa aceasta se raportează darwinian, abia mai târziu, sub acuzații de biologizare, va căuta originile economice.
- La p13 citează pe L. Von Bertalanfy. Iar la p20 face referire la teoriile recent apărute, inclusiv la teoria generală a sistemelor. La p17 le comentează: „Aceste teorii îşi arată valoarea prin modul în care faptele izolate capătă înțeles (makes sense), umplând nişele pe care teoriile le furnizează.
- p21 „Nu există o competiție între procedura ştiințifică normală şi procedura ştiințifică specifică tratării ansamblurilor complexe. Tipurile de cunoaştere obținute sunt diferite, iar câmpul de aplicație al celei de a doua proceduri

este mai larg decât al primei."[67]

Al doilea eseu (p22) este „Teoria fenomenelor complexe", publicat prima oară în 1964 într-un volum în onoarea lui Popper editat de Mario Bunge. Cele mai semnificative pasaje mi s-au părut:

- p23 „Întrebările apar după ce simțurile noastre au detectat un tipar (pattern) sau o ordine în evenimente. Acestei curiozități îi datorăm începuturile ştiinței." Citează în susținere şi pe Aristotel.
- p25 „Gradul de complexitate specific unui domeniu ştiințific este dat de numărul minim de variabile care trebuie luat în considerare pentru rezolvarea unei probleme specifice acelui domeniu ştiințific."
- p26 „‚Emergența' de tipare ‚noi' ca urmare a creşterii numărului de elemente[68] între care există relații simple înseamnă că acea structură mai mare ca întreg va avea anumite trăsături generale care vor reapărea (eng. recur) independent de valori particulare ale datelor indviduale, atâta vreme cât structura generală este păstrată."
- p26 „Astfel de ‚întreguri', definite în termeni de proprietăți generale ale structurii lor, vor

[67] Iată de ce critica lui Hayek ca scientist de către Iliescu [74] nu pare a fi adecvată. Hayek ar accepta că este scientist în sensul al doilea, dar nu al ştiinței sistemelor simple. North încearcă şi el o explicație de tip normal pentru instituțiile formale. Dar până la urmă şi North ajunge către o explicație de tip în principiu, în fața complexității crescânde a cadrului către care trebuie să se extindă cu explicația.

[68] Pentru societate, creşterea populației.

constitui obiecte distincte de explicaţie pentru teorie, chiar dacă o astfel de teorie e posibil să fie pur şi simplu doar un mod particular de potrivire împreună a afirmaţiilor cu privire la relaţiile dintre elemente." Se distanţează clar de holism.

- p26 „Conceptul de emergenţă derivă de la cel de legi heteropatice propus de Mill pentru a distinge legile chimiei şi alte fenomene complexe de compoziţia cauzală mecanicistă."
- p27 „Ceea ce individualizăm (single out) ca întreguri, sau unde punem limita lor (the partition boundary), va fi determinat de faptul dacă putem izola tipare recurente ale unor structuri coerente de un tip distinct, pe care în fapt le întâlnim în lumea în care trăim. Va fi util să conceptualizăm (elaborate) şi studiem un tipar de un anumit tip atunci când el este persistent."
- p31 Critică pe Popper că tratează conceptul de mamifer ca pe un universal, dar neagă că ipoteza evoluţionistă reprezintă o lege a naturii.
- p32 Citează pe Darwin care a spus că toate muncă constă în aplicarea teoriei evoluţioniste. Am putea interpreta că problema căreia i se adresează Hayek este de aplicare coerentă pentru societate. De caracterizare a morfologiei şi fiziologiei acesteia.
- p34 „Conceptul de minte care se explică complet pe ea însăşi implică o contradicţie logică." Nu ar fi o chestiune de limitare practică, ci de limitare principială.

- p38 „[P]oziţiile relativiste în chestiuni de istorie, cultură şi etică sunt adesea rezultatul unei interpretări greşite a teoriei evoluţiei [...] [V]alorile noastre prezente există doar ca elemente ale unei tradiţii culturale particulare şi sunt seminificative doar pentru o fază mai lungă sau mai scurtă a evoluţiei. [...] Dar deşi ştim că aceste valori sunt relative la ceva, nu ştim la ce anume sunt ele relative. Putem indica o clasă generală de circumstanţe datorită cărora [*valorile*] sunt aşa cum sunt, dar nu cunoaştem condiţiile particulare cărora le sunt datorate, sau care ar fi valorile dacă acele circumstanţe ar fi diferite. [...] Deşi putem spune cu sens că valorile noastre sunt determinate de o clasă de circumstanţe definibilă în termeni generali [...] nu putem trage concluzii semnificative din această afirmaţie." De aici se pot trage concluzii practice cu privire la schimbarea valorilor, pe care le va şi trage în „Constituţia libertăţii" sau „Infatuarea fatală".
- p39 „In timp ce presupoziţia de cunoaştere suficientă duce la ideea că raţiunea poate judeca orice valori, faptul că ne dăm seama de imposibilitatea unei cunoaşteri complete induce o atitudine umilă şi reverenţioasă faţă de experienţa omenirii ca întreg, care a fost cristalizată în valorile şi instituţiile societăţii existente."
- p42 „Căutarea legilor nu este un criteriu pentru ştiinţificitatea teoriilor, ci doar pentru cele care descriu fenomene simple. Accentul pe legi ca

> relație între câteva variabile este probabil un rezultat al inductivismului, pentru că fenomenele simple de covariație a două mărimi sunt cel mai uşor de observat. În cazul fenomenelor mai complexe trebuie mai întâi să avem teoria pentru a spune dacă lucrurile se comportă în acord cu teoria."[69]

Al treilea eseu (p43) este „Percepția regulilor şi inteligibilitate"[70] publicat pentru prima oară în 1962. Acesta este foarte relevant pentru teoria transmiterii regulilor. Am selectat şi comentat pasajele de mai jos:

- p45 Dă exemple de regula urmata fara a o intelege: „exista o capacitate de a percepe regularitati, tipare, adica reguli; un copil vorbeste gramatical fara a sti regulile, o persoana care merge pe bicicleta. Putem actiona pe baza unor reguli pe care le-am putea descoperi, dar pe care nu e neaparat nevoie sa le putem formula pentru a tine seama de ele." Ar fi o cunoastere nediscursiva (tacită, a şti cum).
- p47 „Recunoasterea tiparelor si imitarea este o trasatura biologica, iar actiunea de imitare nu antreneaza neaparat conştientizarea elementelor

[69] Bunge e mai fertil aici cu teoria lui despre testarea ipotezelor în cazul sistemelor complexe (de ex. În [253]). Hayek nu are noțiunea de identificare a sistemului, în timp ce North merge pe ea măcar implicit; Hayek merge şi el implicit pe ea când discută despre descoperirea regulilor formale, pentru că propune un mod de structurare. Dar insistă pe selecția de grup ca mecanism pentru că nu îi pune probleme de structură internă a grupului, pe care asumă că oricum nu o poate caracteriza suficient. Preferă o catalaxie fără structură precizată.
[70] Lucrările lui Hayek referitoare la organizarea proceselor mentale anticipează conceptul de rețele neuronale [82].

actiunii respective, sau, în cazul omului, formularea unor afirmatii cu privire la ceea ce este recunoscut sau facut. Adesea nu suntem capabili sa exprimam în cuvinte capacitatea de a imita (de exemplu a unor gesturi, grimase, etc)."

- p48 "Exista o problema de identificare a ceea ce recunoastem, in sensul ca avem adesea o recunoastere a tiparului despre care nu putem explica cum are loc."
- p51 „Tiparele lumii fenomenale (senzoriale, subiective si comportamentale) sunt caracteristice fiecarei specii in parte. Tendinta oamenilor de a personifica evenimentele observate este probabil rezultatul aplicarii unei astfel de schemata. Fara astfel de schemata nu am avea capacitatea de a percepe entitati complexe care manifesta tiparele respective."[71]
- p55 „Ceea ce recunoastem cand urmarim cu privirea alti oameni nu sunt atat miscarile particulare, ci un scop, o stare sau o atitudine, pe care o recunoastem fara a sti din ce anume. Ceea ce recunostem ca si comportament in vederea unui scop (purposive conduct) este un comportament care urmeaza o regula cu care suntem obisnuiti, dar pe care nu este necesar sa o cunoastem explicit."[72]
- Ambele tipuri de reguli sunt o chestiune cvasi-biologica, o teorie senzori-motorie (p57). Are

[71] Un fel de psihologizare a kantianismului, după cum observă şi Gray [63].

[72] Pentru o dezvoltare actuală acestei direcții de cercetare a se vedea Mamelli [79].

cunostinta si de preocuparile fenomenologice in directia interepretării tiparelor de percepție şi acțiune (nota 41), dar nu poate accepta consecintele lor filosofice.

- p58 „Intelesul (conotatia, intensiunea) unui simbol sau a unui concept (?) va fi in mod normal o regula impusa asupra unor procese mentale ulterioare care in sine nu trebuie sa fie neaparat constienta sau specificabila." Conceptul în acest sens nu mai e nevoie să fie acompaniat de o imagine sau de un referent extern.
- p58 „Bazele empatiei se afla in acest gen de fenomene de recunoastere a tiparelor. [...] Regulile inconstiente care ne guverneaza actiunea sunt reprezentate adesea ca obiceiuri, obisnuinte (customs, habits). Ele determina sau limiteaza domeniul de posibilitati in care alegerea constienta este facuta."
- p59 „Considerăm că o acțiune a unei persoane este *rațională* atunci când recunoaştem că modul în care acționează se bazează pe întelesul a ceea ce percepe. Pentru aceasta este necesar ca o parte din regulile noastre de percepție şi acțiune să fie comune."
- p60-61 Pune problema discursivizării regulilor. Dacă există reguli comune care ne permit să comunicăm cu alții, i se pare că aceste reguli nu pot fi niciodată comunicate. Prin extinderea argumentului, ar trebui să existe reguli metaconştiente care să opereze asupra conținuturilor conştiinței. Am ajunge la

consecinta aceasta pentru a putea evita regresul la infinit[73]. Nu e nici un motiv pentru care nivelul conştiinţei să fie cel mai înalt. Dar recunoaşte că nu poate furniza o dovadă strictă. Să observăm însă că nu rezultă de aici că regulile informale de acţiune sunt metaconştiente. Pot fi conştiente nediscursive.

- p61 „S-ar parea ca într-un anumit sens întotdeauna ştim nu doar mai mult decât putem afirma în mod deliberat, ci şi mai mult decât putem să conştientizăm şi să testăm în mod deliberat." În ce sens se mai poate spune că ştim dacă nu conştientizăm ? În caz că este aşa suntem doar părţi, fără statut ontologic, al întregului la nivelul căruia acele reguli îşi găsesc rostul. În măsura în care urmăm nişte reguli inconştiente apărute inconştient şi urmăm şi reguli conştiente apărute conştient, atunci suntem atât părţi fără statut ontic (ca organele într-un organism), cât şi indivizi cu statut ontic. Eventual s-ar putea discuta despre grade de integrare şi individuare. Holismul şi sistemismul hayekian nu sunt incompatibile, cu menţiunea pe care am făcut-o anterior cu privire la dependenţa supraindividuală de teorie. Ar fi

[73] Dar regresia la infinit nu este ceva care să fie problematic în sine în absenţa unei presupoziţii substanţiale asociate argumentului [248]. De ce ar fi regresia la infinit o problemă în acest caz ? Hayek nu ne spune, dar ne putem gândi că, pe de o parte, tipul de explicaţie pe care îl consideră relevant în acest caz este unul fundaţional, nu unul coerentist, iar pe de altă parte, că are în vedere o conştiinţă finită temporal, nu o conştiinţă posibilă. Mai rămâne de nuanţat că explicaţia fundaţională la care face apel nu e este una de tip cauzal, ci una specifică sistemelor complexe, prin constrângeri datorate regulilor în cadru ierarhiei de sisteme complexe.

> un holism slab. Ipoteza holistă poate fi respinsă chiar şi în variant slabă doar dacă identificăm mecanisme prin care să putem explica principial apariția regulilor dezavantajoase pentru individ dar avantajoase pentru grup apelând la indivizi conştienți, şi explicăm toate faptele observate prin astfel de mecanisme. În principiu însă ipoteza holistă nu poate fi respinsă, ceea ce într-un anumit sens îi poate pune în discuție statutul de ipoteză ştiințifică.

Concluzia este că „evenimentele mentale pot să fie inconştiente şi incomunicabile atât pentru că au loc la niveluri prea ridicate [*în raport cu conştiinta*], cât şi pentru că au loc la niveluri prea coborâte".

Legat de această concluzie să observăm în primul rând că nu rezultă din argumentarea anterioară de ce regulile incomunicabile de la niveluri prea coborâte nu sunt şi inconştiente. Aşadar trebuie să acceptăm premiza independentă că unele reguli incomunicabile sunt inconştiente. Argumentul oferit este că e vorba de aspecte fiziologice şi psihologice profunde (lower), care nu s-au ridicat (risen) încă la nivelul conştiinței. Dacă astfel de reguli nu sunt discursivizabile, şi prin urmare nu pot fi identificate ca tradiții, atunci ele nu pot fi invocate pentru a susține păstrarea tradițiilor. Prin urmare trebuie să acceptăm că după un timp după ce au fost adoptate într-un fel sau altul devin discursivizabile şi identificate ca tradiții, că are loc o extindere a domeniului conştiinței. Acesta presupune şi apariția de noi metareguli, dacă este vorba de nivelul superior, şi

de reguli fiziologice şi psihologice şi mai profunde, dacă e vorba de nivelul inferior. Altfel spus, în momentul în care luăm în discuție tradițiile, ar trebui ca deja să acționeaze noi metareguli neconştientizate (ar avea loc un fel de emergență a metaregulilor noi). Activitatea de discutare pas cu pas a tradițiilor ar reveni la activitatea de descoperire a noilor metareguli.

Ei bine, este exact ceea ce Hayek ne şi spune la p61 : „Manipularea regulilor de care suntem conştienți e posibil să conducă la construirea unui nou set de reguli metaconştiente, în termenii cărora am putea fi atunci capabili să formulăm explicit reguli de care eram anterior inconştienți”[74].

Aşadar în acel moment, al apariției noului set de reguli metaconştiente, putem discursiviza metaregulile anterioare[75]. Predicția în ce priveşte tradiția ar fi că după un timp în care discutăm elementele tradiției

---

[74] Aceast principiu s-ar putea ilustra cred şi cu următorul exemplu: practicarea ştiinței face posibilă epistemologia, prin care se descoperă regulile practicii ştiinței.

[75] Hayek interpretează teorema lui Gödel („The sensory order” apud Gray [63] p22) ca fiind un caz particular al unui principiu mai general aplicabil tuturor proceselor conştiente şi în particular raționale, şi anume că între ceea ce le determină (their determinants) este întotdeauna necesar să se afle unele reguli care nu pot fi formulate (stated) sau chiar nu pot fi conştientizate. Este necesar atunci să acceptăm un mecanism metaconştient care operează asupra conținuturilor conştiinței, dar care nu poate fi el însuşi conştient. Poate că această teoremă este cheie şi pentru înțelegerea caracterului *nediscursiv* al situării fenomenologice originare. De observat că teorema lui Godel este valorificată prin maşina Turing şi de Solcan [129], care argumentează imposibilitatea logică a planificării complete.

conştientizate, ne dăm seama că am adoptat o nouă tradiție, pe care vom începe să o manipulăm. Există aici o sugestie de tranziție discontinuă care nu este în ton cu recomandările ulterioare de prudență în schimbarea tradiției. În plus, cineva ar putea spune că vede dintr-o dată regulile noi, noua tradiție. Dacă este aşa, atunci argumentul prin metareguli nu este o apărare eficientă a tradiției. E posibil ca Hayek să nu fi avut în vedere utilizarea lui pentru tradiții, ci pentru alte tipuri de cunoaştere, şi să fi plasat tradițiile la nivelul cel mai coborât. Spune la p62: „Pare probabil că mult din misterioasa putere a creativității ştiințifice este datorată unor procese de acest fel care presupun restructurarea matricii supraconştiente în care gândurile noastre conştiente se mişcă”.

Rămâne de văzut cum are loc conştientizarea şi discursivizarea regulilor inferioare. Conştientizarea ar putea avea loc prin simpla percepere a unor regularități empirice în comportamentul propriu sau al celorlalți. Ar trebui să acceptăm de asemenea că nu mai sunt generate prin această descoperire alte reguli mai profunde în acel moment (avem nevoie de asta pentru a nu ne lovi de dificultatea evidențiată în cazul metaregulilor; cineva ar putea spune că descoperă tradiții şi mai profunde). O dată conştientizate însă ele ar deveni elemente ale calcului rațional al indivizilor şi ar fi eliminate în absența unei utilități individuale. Eliminarea lor în cazul în care erau utile pentru grup ar duce la eliminarea grupului. Păstrarea lor ar fi facilitată de religie ([14] p217). Dar prin ce mecanism o dată conştientizate ar deveni asociate religiei în pofida

efectelor negative individuale? Hayek nu ne oferă în acest eseu un răspuns. Trebuie să acceptăm că într-un fel sau altul regulile tradiției au fost conştiente de la bun început, sau să emitem ipoteza că religia este însăşi conştientizarea tradițiilor inconştiente. Acesta este şi răspunsul pe care ni-l dă Hayek, în următorul eseu. Efortul de construire a unei teorii a regulilor inconştiente a fost util pentru argumentarea păstrării tradiției. Dar, o dată cu acceptarea tradițiilor ca fiind neconştiente la început, trebuie să acceptăm şi ipoteza holistă ca relevantă pentru tradiție. Cel puțin pentru primele stadii ale dezvoltării umane trebuie să acceptăm că indivizii acționau într-o anumită măsură ca organe ale unui organism, ca un zoon politikon.

În ce priveşte discursivizarea regulilor, ea ar avea loc pentru a fi transmise mai uşor. Discursivizarea tradițiilor ar fi un fel de aproximare, de descoperire a lor, în termenii lui Hayek, prin aproximare discursivă. Prin discursivizarea regulilor are loc crearea unui corespondent al lor în lumea a treia popperină. Ele însă şi-ar păstra şi caracterul de reguli nediscursive, psihologic profunde, ca proprietăți relaționale ale indivizilor.

Iată-ne ajunşi la eseul „Note despre evoluția sistemelor de reguli de conduită”. Pasajele cele mai semnificative mi-au părut a fi acestea:

- p66 „Reguli atat innascute (transmise genetic) cat si invatate (transmise cultural) care interacționează şi generează un tipar la nivel de grup.„

- p67 „Prin regula se intelege o afirmatie prin care este descrisa o regularitate a comportamentului, fara a avea importanta daca regula respectiva este 'cunoscută' in alt fel decat in sensul ca individul actioneaza in acord cu ea. *Transmiterea* regulii se face de la individ la individ, dar *selectarea* ei se face pe baza eficienței mai mari sau mai mici a ordinii grupului.„ Citează pe Alexander Carr-Saunders, The population problem, London, 1922, p223 „Those groups practising the most advantageous customs will have an advantage in the constant struggle with adjacent groups".
- p68 „Orice reguli particulare de conduită individuală se pot dovedi avantajoase ca parte a unui set de astfel de reguli, sau într-un anumit set de circumstanțe externe, şi dăunătoare ca parte a unui alt set de reguli sau într-un set diferit de circumstanțe externe.„
- p68 „Acțiunea individuală concretă va fi întotdeuna efectul cumulat al unor impulsuri interne, cum este foamea, al evenimentelor particulare externe care acționează asupra individului (inclusiv acțiunile altor membrii ai grupului, şi al regulilor aplicabile pentru situația astfel determinată. Prin urmare regulile după care indivizii din grup acționează în orice moment vor fi diferite.„[76]

---

[76] Ne putem pune problema în ce măsură comportamentul altruist corespunde unei nevoi interne. În termenii lui Hayek, impulsurile interne nu pot fi interpretate ca fiind reguli nediscursivizate şi chiar inconştiente? „Trebuie să mănânci", „trebuie să ajuți" sunt discursivizări ale unor reguli

- p69 „Regula de conduită întotdeauna va acționa ca o restricționare a acțiunilor induse de alte cauze (stimuli externi sau factori de comandă interni)."[77]
- p69 „Caracterul de ordine (orderliness) al sistemului de acțiuni se arată (show itself) în faptul că acțiunile diferiților indivizi vor fi astfel coordonate, sau reciproc ajustate unele față de altele, încât rezultatul acțiunilor lor va îndepărta stimulul inițial [*extern*] sau va face inoperant factorul de comandă [*intern*] (the drive) care a fost cauza activității". Intuiția pe care vrea să o surprindă prin afirmația de mai sus este că la un moment dat urmăm regulile *independent* de impulsurile interne (scopurile noastre), ceea ce face ca ordinea să se autoperpetueze, prin faptul că facilitează multiplicarea grupurilor. Şi în particular, dacă regula este discursivizată, că se instalează o cunoaştere la nivelul lumii a treia, ca rezultat al acțiunilor, care va continuă să

---

deja existente. Regula culturală ar fi doar să respecți o măsura, să fi rezonabil? Iar această regulă culturală ar fi indusă de creşterea numărului de indivizi în grup? Deoarece comportamentul maximizator necontrolat este dezavantajos pentru grup. Nu altruismul este indus cultural, ci un altruism cu măsură. Atunci altruismul nu este atavism în alt fel decât este foamea.

[77] Speculând, atunci trebuie să avem în spate un impuls care să fie restricționat diferit de cele corespunzând scopurilor determinate, pe care le-am interpretat ca reguli (hrănire, ajutare, etc). Acest impuls poate fi cel entropic, impulsul de maximizare a entropiei, in termeni freudieni Tanatos. Regulile ca impulsuri interne de prin nivel restricționează aceste impuls mai profund. Urmărirea inconştientă de către animale a acestor reguli generează ordini în populațiile respective. Iar urmărirea conştientă a lor, restricționată şi de reguli superioare generează alte tipuri de ordini în populația umană.

inducă ordonare independent de impulsul intern. Probabil că mai târziu ajustează acest punct de vedere, de vreme ce califică regulile ca instrumente [7]. Instrumentele sunt instrumente doar în raport cu scopurile indivizilor, iar scopurile corespund impulsurilor interne. Iar faptul că el însuşi elaborează toată acestă argumentație arată că ordinea nu mai este independentă de impulsuri interne, o dată ce discursivizarea regulii are loc.

- p70 „În ce priveşte societățile umane primitive, este mai uşor să identificăm regulile individuale de comportament, decât să stabilim (to trace) pe baza lor ordinea generală rezultată, adesea foarte abstractă." Indivizii respectivi pot să nu fi discursivizat regula, şi să poată spune doar cum acționează în diferite situații particulare.[78] Face referire explicita la Wynne-Edwards[79]. Si afirma ca toti indivizii unei specii se poarta intr-un anumit fel deoarece grupurile de indivizi care nu se poarta astfel au fost eliminate (displaced) de cele care se poarta asa.
- p71 „O schimbare a mediului extern grupului poate necesita, in vederea pastrarii integritatii grupului, o schimbare a regulilor comportamentului indivizilor. O astfel de

[78] La termite observă ordinea, dar nu cunoaşte regulile, iar la societățile primitive observă (sau induce) regulile, dar nu sesizează ordinea; nu poate prin urmare cunoaşte rolul acestor reguli. Chiar dacă indivizii ar fi discursivizat regula, nu putem şti dacă aceea este regula, deoarece este posibil să se fi aflat într-o etapă inițială a procesului de descoperire.

[79] Biolog promotor al selecției de grup.

schimbare poate fi spontana.„[80]

- p71 „Procesul de selecție va opera asupra ordinii ca întreg.„
- p72n10 Reproseaza discutiei neprofitabile despre rationalitatea pe care teoria economica trebuie sa o asume ca nu ia in considerare natura regulilor de comportament individual, unele impuse (enforced), dar altele autoimpuse si chiar inconstiente.[81]
- p72 „proprietatile indivizilor din grup care sunt relevante pentru existenta grupului au fost selectate prin selectarea indivizilor din grup care la fiecare stadiu de evolutie a grupului au avut tendinta sa actioneze in acord cu reguli care au facut grupul mai eficient.„
- p72 „Pentru a explica funcționarea ordinii sociale la orice moment de timp regulile de comportament individual trebuie asumate ca fiind date. Dar aceste reguli au fost selectate şi formate prin efectele pe care le au asupra ordinii sociale.[82]

---

[80] North va arăta că schimbarea mediului extern este inerentă activității indivizilor.

[81] Pare să existe încă de aici recunoaşterea tipologiei regulilor. Accentul pe inconştiente îl pune deoarece acestea sunt neglijate. Tipul de reguli inconştiente pe care pune accent nu e exclus sa se transmita cum spune Hayek, prin imitatie, dar in ce priveste regulile informale culturale (adesea impuse) si cele formale (inerent impuse) mecanismele sunt persintologice. Iar dintre acestea North recupereaza doar pe cele argumentative (fie procedural raționale, fie ideologice). Transmiterea prin seducție şi incitare nu este luată în considerare, deşi reflectă tipuri importante de putere şi este posibil să aibă un rol important în evoluția regulilor. În particular, rezistența la seducție şi incitare este mai uşoară o dată ce lumea a treia se dezvoltă.

[82] De ce un grup primitiv care deține o forta covarsitoare n-ar putea

- p74 „Ordinea nu se reduce la suma părților, chiar dacă am considera regulile proprietăți ale indivizilor, deoarece ele depind de interacția cu mediul."
- p75 Ne putem judeca si modifica punctele de vedere si convingerile doar intr-un cadru de opinii si valori care, desi se vor schimba gradual, sunt pentru noi rezultatul unei evolutii.
- 76 „Problema formării galaxiilor şi a sistemelor solare, a cosmologiei ca teorie a evoluției lor, este mult mai asemănătoare cu problemele ştiințelor sociale decât problemele mecanicii.„
- p76 "Integrarea este formarea unei ordini sau încorporarea într-o ordine deja existentă."[83]
- p76 „Individul cu o anumită structură şi comportament datorează existența sa în această formă unei societăți particulare."[84]
- p77 „Indivizii nu ar exista daca nu s-ar

elimina un grup cu o ordine policentrica avansata ? (miturile uriaşilor, barbarii). Institutiile nu sunt singurul factor implicat în competitivitatea grupurilor. Fie şi alese rațional critic, ele depind şi de productivitatea intrinsecă [213]. Există la Hayek o asumpție de omogenitate a trăsăturilor umane între grupuri, a cărei eliminare introduce alte complicații în ce priveşte evoluția instituțiilor.

[83] Deci este conceptibilă piața ca ordine formată din ordini organizaționale şi catalaxia ca ordine formată din piețe economice (inclusiv culturale) şi politice (locale, regionale, naționale, etc). Evoluția regulilor are loc la nivelul fiecărui tip de ordine. Dar ceea ce permite creşterea eficienței piețelor şi apariția catalaxiei este simțul aristotelic al justului, constrângere a comportamentului maximizator individual, inclusiv a celui altruist.

[84] Aici avem de a face cu un salt de la este la trebuie să fie. Individul nu datorează existența sa, ci aceasta este cauzată natural şi societal de componentele societății selectate anterior apariției lui pe baza felului cum contribuie la viabilitatea diferitelor ordini integrate în societate şi a ordinii societății în ansamblu.

comporta intr-un fel care sa prezerveze societatea." Aş observa că generalizarea este simplistă. Iată un contraexmplu. Să considerăm o societate care a fost distrusa şi teritoriul ei ocupat. Indivizii, sau cel putin o parte din ei (cei care nu au murit în incercarea de a o prezerva) vor exista in continuare în noua societate. Eventual vor avea alt statut, ceea ce le va afecta identitatea. Dar în general această afectare nu va fi atât de mare încât să îi facă să dispară fizic[85]. Aşadar când dispare o societate dispare ordinea mare, dar adesea nu şi indivizii. Dacă am accepta că dispar indivizii am fi adepţii unui holism ontologic, similar celui adoptat cu privire la raportul dintre organe şi organism.

- p78 „Regulile normative nu sunt doar descoperiri ale regulilor inconştiente, ci adesea servesc la adaptarea unor acţiuni [*de un tip nou*] la o ordine care deja există." Pare să aibă loc o diversificare a tipurilor de reguli o dată cu apariţia a noi tipuri de acţiuni. Dacă evoluţia cunoaşterii permite un tip nou de acţiune, atunci acestea vor fi constrânse de reguli noi în funcţie de efectele pe care percepem că acţiunile din acel tip le au asupra ordinii existente.[86]
- p78 Recunoaşte explicit că nu are o teorie a formării ordinii extinse, ci că doar a schiţat principiile.
- p78-79 Cum are loc schimbarea in cazul regulilor transmise cultural, a caror respectare,

[85] Pentru unii poate însă să fie, să ne gândim la cazul samurailor.
[86] Corelare puternică cu caracterul istoric din teoria lui North.

fiind mai flexibile ca cele genetice, presupune existenta unei presiuni externe asupra grupului, iar nerespectarea lor duce la expulzarea din grup? Schimbarea ar fi strâns legata de învățarea prin imitație. Indivizii dominanți (cu putere de negociere, în termenii lui North) în cazul în care adoptă noi practici este mai probabil să fie imitați decât eliminați din grup (face referiri la studii pe maimuțe). Dar ceilalți care nu respectă regulile sunt eliminați din grup, mai puțin copii, care se consideră că sunt în proces de învățare. Teama de necunoscut ar avea un rol important in explicarea faptului ca respectam reguli. Interdictiile, ca reguli, ar fi un fel de principii de prudenta reflectand absenta cunoasterii, si in acest sens nu cu mult diferite de propozitiile descriptive. Am avea prezentat aici un mecanism de selectare a regulii la nivel individual şi un mecanism de mutație, posibil în cazul regulilor conştientizate, prin monopol pe piața de putere.[87]

- p79 „Există o preferință pentru tipurile de acțiuni ale căror consecințe sunt previzibile şi o teamă de tipurile de acțiuni ale căror consecințe sunt impredictibile. Aceasta stabileşte o conexiune între cunoaşterea faptului că există reguli în lumea obiectivă şi reținerea de a devia de la regulile urmate de obicei în acțiune, între credința că evenimentele urmează reguli şi sentimentul că ‚trebuie' respectate reguli."

[87] Pentru o lucrare recentă privind controlul prin reguli constituționale al modului de emitere a regulilor de pe piața de putere a se vedea [149]

- p80 „Normele sunt adaptări la o regularitate factuală de care depindem, dar pe care o cunoaştem doar parțial şi pe care ne putem baza doar dacă respectăm acele norme. Ceea ce contează este credința cu privire la ce trebuie urmat şi teama de necunoscutul care ar trebui confruntat în urma eliminării din grup" Aici apare o corelare cu North prin convingeri (belief). E clară şi dimensiunea persintologică, inclusiv rolul negativării a ceea ce este în afara grupului de către cei care vor să păstreze coeziunea grupului. Astfel de norme pot duce la succesul grupului în raport cu altele doar în măsura în care sunt aproximări bune ale regulilor care au dus la existența grupului. Ce descrie aici este mecanismul de discursivizare. Problema este: de ce e nevoie de discursivizare dacă regulile care au dus la apariția ordinii erau respectate inconştient. Răspunsul ar fi: pentru că e vorba de apariția a noi tipuri de acțiuni care reclamă reguli compatibile cu ordinea preexistentă. Aceste noi tipuri de acțiuni sunt rezultatul dezvoltării cunoaşterii, care e sincronă cu dezvoltarea raționalității. Iar raționalitatea stă la baza discursivizării de la un anumit moment (şi reciproc, la un moment ulterior)[88].
- p80 „O dată ce aceste norme sunt deliberat transmise (taught) ele devin inevitabil asociate cu voința profesorului sau teama de sancțiunile supranaturale pe care acesta le invocă în caz de

[88] În cheie fenomenologică, între sensul ființei şi ființă (stare originară şi lume), nu este nici o diferență de valoare totală, ci doar de complexitate.

> încălcare.” Iată aşadar că ipoteza religiei ca discursivizare a regulilor este confirmată. Dar mai subtil decât anticipam, şi anume prin mecanismul reglementării acțiunilor noi. Creativitatea ar fi un mecanism de evadare din corsetul de reguli impus de indivizii cu putere, justificând acțiuni noi, care generează turbulențe în sistem.

Pe măsură ce ne îndepărtăm de fazele inițiale ale evoluției culturale şi noi tipuri de acțiuni apar, tradiția inconştientă este înconjurată de o tradiție discursivă tot mai amplă şi în continuă schimbare. Succesul grupurilor care au discursivizat justul, măsura, este un indiciu că aceasta este cea mai bună aproximare a tradiției inconştiente. Pentru argumente textuale cu privire la semnificația justului să luăm în analiză următoarea colecție de eseuri a lui Hayek [3].

Primul eseu din această colecție se intitulează „Erorile constructivismului”, cu următoarele pasaje care aduc elemente noi față de cele prezentate mai sus, sau le consolidează:

- p3 „Omul nu a posedat rațiune înainte de civilizație. Cele două au evoluat împreună.”
- p9-10 „Combinații ale unor astfel de reguli de conduită e posibil să producă un tip superior de ordine, care va da unor grupuri capacitatea (will enable) să se extindă pe socoteala altora. Acest efect nu presupune că membrii grupului cunosc căror reguli de conduită le datorează grupul superioritatea, ci pur şi simplu că [*grupul*] va

accepta ca membrii pe acei indivizi care respecte regulile în mod tradițional acceptate de el."

- p11 „Economia a recunoscut cu 200 de ani înainte de cibernetică natura sistemelor cu autoreglare."
- p19 Afirmă explicit că din argumentația lui nu rezultă că trebuie acceptate toate valorile tradiționale, sau că există vreo valoare care nu ar trebui criticată din punct de vedere ştiințific, ci că nu trebuie puse în discuție şi criticate toate în acelaşi timp. Deci nu poate fi un conservator, ci mai degrabă un Whig [65].
- [13][89] p99 „Ne confruntăm adesea cu acel curios spectacol în care tocmai savanții care accentuează în mod deosebit caracterul liber de orice valori al ştiinței folosesc acea ştiință pentru discredita valorile dominante, ca expresie a unor emoții iraționale sau a unor interese materiale particulare."[90]
- [13] p100 „Este o încercare de a ascunde față de ei înşişi înțelegerea rațională a alegerilor pe care trebuie să le facem între posibilitățile ce ne rămân deschise, alegeri care ne forțează să sacrificăm unele dintre scopurile pe care am dori să le atingem. O sarcină a ştiinței sociale este de a evidenția clar conflictele de valori."[91]

---

[89] Traducerea românescă.
[90] Construirea de teorii ştiințifice pentru utilizare instrumentală pe alte piețe.
[91] Compatibil cu perspectiva lui Berlin asupra a cum trebuie făcută istoria.

Al doilea eseu din [3] din care am selectat pasaje relevante este „Primatul abstractului (p35; prelegerea care a stat la baza lui a fost ținută în 1968):

- p36 „Experiența conştientă pe care o calificăm ca fiind concretă şi primară, în particular senzațiile, percepțiile şi imaginile, sunt produsul suprapunerii a numeroase „clasificări" ale evenimentelor percepute. Deoarece au loc simutan, nu le putem percepe distinct." Aici Hayek perseverează în reducere conştiinței la altceva, dar nu la ceva material în sens natural, ci un natural inteligibil, valabil atâta vreme cât teoriile noastre sunt acceptate.[92]. De aici probabil critica din partea lui Bunge că ar fi idealist[93].

[92] Gray [63] interpretează psihologizant „Critica rațiunii pure" a lui Kant şi consideră că Hayek este postkantian. Hayek interpreta poziția sa ca fiind în relație ‚directă' cu cea kantiană (Gray [63] p21şi Hayek [3] p45n14).

[93] Iată o sinteză a referilor lui Bunge la Hayek. Acestea sunt interesante deoarece Bunge a dezvoltat un sistem filosofic, sistemismul, în care susține o alternativă la individualism şi holism. Bunge a fost în direct contact cu von Bertalanfy, iar unul din eseurile lui Hayek este publicat într-un volum editat de Bunge („Teoria fenomenelor complexe", pe care l-am prezentat deja mai sus). Dar Hayek îl ignoră complet pe Bunge. Bunge [246] face următoarele referiri la Hayek: la p86 îl consideră pe Hayek idealist în [4], La 248 Hayek are fi un promotor al individualismului ontologic radical (p248), Hayek a confundat subiectivismul cu recunoaşterea existenței şi importanței sentimentelor, crezămintelor şi intereselor (p330) Un realist, sau obiectivist, acceptă relevanța lor, dar insistă că ele pot fi studiate obiectiv. În fine (p356) definirea scientismului de către Hayek ca imitare a metodei şi limbajului ştiinței n-ar fi potrivită. Acesta ar fi pseudoştiință. Sensul tradițional al scientismului este de practicare a abordării ştiințifice. În alt volum [245] Bunge spune că argumentul împotriva justiției sociale al lui Hayek ar fi pseudo-economic, pentru că piața nu este perfect eficientă, fiind mereu departe de echilibru (p188). La p224 Hayek e calificat drept libertarian, alături de Nozick. La

- p41 Adevărul limitat conținut de bahaviorism ar fi următorul: „că toată experiența senzorială, percepțiile, imaginile, conceptele, etc., derivă proprietățile lor particulare calitative din regulile de acțiune pe care le fac să opereze (eng. put into operation), şi că este lipsit de sens să vorbim despre a percepe sau a gândi altfel decât ca despre o funcție a unui organism care acționează, în care diferențierea stimulilor se manifestă prin diferențele dispozițiilor de a acționa pe care le evocă."
- p42 „Principala caracteristică a unui organism este o capacitate de a-şi guverna acțiunile prin reguli care determină proprietățile mişcărilor sale particulare". „În acest sens acțiunile sale

---

p342 Bunge consideră că nu e nimic rău cu planificarea, totul depinde de scop şi de mijloacele alese. Un plan adecvat tehnic pentru a creşte bunăstarea socială este bun. Planificare bună este drumul către libertate, iar la p343 spune că planuri globale sistemice sunt absolut necesare pentru a coordona planurile locale şi a asigura eficiența şi distribuția corectă (fair) a resurselor. Iar în [247], pentru Bunge Hayek în [4] consideră că ştiințele sociale se ocupă doar cu acțiunile conştiente şi reflectate ale omului, ceea ce n-ar fi adevărat, date fiind constrângerile biologice şi fizice (p60). Aici aş remarca faptul că Hayek a mai publicat şi în 1988, unde se putea vedea că ține seamă de dimensiunea biologică. E ciudat că un om ca Bunge, care insistă pe elaborarea unui sistem filosofic şi evaluarea lui în ansamblu, nu face acelaşi lucru cu alții şi se limitează la o singură lucrare. La p404 arată că Hayek acceptă tolerarea monopolurilor atâta vreme cât servesc clienții mai bine ca oricine altcineva. Nu l-ar interesa atât libertatea în sine, cât libertatea întreprinderilor. Citează din Hayek că democrația nelimitată distruge funcționarea piețelor. Ironizează că Hayek ar fi pus teoria în practică asistându-l pe Pinochet. La p446 subscrie la punctul de vedere al lui Hayek că la nivel local există cea mai bună cunoaştere. Planificarea sistemică trebuie să fie descentralizată, locală, şi coordonată dintr-un centru, nu de sus. Să notăm că ceea ce propune Bunge pare să semene în anumite privințe cu modelul Comunității Europene.

trebuie să fie guvernate de categorii abstracte mult înainte să poată experienția procese mentale conştiente". „Ceea ce denumim minte este esențialmente un sistem de reguli care determină împreună acțiuni particulare"[94].

- p42 „Tiparul de acțiune prin care organismul răspunde la (‚clasifică') diferitele efecte asupra lui ale unor evenimente din lumea externă" reprezintă sensul minții, se poate spune că „aceste tipare sunt construite de experiență". „Organismul dezvoltă noi potențialități de acțiune pe care ulterior experiența le selectează, confirmând pe acelea care sunt adaptări utile la caracteristici tipice ale mediului său".
- p43 Consideră capacitatea de a generaliza ca selectată natural, pentru a susține emiterea şi testarea de ipoteze.
- p45 „Regulile abstracte de care nu suntem conştienți şi care ne determină experiența conştientă sunt la un nivel mai ridicat decât regulile conştiente", sunt supraconştiente. În termenii anteriori, sunt metaconştiente.
- p46 „Formarea unei noi abstracții conştiente nu este inventarea ei, ci descoperirea uneia care deja există". Există ca metaconştientă.
- p46 Răspunde la două întrebări: ce înțelegem prin simțul dreptății (sense of justice) ? Ce face ca acțiunile unei persoane să ne pară inteligibile ? „Atât capacitatea de a recunoaşte acțiunile altor oameni ca având înțeles (eng. meaningful),

[94] O naturalizare a fenomenologiei.

cât şi capacitatea de a judeca propriile noastre acțiuni sau ale altora ca fiind juste sau injuste, este necesar să se bazeze pe posedarea unor reguli foarte abstracte care ne guvernează acțiunile, deşi nu suntem conştienți de existența lor şi nici nu le putem articula în cuvinte". Ceea ce este simțit nu este în acest caz o chestiune emoțională, ci are mult mai mult în comun cu intelectul decât cu procesele emoționale[95]. Scopurile determinate ar fi la un nivel de reguli profunde. Aici ar intra şi altruismul, după fixarea genetică atavică. O dată cu apariția acestui simț al dreptății ca regulă metaconştientă, între el şi regulile (scopurile) determinate se dezvoltă rațiunea. În limbajul sistemelor complexe, simțul moral ar fi atractorul pentru rațiune. Morala nu ar fi nici manifestare a altruismului, nici proiectată rațional.

- p47 În dezvoltarea limbajului secvența caracteristică dezvoltării minții este reversată. Se va porni de la concret la abstract. „Să identificăm şi numim regularitățile care ne guvernează acțiunile este posibil să fie mult mai dificil decât identificarea obiectelor din lumea externă, chiar dacă existența primelor [*a regularităților*] e posibil să fie o condiție care le [*o*] face pe cele [*cea*] din urmă posibile[*ă*][96]."

[95] A se vedea nota 163 în care sugerez o conexiune cu Aristotel.

[96] Nu reiese din text la ce anume se referă: la obiecte sau la identificare. Prin prisma elementelor anterioare din articol, înclin să cred că la obiecte, identificate ca atare de către organism prin suprapunerea „a numeroase „clasificări" ale evenimentelor percepute" (p 36).

Ar fi posibil să devenim conştienţi de ele (să le descoperim în noi înşine) şi să le denumim doar la un nivel avansat (eng. very late) de dezvoltare intelectuală.

- p48 O reducere completă a calităţilor mentale trăite subiectiv la relaţii fizice este în principiu imposibilă, deoarece nu putem deveni niciodată complet conştienţi de relaţiile abstracte care ne guvernează procesele mentale. Ce putem face este limitarea la explicare principiilor implicate.

Următorul eseu (p57) este ‚Atavismul justiţiei sociale' (publicat original în1976):

- p57 „Să descopăr înţelesul a ceea ce înseamnă ‚justiţie socială' a fost una din preocupările mele principale de mai mult de zece ani". Dreptatea are înţeles doar ca o regulă a comportamentului uman.[97]
- p59 Este mai mult decât probabil ca multe dintre sentimentele morale achiziţionate în perioada bandelor de hominizi să fi fost nu numai transmise cultural prin preare şi imitare, ci să fi devenit înnăscute sau determinate genetic.
- p60-61 Ce a condus la dezvoltarea civilizaţiei a fost substituirea graduală a regulilor abstracte de

[97] N-am putea să abordăm prin externalităţi ? Consecinţele îndepărtate ale comportamentului ? Dacă cineva se comportă prin modificarea regulilor formale în interesul lui, şi vedem consecinţele târziu, că blochează evoluţia noastră personală, îl putem caracteriza acel comportament drept injust, chiar dacă iniţial am acceptat regulile ? Astfel de elemente pe care le dezvoltă North, ce-i drept independent de ideea de dreptat, Hayek nu le-a mai tematizat.

conduită. Perioada tribală este cea în care a avut loc codificarea în religiile monoteiste a eticii care ulterior a permis dezvoltarea catalaxiei. În timp ce emoțiile ne sunt guvernate de instincte potrivite pentru succesul în bande mici, tradiția verbală e dominată de datorii pentru „aproapele nostru", în ce priveşte străinii neavând decât o palidă obligație morală. Dar în societatea în care scopurile individuale sunt în mod necesar foarte diferite, interacția indivizilor a devenit un joc, în care ceea ce se cere este respectarea regulilor, nu grija pentru un anumit rezultat, altul decât câştigarea a ce e nevoie pentru susținerea proprie şi a familiei. Regulile care s-au dezvoltat gradual, pentru că făceau acest joc mai eficient, au fost esențialemente cele ale legii proprietății şi contractului.

- p66 Obligațiile vechi substanțiale față de cei îndepărtați se atenuează dacă obligațiile noi de a respecta regulile apar, deoarece sunt incompatibile în relațiile impersonale.
- [11][98] p52 Principalul beneficiu pe care îl avem din selecția bazată pe competiție nu este selectarea naturală a celor mai abile persoane. Principalul este selecția bazată pe competiție a instituțiilor de ordin cultural, pentru a căror descoperire nu era nevoie de Darwin.
- [11] p53 Civilizația s-a dezvoltat nu datorită preponderenței a ceea ce omul crezuse a fi lucrul cel mai plin de succes, ci prin amplificare

[98] Traducere românească a eseului.

a ceea ce s-a dovedit a fi astfel.

Ultimul eseu pe care l-am reținut din acest volum este „Confuzia de limbaj în gândirea politică”:

- p77 „Prin nomos descriem o regulă universală de comportament drept (just) aplicabilă unui număr necunoscut de situații în viitor şi în mod egal tuturor persoanelor. Ele sunt abstracte şi conduc la formarea unei ordini spontane abstracte independente de scop, numită cosmos. Thesis înseamnă o regulă care se aplică doar persoanelor particulare, aflate în serviciul scopurilor stăpânului. Ele sunt instrumente necesare pentru a pune în mişcare (running) o organizație sau un taxis.”
- p78 „Distincția dintre nomoi şi theseis[99] corespunde grosier distincției dintre legea de drept privat (inclusiv criminal) şi cea de drept public (constituțional sau administrativ). Nu doar legea publică serveşte interesul public, aşa cum se cred de obicei, mai ales de către adepții dreptului pozitiv.” Dreptul privat pe care îl are în vedere este cel jurisprudențial. Legea publică este legea de organizare a suprastructurii guvernamentale care să asigure implementarea (enforcement) legii private. Legea publică a fost creată deliberat pentru scopuri particulare prin

[99] În traducerea românească a eseului [12] la p61 „Diferența dintre elementele unui nomos ca reguli universale de comportament şi thesis ca reguli de organizare corespunde în linii mari distincției dintre dreptul privat (inclusiv cel penal) şi dreptul public (constituțional şi administrativ). Se consideră în mod eronat că doar dreptul public serveşte interesele generale, nu şi cel privat.”

acte de voință, dar legea privată este rezultatul unui proces evolutiv.” Evoluează şi legea publică, după cum a descris în „Constituția libertății”[7], dar rațiunea joacă aici un rol mult mai important decât în cazul legii de drept privat.

- p79 „Conceptul de nomos şi idealul libertății individuale au dispărut acolo unde legea a început să fie privită ca un instrument în slujba scopurilor guvernamentale. A supraviețuit acolo unde dreptul privat e bazat pe legea cazuală (case law) şi nu pe lege statutală (statute law), adică acolo unde a fost în mâinile judecătorilor şi juriştilor, şi nu a legislatorilor. Legea bazată pe precedent trebuie să constea din reguli abstracte, independente de un scop, pe care judecătorii încearcă să le extragă (distille) din deciziile anterioare.” „Distilarea” este un mecanism de discursivizare, de descoperire.
- p80 Legea a început să fie privită ca orice a hotărât în probleme particulare legislatorul.
- p81 „Ceea ce numim ‚simț al dreptății’ nu este altceva decât capacitatea de a acționa în acord cu regulile nearticulate, iar ceea ce este descris ca găsirea sau descoperirea dreptății constă în încercarea de a exprima în cuvinte regulile încă nearticulate prin care o decizie particulară este judecată.” Pare că simțul dreptății a fost conştientizat o dată cu religia monoteistă, şi de atunci tot descoperim dreptatea.
- [12] p62 Dreptul privat determină o suprastructură construită în primul rând pentru

apărarea ordinii spontane preexistente şi pentru impunerea regulilor pe care aceasta se bazează.

- [12] p65 O dată ce formulările specifice unor asemenea reguli de comportament au fost acceptate, ele vor deveni principalul mijloc de transmitere a unor astfel de reguli Nota mea: aici este problema; la ce ne ajută formularea dacă expune regula unei transmiteri problematice, subiect de mutații ? Răspuns: tocmai la perfecționarea ei treptată, prin mutații critic raționale şi selecție !
- [12] p65 Concluziile deduse numai din regulile articulate nu vor fi tolerate, dacă intră în conflict cu concluziile la care conduc regulile deocamdată nearticulate[100].
- [12] p65 Chiar dacă toate legile despre care se poate spune că sunt cunoscute în mod explicit au fost articulate, aceste nu înseamnă neapărat că procesul de articulare a regulilor ce călăuzesc practic deciziile s-a încheiat deja.
- [12] p71 Acțiunile unei persoane care ar insista să fie călăuzită doar de către rezultate calculabile şi ar refuza să respecte opiniile despre ceea ce este prudent sau permis, se vor dovedi curând lipsite de succes şi, în acest sens, iraționale în cel mai înalt grad. Membri unei societăți deschise pot avea doar opinii asupra valorilor, dar nu o voință cu privire la scopurile concrete.

[100] Virtutea echității însemna la Aristotel tocmai să aplici legea în mod drept, în acord cu simțul dreptății. Pentru că legea nu este niciodată perfectă.

- [12] p72 Distinge între nomocrație (domnia legii impersonale) şi telocrație. Critică pe Oakeshot. Meritocrația este o telocrație şi întoarce societatea deschisă la o societate tribală (dar, aş zice eu, este un concept valoros din punct de vedere intraorganizațional).
- [12] p75 Face trimitere la Aristotel, „Politica”
- [12] p79 „Demarhia este o guvernare limitată în care opinia [*reflectând regulile informale*] dar nu voința particulară a poporului este cea mai înaltă autoritate.”
- [12] p80 „Nu cred în democrație, dar sunt şi voi rămâne un absolut demarhist.”[101]

În eseul „Principiile unei ordini sociale liberale”, publicat original în 1966 [9] găsim:

- p13 „Am propus numirea ordinii spontane a pieței cu termenul de catalaxie. [...] Punctul principal al catalaxiei este acela că ordonarea sa nu se bazează pe orientarea către o ierarhie unică a scopurilor şi că, prin urmare, nu va garanta faptul că pentru ea, ca întreg, ceea ce este mai important va prevala în fața a ceea ce este mai puțin important.”

---

[101] [6] Cap V par 6 alin 1. „Democrația este în esența ei un mijloc, un dispozitiv utilitar pentru de menținere a păcii interne şi a libertății individuale”. Iar la alin 2: democrația trebuie să respecte reguli fixe. După cum observă şi Solcan [92]: pentru Hayek democrația nu este o valoare în sine.Aş observa că întrucât democrația este un sistem de instituții, rezultă că instituțiile nu sunt valori în sine. Problema pare a fi că democrația permite influența grupurilor de interese, inclusiv în sensul planificării. Dar ce sistem nu permite aceasta, aş întreba ? Democrația pare a fi cel mai puțin rău, mai ales dacă acceptăm şi ideea unei constituții adaptative.

- p15 „Reguli de conduită corectă individuală moştenite de la teorii preraționaliste ale dreptului natural sunt implicate în concepția „supremației legii” şi sunt cerute pentru formarea unei ordini spontane.”[102]
- p19 „just în catalaxie este ceea ce rezultă din conduita justă a tuturor indivizilor în cauză. Distribuția justă are sens numai în interiorul unei organizații ai cărei membrii acționează sub comandă, în serviciul unui sistem comun de scopuri, dar nu poate avea sens într-o catalaxie sau ordine spontană ce nu are un astfel de sistem de scopuri.”
- p22-23 „o politică optimală într-o catalaxie poate ținti (şi trebuie să ţintească) la creşterea şanselor fiecărui membru al societății, luat la întâmplare, de a avea un venit cât mai ridicat. Acest scop modest şi realizabil nu a fost atins din cauză că în toate timpurile şi pretutindeni guvernele au restrâns accesul la anumite ocupații şi au tolerat persoane şi organizații ce împiedicau pe alții să acceadă la anumite ocupații când aceasta era în avantajul celor din urmă.”[103]
- p24 „Nu există nici un motiv pentru care o societate atât de bogată să nu furnizeze în afara pieței un minim de securitate pentru toți cei care

[102] [6] p148 (în ediție engleză): „ceea ce facilitează relațiile interumane într-o societate liberă sunt micile dar importantele calități cun ar fi amabilitatea, simțul umorului, modestia personală şi respectul pentru intimitate celuilalt şi credința în bunele sale intenții.”
[103] Din motivele invocate de North în teoria statului [16].

în cadrul pieței cad sub un anumit standard. Aprecierile cu privire la dreptate nu oferă nici un rezultat pentru corectarea rezultatelor pieței."[104]

Iar din eseul „Tipuri de raționalism"[10] reținem:

- p39-40 „[Karl Popper] a inventat numele de raționalism critic, care cred că exprimă în mod fericit contrastul cu raționalismul naiv sau constructivismul. Cred că este cel mai bun termen pentru descrierea poziției generale pe care o consider cea mai *rezonabilă*. [*sublinierea mea*]. Dar acest mod de abordare are o tradiție." Citează pe Montesquieu: „la raison même a besoin des limites."
- p41 Răspunde afirmativ la întrebarea rectorului Matsushita al Universității Rikkio cu privire la întrebarea dacă un popor care se bazează mai degrabă pe convenții nu poate câteodată oferi mai multe libertate individului decât cele care au încercat să își construiască rațional toate instituțiile.[105]

Foarte interesant este şi discursul de recepție la

[104] Această afirmație ne indică altruismul atavic al lui Hayek, compatibil cu opțiunile sale socialiste din tinerețe. Iată şi un pasaj elocvent din [14]: „avem datoria – în afară de cazul că vrem într-adevăr să condamnăm milioane de oameni la înfometare – să ne opunem declarațiilor de credință care tind să distrugă principiile de bază ale acestei morale" (p215). Coroborând şi cu critica impunerii regulilor de pe poziții de forță, pare că în esență ce îl deranjează sunt grupurile de interese în spațiul public.

[105] În Asia pare să existe o percepția a faptului că Hayek susține dezvoltarea pornind de la tradițiile proprii [77].

primirea premiului Nobel [1][106]:

- p248 „Concurența este un proces care pentru a da rezultate trebuie să implice un număr relativ mare de persoane.” Deci apariția pieței este condiționată de mărmea populației, care este condiționată de regulile informale cu selecție de grup. Selecția de grup nu se mai manifestă între ordini complexe, cu multe piețe, ci prin mecanisme individuale de genul celor descrise de Vanberg [95]. Dar regulile infromale selectate anterior prin selecție de grup au un rol cheie în funcționarea piețelor, care susțin mecanismele inviduale ale relațiilor dintre sisteme socio-economice.
- p248 „Complexitatea organizată constă în faptul că natura structurilor care o reprezintă depinde nu numai de proprietățile elementelor individuale [*de proprietăți intrinseci*] din care acestea sunt compuse, ci şi de modul în care elementele individuale sunt legate între ele [*de proprietăți relaționale*]” Am pus în paranteză terminologia lui Bunge; în termenii lui Bunge, regulile şi diferitele tipuri de instituții apar ca proprietăți emergente structurale ale sistemului. Dar Hayek nu este un sistemist ontic în sensul lui Bunge. Diferența constă în acceptarea unei realități mai slabe a entităților teoretice (în particular a celor supraindividuale), ca dependente de teorie, în comparație cu faptele direct observabile. Reale într-un sens mai tare

[106] Susținut imediat după cel al unui economist adept al planificării, cu care a împărțit premiul.

sunt entităţile direct observabile (în particular indivizii) şi tiparele de ordine ale acestora apărute ca urmare a interacţiilor dintre ei. Pornind de la aceste tipare construim teoria cu privire la entităţile teoretic-dependente mai ample. Pe de altă parte, şi entităţile reale în sens tare sunt, în perspectiva lui Hayek, doar părţi din lume supuse unor reguli de decupare perceptuală care au evoluat în filogenia omului (după cum am văzut anterior în [2][107]). Din

[107] Pentru o poziţie care susţine realismul tare în baza argumentelor psihologiei cognitive şi contra neokantianismului, a se vedea Boulter [243]. Compatibila cu Hayek pare a fi abordarea ecologică a percepţiei promovată de Gibson (James J. Gibson, "Lessons from a century of sensory psychology" in S. Koch & D. Leary (Eds) A century of scientific psychology (New York: McGraw Hill, 1985, apud [239]). Conform ei percepţia nu este cauzată de lume, ci este urmărită activ şi realizată de observator. Înrudită este şi poziţia lui Putnam. Pentru Putnam "obiectele nu există independent de schemele conceptuale. Noi tăiem lumea în obiecte" (apud Brown, [244]). Putnam are şi unele observaţii referitoare la norme care ar putea fi discutate prin prisma teoriei lui Hayek. Al doilea principiu enunţat de Putnam în "After Metaphysics, what ?" [258] afirmă că normele şi standardele sunt independente de opiniile majoritajii persoanelor cu autoritate la un moment dat, al treilea principiu spune că normele şi standardele sunt produse istorice, iar al cincilea menţionează că există norme mai bune şi mai rele. A se compara cu Hayek [14]: "Deşi există o tendinţă de a se interpreta binele în sens utilitar, constatăm că termenul "bun" se referă în general la ceea ce ne spune tradiţia că ar trebui să facem fără a şti de ce – ceea ce nu înseamnă să negăm că pentru anumite tradiţii se inventează mereu justificări." (p214). Putnam menţionează că există o tensiune între cele cinci principii pe care le enunţă, dar nu precizează explicit în ce constă ea. O tensiune care mi se pare că o observ este între faptul că normele sunt schimbabile istoric, dar în acelaşi timp evaluabile ca mai bune sau mai rele, deşi sunt independente de opiniile persoanelor. S-ar părea că norma de bine şi rău nu este un produs istoric, sau cel puţin că este un produs istoric neschimbabil, stabil, utilizabil de către persoane pentru raportare în vederea evaluării celorlalte norme. Altfel spus, am putea spune, bun şi rău au realitate independentă de persoane. Dar Putnam arată apoi (în

acest punct de vedere viziunea lui Hayek este mai subtilă decât cea a lui Bunge. Eforturile lui Bunge se concentrează în schimb către o formalizare a teoriei lui ontice, dând seamă la modul general şi de evoluție, fenomen general ontic. Dar nu rafinează teoria ontică socială, ceea ce îl împiedică să ajungă eventual la conexiunea dintre dezvoltarea cognitivă umană şi structura ontică a realității direct observabile. Depărtarea lui Hayek de Bunge şi necitarea lui ulterioară are loc probabil atât datorită acestor diferențe semnificative, cât şi datorită modului diferit de abordare a eticii.[108] Opțiunile etice ale lui Bunge sunt atavisme în termenii lui Hayek.

- 252 „Contradicția dintre ceea ce publicul larg – cu mentalitatea lui de astăzi – aşteaptă de la ştiință şi ceea ce stă realmente în puterea ei este o chestiune serioasă; întrucât chiar dacă toți oamenii de ştiință îşi cunosc limitele posibilităților lor în domeniul problemelor umane, atâta timp cât publicul larg se aşteaptă la mai mult, se vor găsi întotdeauna unii care să pretindă şi, uneori, poate chiar să creadă cu sinceritate că pot face mai mult în sensul dorințelor generale decât este, de fapt, în

subcapitolul “Realism with a small “r” and with an “R””) că acceptarea unei astfel de realități nu înseamnă şi acceptarea realității în sens metafizic, ca independentă de limbaj. Realitatea fizică depinde de de convenții. Ce pare a fi sigur că gândea Putnam este doar că există un concept de bine stabil, emergent istoric. Emergentismul lui Putnam, pe care Rorty nu l-ar împărtăşi, este menționat şi în literatura de specialitate [255].

[108] E posibil să nu fi existat o filiație directă de la Bunge, ci ambii să fi fost influențați de Bertalanfy.

puterea lor.” Unele din aceste tendințe „au devenit expresia unor grupuri de interese cu rădăcini în reputate departamente universitare”. De aici se poate susține, as comenta, necesitatea educării. Soluția aristotelică şi luministă totodată, dar nearistotelică şi ne-luministă în acelaşi timp. Aristotelică şi luministă pentru că e vorba de o educație publică. Nearistotelică pentru că nu educăm în ce priveşte scopul pe care trebuie să îl urmeze cel educat, acesta urmând a şi-l stabili liber sub constrângerea doar a valorilor induse prin educație. Şi neluministă pentru că nu educăm scientist, adică nu îi punem la dispoziție cunoaşterea ştiințifică drept instrument universal, ci arătăm care sunt limitele acestui instrument, individul educat fiind invitat, pe de o parte, să îl ajusteze prin încercare şi eroare, şi, pe de altă parte, să achiziționeze alte tipuri de cunoaştere într-un cadru privat.

- p256 „Pentru ca în eforturile sale de a îmbunătăți ordinea socială omul să nu facă mai mult rău decât bine [...] va trebui să folosească cunoaşterea dobândită nu pentru a modela rezultatele, aşa cum face meşteşugarul cu produsul său, ci pentru a stimula procesul de creştere prin asigurarea de condiții prielnice, aşa cum face grădinarul pentru plantele sale”.Probabil că ceea ce vrea să spună este să facem o selecție a obiectivelor sociale (tipurilor de servicii publice) în tentativa de a le descoperi pe ce cele compatibile cu („prielnice” pentru)

menținerea procesului de selecție de la nivelul piețelor („plantele”).

Mă voi opri în continuare asupra lucrării „Constituția libertății” [7] . Evident, nu se pune problema să pot surprinde toată diversitate de idei prezentă aici. Am să încerc în schimb să pun accentul pe un tip de reguli care nu a fost abordat foarte mult în textele trecute în revistă până acum, şi anume regulile obiectivate (legi, legislație).

Regulile sunt instrumente (p52) folosite pentru că le avem la dispoziție ca produse ale creşterii cumulative, neproiectate. Orice schimbare crează o „problemă” pentru societate, care este rezolvată prin instituirea unei adaptări globale. Descoperirea anonimă prin paşi mici a practicilor adecvate este la fel de importantă ca inovațiile intelectuale. (p52-53). Practica reuşită este rezultatul imitării celor care au avut succes, nu este selectată prin deliberare.

„Progresul şi chiar supraviețuirea civilizației depind de existența unui maximum de oportunități pentru producerea unor accidente” (p53). „Descoperirile majore deschid noi perspective [...] [*Noua cunoaştere*] va trebui să parcurgă un lung traseu de adaptare, selecție, combinare şi perfecționare. Înainte să poată fi folosită la maximum”(p66). „Lucrurile noi vor deveni accesibile categoriilor mai largi doar pentru că, un timp, au fost un lux al celor puțini” (p67).

Selecția indivizilor funcționează „prin succesul

indivizilor şi grupurilor” (p82). Pentru reconcilierea conflictelor de interese este nevoie de subtilităţile instituţiilor şi tradiţiilor. Nu se pune problema unui *laissez faire*, a unui antietatism sau anarhism (p83).

Dintre convenţii şi cutume regulile morale sunt cele mai importante, dar în nici un caz singurele semnificative (p84). „Libertatea nu a funcţionat niciodată în absenţa unor convingeri morale adânc înrădăcinate, iar coerciţia poate fi redusă la minimum doar acolo unde, de regulă, ne putem aştepta ca indivizii să se conformeze voluntar anumitor principii” (p85). „Adesea este de dorit ca regulile să fie respectate doar în cele mai multe cazuri, iar individul să le poată transgresa atunci când i se pare că merită să-şi asume oprobriul pe care îl va provoca gestul său”[109]. Citează un alt autor[110]: „progresul depinde de indivizi capabili să-şi susţină propria opinie, în ciuda dezaprobării colective”.

Şi legile sunt instrumentale. Respectându-le „individul îşi urmăreşte propriile scopuri, nu pe cele ale legiuitorului”. Legea modifică doar mijloacele avute la dispoziţie[111], nu scopurile (p169). Legile sunt reguli generale care se aplică tuturor în mod egal (p172). Principiile unei ordini juridice mai avansate sunt (după Hume) stabilitatea posesiunilor, transferul prin consimţământ şi îndeplinirea promisiunilor (p177).

---

[109] Corelare cu mecanismul de variaţie a regulilor de la North [17].

[110] Pe W. A. Lewis, cu o lucrare din 1955. Afirmaţia este în tradiţie milliană.

[111] Modifică structura de stimulente la North.

Contractele individuale sunt principalul instrument de organizare a relațiilor dintre dintre indivizi (p245).

Aplicarea în detaliu a principiilor pe care trebuie să le respecte ordinea juridică trebuie lăsată „pe seama experienței şi a evoluției treptate” (246).

Coloniile din America au făcut „experimente” de codificare a constituției (p197).[112] Constituția americană trebuie privită doar ca un experiment (p209). Unele principii fundamentale ale constituției pot fi îmbunătățite şi acum (p198). „Ierarhia regulilor nu se termină neapărat cu regulile enunțate explicit în dreptul constituțional” (p199)[113]. Puterea nu este un fapt fizic, ci o stare de opinie care îi face pe oameni să se conformeze[114]. Constituția statului Virginia a servit drept prototip pentru alte state[115].

Trebuie făcută o distincție clară între legile propriu-zise şi celelalte acte ale legislativului (p206). Marea majoritate a aşa-numitelor legi sunt doar instrucțiuni emise de stat pentru funcționarii săi (p225). Puterea discreționară a administrației trebuie limitată legal (p229), ea nu trebuie exceptată de la constrângerile regulilor generale sau de la recursul în justiție (p242).

Un sistem liber nu exclude reglementări globale ale

---

[112] Istoria constituțională a Angliei este interpretată ca oferind o succesiune de ilustrări ale teoriei hayekiene a evoluției spontane a ordinii sociale [84].
[113] După cum am evidențiat deja mai sus.
[114] Conexiune cu Searle [262] şi rolul ideologiilor la North [16, 17].
[115] Transmitere prin imitație.

activităţii economice, dar adecvarea acestor măsuri trebuie judecată comparând costurile globale cu câştigul[116] (241). Guvernul dispune de multiple variante de acţiune, spaţiu pentru experimente şi ameliorări în cadrul aceluiaşi cadru juridic (p247).

Trebuie oferită o libertate academică. Dar „nu există nici un motiv pentru care aceşti termeni [*prin care este caracterizată libertatea academică*] nu s-ar modifica, o dată cu noile numiri şi pe fondul acumulării de experienţă" (p396-397).

Completez în continuare informaţiile referitoare la legi cu o câteva elemente din „Lege, legislaţie şi libertate"[5][117]. Hayek admite că cel puţin în societăţile moderne o parte din regulile pe care oamenii le respectă sunt rezultatul proiectării deliberate, care poate fi utilă. Este vorba în special de legi ([5] vol1 p46). Dar şi regulile de comportament just, chiar dacă nu sunt proiectate deliberat, „oamenii pot învăţa în mod gradual să le îmbunătăţească sau schimbe în mod deliberat" ([5] vol1 p124). Pericolul pentru libertate sunt defectele instituţionale care direcţionează politicile către un sistem pe care nimeni nu îl doreşte (([5] vol1 p3, vol3 p xiii). Sunt necesare noi invenţii instituţionale pentru a putea atinge scopurile fondatorilor constituţionalismului liberal ([5] vol1 p2). Hayek propune un astfel de proiect constituţional ([5] vol3, p107, xiii), al cărui singur criteriu de succes pare a fi rezultatul experimentării.

---

[116] Criteriu de selectare din populaţia de reglementări posibile.
[117] Apud Vanberg [94].

Ne apropiem de încheierea acestui capitol, şi luăm în lucru „Infatuarea[118] fatală” [14][119].

„Adaptarea la necunoscut[120] este aceea pe care se bazează coordonarea eforturilor în ordinea extinsă. Concurența e un procedeu al descoperirii, o procedură[121] implicată în tot ceea ce înseamnă evoluție [...] iar eficiența noastră creşte treptat prin continuarea concurenței, nu prin consens” (p45).

„Structurile ordinii extinse nu sunt create numai de către indivizi, ci şi din numeroasele subordin[*i*] adeseori suprapuse, în cadrul cărora vechile reacții instinctuale, cum ar fi solidaritate şi altruismul, continuă se mențină [...] trebuie să ne ajustăm permanent viețile, gândurile şi emoțiile, în scopul de a trăi simultan în cadrul unor genuri diferite de ordine, în conformitate cu o serie de reguli diferite”[122] (p43).

---

[118] Să observăm tonul similar cu cel al criticii “raționalismului *arogant* şi, în fond, nerezonabil” făcută în prima lucrare cu care am pornit analiza, „Individualism, adevărat şi fals” (conform P. E. Michelson, „Viața şi opera lui F. A. Hayek: o apreciere” în [7], p7).

[119] Varianta românească are unele probleme de traducere care pot bulversa cititorul neavizat. Iată două exemple: „subordine [?] suprapuse” (p43)„unele dintre aceste ordini pot fi capabile să formeze ordini de un grad inferior, şi totuşi ele însele nu sunt produsele unui ordin [?] de nivel superior” (p227). În primul exemplu „suborders” este tradus prin „subordine”, iar în al doilea „order” prin „ordin”.

[120] Conexiune cu incertitudinea la North.

[121] Conexiune cu raționalitatea procedurală la North.

[122] De comparat subtilitatea acestui principiu al incluziunii multiple (un individ în mai multe ordini simultan) cu cel al de al păpuşilor ruseşti specific holismului (eng. nested hierarchies).

Este oportună dezvoltarea unei etici evoluţioniste (p30). „Datinile şi tradiţiile se situează între instinct şi raţiune din punct de vedere logic, psihologic şi temporal” (p15; iar anexa A este dedicată entităţilor nici naturale nici artificiale). „Omul a devenit inteligent fiindcă a avut tradiţia” (p49). Mintea şi civilizaţia s-au dezvoltat şi au evoluat concurent (p50). Regulile morale au dizlocat reacţiile înnăscute şi au permis menţinerea mai multor oameni şi dizlocarea altor grupuri (p51). Este documentată antropologic apariţia regulilor morale evoluate[123] (Anexa F, G).[124] Expansiunea grupurilor performante se observă şi acum la periferia civilizaţiei (p209). Duplicarea grupurilor înseamnă duplicarea ordinilor (Anexa C). Transmiterea regulilor tradiţionale se face mai ales în copilărie (p42, Anexa E). Citează un psiholog[125] cu privire la un mecanism posibil de apariţie a regulilor dezavantajoase pentru individ, dar avantajoase pentru grup: „superstiţiile i-au făcut un mare serviciu omenirii. Le-au oferit unor mulţimi de oameni o motivaţie, greşită [...] pentru acţiuni juste: şi cu siguranţă este mai bine pentru lume ca oamenii să facă bine din motive denaturate, decât să facă rău cu

---

[123] Cotelezza ([57] p95) consideră că analiza hayekiană a regulilor informale din „Infatuarea Fatală” o aminteşte pe cea freudiană.

[124] Pentru o viziune alternativă cu privire la apariţia regulilor morale, a constrîngerilor specifice civilizaţiei occidentale, a se vedea Elias, „Procesul civilizării” [251]. Deşi nu confirmă ipoteza selecţiei de grup, această perspectivă nu este incompatibilă cu cea a lui Hayek, care acceptă, spenglerian, că există „un ciclu pe care civilizaţiile par a-l repeta” ([7] p183). Atât în societatea ateniană, cât şi în cea occidentală mecanismele selecţie moralei superioare ar fi putut fi de grup, doar apariţia individuală a lor fiind accidentală sau asociată un procese de un cu totul al tip decât selecţia de grup.

[125] Pe Sir James Frazer cu o lucrare din 1909.

cele mai bune intenții” (p244).

Exemple de instituții sunt limba, legile, morale, piețele şi banii (p52)[126]. Evoluția culturală simulează lamarckismul, iar rezultatele sale se concretizează în diversitate, nu în uniformitate (p54-55). Ascensiunea ordinilor spontane extrem de complexe se face printr-un proces evolutiv (p53). Uneori şi autoritatea coercitivă a inițiat extinderea coordonării sau a răspândit o moralitate care îşi câştigase acceptarea în grupul conducător[127] (p46). Regulile au în general tendința de a fi selectate pe baza valorii lor pentru supraviețuirea umană (p47)[128]. „*Evoluția tinde să ridice la maximum nu numărul actual de vieți, ci fluxul de perspectivă al vieților viitoare*” (p213 subliniere în text). Viața nu are alt scop decât pe sine însăşi, iar „întrebare dacă ne este mai bine civilizați decât necivilizați nu-şi poate găsi nici un răspuns categoric.” (p214-216).

Regulile generale ponderează reacțiile naturale (p111). Există o moralitate înnăscută, a instinctelor, şi o moralitate evoluată (p119). Respectarea regulilor este o formă de altruism, dar „”altruismul” nostru [...] este foarte diferit de altruismul instinctual” (p 135). Şi totuşi „ nu suntem împiedicați prin nimic să folosim orice câştig suplimentar tot pentru a ne gratifica dorința

---

[126] Termenul de instituție capătă o maximă generalitate, fiind practic coextensiv celui de regulă conştientă.

[127] Mecanism compatibil cu cel propus de North cu privire la rolul celor cu putere mare de negociere.

[128] Este vorba de ansamblul pachetului de reguli dintr-o ordine. La nivelul fiecăreia în parte poate interveni şi intervine şi rațiunea.

instinctivă de a face bine în mod vizibil" (p136). „Deşi, prin conduită morală, un individ îşi poate mări posibilităţile, evoluţia rezultantă nu-i va gratifica toate dorinţele morale. Evoluţia nu poate fi justă." (p125, sublinierea în text). Selecţia prin evoluţia practicilor nu produce fericire (p110).

„Fiecare persoană are propria sa ordine aparte pentru a-şi ierarhiza scopurile" (p156). O dată ce oamenii se coordonează „ia fiinţă un sistem neproiectat al unei ordini mai înalte şi se crează un continuu flux de bunuri şi servicii" (p157).

Economia catalactică este o metateorie, despre „teoriile pe care le-au elaborat oamenii pentru a explica modul cum se pot descoperi şi folosi cât mai eficient mijloace diferite pentru scopuri diverse"[129] (p160).

În autobiografia intelectuală a lui Hayek [8], North nu este menţionat. Găsim o referire la el doar în „Infatuarea fatală" [14]: la p202 North este enumerat printre cei ale căror lucrări indică faptul că nu există un pericol real al suprapopulării.

Acestea fiind spuse, putem trece acum la capitolul dedicat textelor lui D. C. North.

---

[129] Dacă aceste teorii corespund ideologiilor lui North (a se vedea capitolul următor), şi economia acestuia poate fi considerată "catalactică".

Analiza textelor lui North

Termenii utilizați cu predilecție de North sunt cei de „schimbare”, „a schimba” (change). Alternativ sunt utilizați şi termenii „evolve” (a evolua) sau „evolution” (evoluție).

Modul cum îi utilizează şi conceptualizează, permite însă fără dificultăți identificarea elementelor caracteristice ideii de evoluție a instituțiilor aşa cum am caracterizat-o în capitolul de metode.

Traiectoria ideii de evoluție la North a pronit de la o abordarea neoclasică a instituțiilor, şi a ajuns la tematizarea evoluției culturale. Remarcabil însă la North, ca şi la Hayek, pare să fi fost subsumarea întregului efort unui deziderat întrevăzut de la bun început. Iată un citat din [38][130], lucrare a cărei primă ediție a apărut în 1966:

- p17-18: ”Pentru ca un sistem de drepturi de proprietate să poată fi implementat, trebuie să fie *văzut ca legitim*[131]. Chestiunile de *echitate şi justiție* au o importanță crucială. *Eficiența* nu este singurul criteriu pentru alegere. În al doilea rând există posibilitatea ca o dată ce *structura de putere* a fost organizată, indivizi sau grupuri să o utilizeze pentru a institui structuri de drepturi care nu promovează eficiența. Similar, oameni din afara guvernului care doresc să o ducă mai bine pot urmări bunăstarea şi

[130] Dedicată schimbărilor instituționale din SUA.
[131] Evidențierile îmi aparțin.

> redistribuirea resurselor prin intermediul guvernului. Se vor cheltui resurse pentru a obţine rente de la stat, dar şi pentru a nu contribui la redistribuire.[132]" Aceste cheltuieli însumate e posibil să fie mai mari decât bunăstarea redistribuită, iar ele reprezintă pierderi pentru societate.

Găsim aici *in nuce* elementele pe care North se concentrează succesiv în lucrările sale: selecţia raţională având drept criteriu eficienţa, rolul indivizilor cu putere de negociere în schimbarea instituţională, factorii care controlează percepţia legitimităţii instituţiilor. Dezideratul lui North, spre deosebire de cel al lui Hayek, este unul mai degrabă descriptiv, decât cu implicaţii ideologice explicite, dar componenta ideologică implicită nu lipseşte (de ex. [38] p5 „Este posibil chiar şi pentru cel sărac să obţină mai mult după o perioadă de creştere decât din redistribuire.").

Voi prezenta pe scurt modul cum este caracterizată schimbarea instituţională în [38], cea mai veche lucrare a lui North (în colaborare aici cu Terry şi Peter) la care am avut acces direct[133]. Pentru a putea vorbi cu sens (meaningfully) despre creştere şi bunăstare este necesară să folosim teoria economică şi statisticile (p2). Pentru ca capitalul să contribuie la capacitatea productivă a societăţii, trebuie să existe stimulente

---

[132] Între 1870 şi 1914 cele mai multe modificări instituţionale în SUA au apărut prin interpretări noi ale Constituţiei, care au redefinit rolul guvernului şi au făcut mai probabil comportamentul de obţinere a rentelor (rent-seeking) ([38] p146).

[133] Nici o lucrare a lui Hayek nu este prezentă în bibliografia acestei cărţi.

(incentives) adecvate pentru indivizi pentru a amâna consumul prezent şi utiliza stocul de capital (p9). Dacă progresul tehnologic ar fi singura cauză a creşterii economice a occidentului, atunci toate țările ar fi bogate (p10). Sursele creşterii economice şi ale distribuției veniturilor se găsesc în structura instituțională a societății. Politica trebuie să facă parte integrantă din teoria economică (p12). Eficient este un sistem de drepturi de proprietate care permite indivizilor să beneficieze de pe urma lucrurilor pozitive pe care le fac pentru societate (p15; eficiența este deci evaluată la nivelul întregii economii, nu la nivel individual). Pentru ca un sistem economic să funcționeze nu este necesar ca toți să fie motivați economic (p13; pot exista aşadar şi alte feluri de motivări, ceea ce deschide calea către abordarea din punct de vedere cultural). Statul este cel care e implicat în proiectarea drepturilor de proprietate. Admite că instrumentele economice nu îi permit să dezvolte aici o teorie a statului, ci doar să ofere o înțelegere parțială. În această etapă nu poate prezice exact când şi cum statul evoluează (p16).

Dar competiția între state va limita comportamentul coercitiv al acestora față de cetățeni, printr-un mecanism similar celui prin care prețul e minim în urma competiției între firme pe piață (p19). Pare să fie indirect vorba aici de o piață a statelor, un mod de conceptualizare care atinge unele elemente ale selecție de grup contemporane aşa cum o descrie Hayek în „Infatuarea fatală” ([14], cap. 8). Ea opreşte statele să aloce drepturi de o manieră care nu este în acord nici

cu echitatea, nici cu eficienţa. Alte mecanisme de limitare a puterii statelor sunt ideologia şi constituţiile, spune North. Guvernământul de azi are un alt rol ca cel din trecut, iar acesta este atât un răspuns, cât şi un rezultat al schimbărilor în cadrul instituţional al societăţii (p40). Creşterea economică duce la creşterea veniturilor totale, dar distribuţia creşterii este destabilizatoare, deoarece unii câştigă iar alţii pierd. Ca rezultat al ei vor exista schimbări în structura organizaţională a societăţii. Apar organizaţii mari cu o structură a proprietăţii considerabil diferită de cea tradiţională. Se modifică cadrul etic al oamenilor. Mişcarea oamenilor face să nu mai poată exista un grad înalt de consens moral al comunităţilor. Tehnicile noi de comunicaţii facilitează apariţia insatisfacţiei cu privire la poziţia proprie. Schimburile personalizate devin mult mai numeroase. Ideologia este modificată. Drepturile eficiente poartă deci în ele sursa propriei lor distrugeri (p20).

Nu este teoretizată explicit problema unităţilor de selecţie, a variaţiei, transmiterii şi a modului de selecţie. Este clar că North nu urmăreşte în această lucrarea să construiască o teorie evoluţionistă. Dar având în vedere că orice alegere raţională poate fi interpretat ca un proces de selecţie raţională dintr-o populaţie de alternative, putem interpreta că unităţile de selecţie sunt instituţiile, ca proprietăţi sau obiectivate, schimbarea făcându-se prin intermediul organizaţiilor. Mecanismul este selecţia raţională a instituţiilor informale ca proprietăţi (crezăminte) ale indivizilor, de o manieră asemănătoare selecţiei epistemice

evoluționiste, şi selecția rațională a instituțiilor formale în raport cu eficiența lor la nivelul economiei în ansamblu.

În următoarea lucrare [40], North (în colaborare de data aceasta cu Thomas) păstrează o perspectivă asemănătoare, dar cazul luat în lucru este civilizația occidentală. Autorii afirmă (p5) că sunt interesați de „acele schimbări instituționale care permite realizarea unor economii de scală (companii cu stoc comun de capital, corporații), care încurajează inovația (premii, legi ale patentelor), care îmbunătățesc eficiența factorilor pieței (tichete de schimb, abolirea sclaviei), sau care reduc imperfecțiunile pieței (companii de asigurări)." Astfel de aranjamente instituționale au servit la creşterea eficienței. Unele au putut fi create fără modificarea drepturilor de proprietate, altele au presupus crearea a noi drepturi de proprietatea, unele au fost realizate de guvern, altele de către organizații voluntare. Un nou aranjament instituțional (p6) nu va fi creat dacă beneficiile private rezultate din crearea lui nu va depăşi costurile. Însă deoarece este uşor de copiat, va exista o diferență substanțială între costurile şi beneficiile sociale şi cele private. În plus în ce priveşte soluțiile guvernamentale, aici e şi costul asociat faptului că decizia afectează mult mai puternic viitorul (nu poți să schimb cu uşurință legea, iar dacă vrei să pleci din stat transferul de proprietate este restricționat). Statul (p7) e văzut ca o organizație care furnizează protecție şi justiție la schimb pentru un venit. Justiția şi drepturile de proprietate sunt doar un alt exemplu de bunuri

publice finanțate public[134]. Autorii constată însă că nu există nici o garanție că statul va avea interesul să protejeze acele drepturi de proprietate care garantează eficiența, adică să crească rata de revenire privată a activităților economice către rata socială (p7). Parametrul predominant a cărui modificare a indus inovațiile instituționale care dau seamă de creşterea lumii externe a fost mărimea populației[135]. Inovațiile care nu erau profitabile la un moment dat, au fost ulterior justificate economic ca urmare a creşterii populației (p6).

În fața dovezilor istorice că are loc adesea o menținere a structurilor instituționale ineficiente economic, North va dezvolta un model în care selecția instituțiilor se face în mod rațional, pe baza eficienței pentru indivizi (în termeni de avantaj competitiv pe care îl aduc acestora), rolul cheie în variație şi selecție jucându-l cei cu putere de negociere (barganing power). Acest model se concretizează în lucrarea „Structură şi schimbare în istoria economică” [16]. Aici propune o teorie neoclasică a statului maximizator de utilitate proprie.

---

[134] Chestiunea bunurilor publice este abordată pe larg într-o altă lucrare [39], corelat cu problema externalităților şi a costurilor sociale.Externalitățile sunt costuri sau beneficii (sau ambele) ale unei activități economice, care sunt externe procesului de luare a deciziilor a celor care le generează (p130). Costul social este costul complet pe care societatea îl suportă atunci când are loc o acțiune care utilizează resurse (p203). Între bunurile publice furnizate de stat pe care le discută nu se află şi instituțiile informale, ceea ce ar fi apropiat poziția sa de cea hayekiană referitoare la caracterul social al regulilor şi cunoaşterii în general. Recent însă au apărut şi dezvoltări prin care se tratează regulile morale ca bunuri publice [122].

[135] Corelare cu poziția hayekiană din [14], în care accentul pe importanța expansiunii populaționale a grupurilor este mare.

Statul ca o firmă pe piața statelor. Maximizarea se face prin proiectarea rațională a unor instituții formale (de drept privat şi de drept public), şi a unor ideologii care să inducă acceptarea unor instituții informale avantajoase pentru stat. Teoria este concepută explicit ca o alternativă la cea marxistă. Spre deosebire de cea marxistă, pentru care principala forță a schimbării este tehnologică, North consideră că principala forță este creşterea populației, care duce la apariția unor crize malthusiene rezolvate prin inovație instituțională şi tehnologică. Nu voi descrie în detaliu teoria. Ea are o relativ bună adecvare empirică, dar este o teorie specială, aplicativă, care nu aduce elemente conceptuale noi în ce priveşte evoluția instituțiilor. Statul furnizează reguli ale competiției şi structura drepturilor de proprietate care să ducă la scăderea cât mai mult a costurilor de tranzacție dintre agenții econonomici şi astfel la un produs social cât mai mare, care să îi maximizeaze veniturile din taxe. Aceasta nu duce neapărat la productivitatea maximă socială, ci la beneficiul (inclusiv siguranța) maximă pentru stat. Forme eficiente de organizare economică apar doar în urma competiției dintre state[136]. Revoluțiile sunt doar revoluții de palat, efectuate de agenți a şefului statului, de către mici elite, sau de către şefi de stat competitori.

---

[136] Am putea interpreta că aici este vorba de un mecanism al selecției de grup, între ordini hayekiene complexe (ordini 3). În acest caz mecanismele de competiție ar fi mai subtile decât cele hayekiene, care sunt reduse la simpla eliminare a unui grup de către altul. North ar sugera că în absența unei competiții chiar şi grupurile performante ar degenera din punct de vedere al eficienței. Dar aceasta ar fi mai degrabă o direcție de cercetare decât o afirmație justificată de afirmațiile explicite ale lui North.

O schimbare majoră în ideea de schimbare a instituțiilor la North are loc o dată cu lucrarea „Instituții, schimbare instituțională şi funcționare (performance) economică" [17]. Scopul lucrării este construirea unei teorii a schimbării instituționale bazate pe alegeri individuale. Organizațiile şi antreprenorii lor sunt agenții schimbării (p5). North îşi descrie etapele parcurse în lucrări anterioare după cum urmează (p7): în [40] „Am făcut din instituții principalul factor al funcționării economice, iar din schimbările relative de prețuri sursa schimbării instituționale [...] schimbările în prețurile relative creau stimulente pentru construirea unor instituții mai eficiente [...] Persistența instituțiilor ineficiente era rezultatul [...] disparității dintre stimulentele private [ale conducătorilor statului] şi bunăstarea socială."; în [16] „am abandonat perspectiva eficienței în ce priveşte instituțiile. Conducătorii proiectau drepturile de proprietate în interesul lor [...] Era posibil să explic existența instituțiilor ineficiente [*la nivel de economie*] dar de ce-ar fi condus presiunea competitivă la eliminarea lor ?". În acest studiu va încerca să răspundă acelor întrebări (p7): „Răspunsul se bazează pe diferența dintre instituții şi organizații şi pe interacția dintre ele [*organizații*] care modelează direcția schimbării instituționale. Instituțiile, împreună cu alte constrângeri standard ale teoriei economice, determină oportunitățile dintr-o societate. Organizațiile sunt create pentru a profita (take advantage) de acele oportunități[137] şi, pe măsură ce organizațiile

[137] Dar crearea organizațiilor depinde şi de alte constrângeri: tehnologice, de venit, preferințe (p73).

evoluează[138], ele modifică instituțiile. Calea de schimbare instituțională care rezultă este modelată de 1) blocarea (lock-in) survenită din relația simbiotică[139] dintre instituții şi organizațiile care au evoluat drept consecință a structurii de stimulente furnizate de aceste instituții şi 2) procesul de conexiune inversă prin care ființele umane percep şi reacționează la schimbările din setul de oportunități". Iar la p8: „Schimbarea incrementală vine din percepțiile antreprenorilor că ar putea să fie mai performanți prin alterarea cadrului instituțional". Dar (p9): „instituțiile au fost şi sunt un amestec compus din cele care induc creşterea productivității şi cele care o reduc". Aşadar instituțiile devin exogene pentru noile organizații, dar nu şi pentru agenții care crează organizațiile.[140]

Poate cea mai pregnantă schimbare din această lucrare este renunțarea la raționalitatea substanțială neoclasică în favoarea celei procedurale. North subscrie (p23) la

---

138 Organizațiile evoluează prin competiție pe piață, modificându-şi proprietățile prin care sunt caracterizabile extern, inclusiv regulile interne. A se vedea de exemplu Nelson şi Winter [217]. Dar nu aceasta este direcția care îl interesează pe North.

139 Această exprimare metaforică este compatibil cu considerarea organizației ca replicator al instituțiilor.

140 Cotelezza ([57] p155) consideră că autonomia normelor față de agent este parțial asigurată la North (cel corespunzător acestei lucrări) de către procesul de adaptare evolutivă ilustrat de teoria mutației economice. Are loc o ajustare instituțională a piețelor economice şi politice. La Hayek această autonomie ar fi mult mai importantă, cel puțin în ce priveşte normele informale până la un anumit moment istoric, dată fiind selecția de grup fără intervenția mutațională a rațiunii.

punctul de vedere al lui Simon[141], din care oferă un citat extins. Reiau aici un fragment: „Trebuie să construim o teorie a procesului de decizie (şi să o testăm empiric). Teoria noastră nu trebuie să includă doar procesul de raționare, ci şi procesele care generează reprezentările subiective ale actorilor cu privire la problema decizională, cadrul lor. Persoana rațională în economia neoclasică ajunge întotdeauna în mod obiectiv sau substanțial la decizia care este cea mai bună în termenii unei funcții de utilitate date. Persoana rațională a psihologiei cognitive abordează luarea deciziilor într-un fel care este rezonabil din puncte de vedere procedural în lumina cunoaşterii existente şi a mijloacelor de calcul (computation).” Pentru North acestă perspectivă dă foarte bine seama de ideologii, care sunt bazate pe percepții subiective ale realității, şi care joacă un rol major în luarea deciziilor. Modul de a pune problema este compatibil cu exogenizarea instituțiilor, direcție care nu va fi însă dezvoltată în lucrare.

Întrerup pentru un moment prezentarea textului lui North pentru a prezenta discuta problema raționalității în economie. Termenul de raționalitate limitată a fost inițial introdus de Herbert Simon şi şi-a găsit locul în numeroase discuți despre alternative la economia neclasică, între care şi instituționalismul şi neoinstuționalismul [108]. Vanberg [96] discută şi el pe Herbert Simon, arătând că raționalitatea procedurală

---

[141] Simon, H., 1986, Rationality in psychology and economics, in R. M. Hogarth, M. W. Reder (editori), The behavioral foundations of economic theory. Journal of Business (supplement), 59, S210-S211, apud [17].

mai este sinonimă la Simon cu raționalitatea limitată (bounded) sau adaptativă. Raționalitatea limitată ar fi una datorată complexitătății mediului în care se găseşte agentul care trebuie să ia deciziile. În sensul originar, ea nu ar fi datorată unei incertitudini fundamentale, deşi ulterior a fost interpretată şi în acest sens (de către neo-schumpeterieni şi postkeynesieni, [108], dar şi de către North, după cum vom vedea). Din perspectiva raționalității limitate, instituțiile sunt un ghid de comportament într-un mediu complex, dar care nu are un caracter deschis, viitorul fiind determinat de trecut în mod principial [128]. În acest context, şi Laville discută despre o raționalitate procedurală [120], Redmond chiar de o raționalitate instituțională [124], iar Sjostrand despre raționalitatea din spatele instituțiilor „iraționale" [127]. Dar instituțiile nu pot elimina complet incertitudinea, şi trebuie suplimentate prin creativitate. Pe această direcție unii autori au încercat să depăşească noțiunile de raționalitate neoclasică şi limitată prin introducerea termenului de raționalitate a inovației. O problemă a acestui mod de salvgardare a primatului raționalității ar fi, după Dequeh, cum decidem dacă să ne comportăm conform regulilor sau să inovăm[142] [108].

Chestiunea inovării este atinsă şi de Hayek. Buchanan şi Vanberg propun o perspectivă în care factorii responsabili pentru căderea socialismului nu sunt doar inabilitatea de a utiliza cunoaşterea în mod eficient şi

[142] Este surpinzător că nici o lucrare a lui North nu este citată în acest articol, cu atât mai mult cu cât el încearcă să ofere o teorie cu privire la mecanismul care stă la baza inovării în domeniul instituțiilor.

distrugerea structurii de stimulente (incentives), ci şi împiedicarea agenţilor economici să îşi exercite alegerea creativă, înţeleasă în sens schumpeterian [45]. Alegerea creativă este definită prin opoziţie cu alegerea reactivă: în cazul alegerii reactive (tipică pentru abordarea economică standard) avem de a face cu o alegere în vederea alocării optime a valorilor economice existente ca reacţie la un stimul economic, iar în cazul alegerii creative avem de a face cu crearea de noi valori ca acţiune în urma unui astfel de stimul. Universalizarea omniştienţei şi a bunăvoinţei ar putea să ducă la depăşirea primelor două limite, dar alegerea creativă a agenţilor economici nu poate fi substituită. Din această perspectivă, piaţa liberă susţine şi un proces evolutiv de creaţie de valori economice noi. Acest proces evolutiv are loc sub constrângerea unor reguli constituţionale concepute astfel încât procesul să servească intereselor participanţilor la el. Autorii concluzionează că argumentul hayekian cu privire la cunoaştere poate fi interpretat nu doar ca având în vedere o utilizare mai eficientă a cunoaşterii deja existente în competiţia de pe piaţă, ci şi prin prisma rolului competiţiei ca procedură de descoperire, cum de altfel sugerează şi Hayek[143].

Hodgson evidenţiază şi el dificultăţile conceperii comportamentului uman ca fiind complet raţional, arătând că fie şi comportamentul de optimizare, maximizare, etc necesită dezvoltarea unor reguli [116] a căror apariţie nu mai poate fi explicată printr-un astfel

---

[143] "Competition as a discovery procedure" în [3], p179

de comportament[144]. Pentru Vanberg [96] raționalitatea procedurală sau limitată este o teorie a învățării comportamentale. Iar epistemologia evoluționistă la care Popper şi Hayek au avut contribuții directe nu este, argumentează Vanberg, decât o teorie a raționalității adaptative. Această perspectivă teoretică care poate fi considerată atât evoluționistă, cât şi comportamentală pare fi una către care mai multe către care mai multe abordări în economia modernă *converg* ([96], sublinierea mea).

Să revenim la textul lui North. Interpretarea constrângerilor informale este complet schimbată (cap. 5). Ele sunt acum văzute ca făcând parte din moştenirea culturală. Importanța normelor etice şi de onoare este argumentată facându-se referire pe larg la literatura antropologică[145]. „Comportamentul deviant nu poate fi tolerat [...] deoarece este o amenințare fundamentală la adresa stabilității [...] grupului tribal”[146]. Nu are o teorie proprie cu privire la apariția şi persistența constrângerilor informale, dar face o trecere în revistă a literaturii[147]. Cartea se va încheia cu afirmația că „avem nevoie să cunoaştem mai mult despre normele de comportament cu orgini culturale şi despre cum interacționează ele cu regulile formale” (p140).

---

[144] Coevoluția hayekiană a culturii şi rațiunii pare să vină anticipat ca o soluție la această chestiune.
[145] O apropiere evidentă de Hayek.
[146] Găsim aici nişte reverberații popperiene din „Societatea deschisă şi duşmanii ei”.
[147] În care Hayek nu se regăseşte. În carte există însă o referire (p81) la argumentul evoluționist al lui Hayek din „Constituția libertății”.

Regulile formale constituie o ierarhie (p47), de la „constituţii, la statute şi legea comună (common law), la legi secundare specfice (bylaws) şi în fine la contracte individuale”. Organizaţiile cu putere suficient de mare vor avea o politică de schimbare a instituţiilor, atunci când aceasta va fi percepută ca mai profitabilă decât investiţiile în limitele cadrului instituţional existent (p79). Ele vor încuraja societatea să investească în tipurile de abilităţi şi de cunoaştere care în mod indirect contribuie la profitabilitatea lor.

Instituţiile există pentru a reduce incertitudinile implicate în interacţiile umane (p25). Aceste incertitudini sunt rezultatul complexităţii problemelor care trebuie rezolvate şi al limitelor capacităţii individuale de rezolvare. Nu apare explicit dacă aceste incertitudini sunt pure, neevaluabile statistic. Totuşi la p127 se discută despre problema riscului şi apariţia societăţilor de asigurări (care se bazează pe evaluare cantitativă a riscului). Iar într-un articol ulterior [28] se spune explicit că inovaţiile instituţionale transformă incertitudinea în risc (p3). Putem conchide că North se referă la incertitudinea pură. Dar nu este prezentat un mecanism care să îi explice apariţia.

În această lucrare se discută pentru prima oară şi de eficienţă adaptativă (p80-81), care permite societăţii să traverseze momentele de criză (eng. bottlenecks). Eficienţa adaptativă este caracterizată de încurajarea încercărilor, experimentelor, inovaţiilor. „Este esenţial să existe reguli care elimină nu doar organizaţii economice care au eşuat (eng. failed), dar şi

organizațiile politice aflate în această situație" (p81). Anumite instituții pot determina şi eficiența adaptativă internă a firmelor. Instituțiile pot reduce prețul pe care îl plătim pentru convingeri, ceea ce face ca ideologiile, dogmele, ideile în general, să joace un rol mai important în procesul de schimbare instituțională (p86). Cadrul informal poate evolua şi fără o activitate intențională a indivizilor sau organizațiilor[148] (p86-87), prin „accidente, învățare sau selecție naturală". Dar alterarea cadrului formal se face prin investiție deliberată de resurse.

Cadrul instituțional de la un moment dat defineşte şi crează un echilibru[149] (p86) iar o schimbare în regulile formale sau modul lor de implementare generează o stare de dezechilibru (p87). Rata de schimbare a constrângerilor informale este mai lentă decât cea a constrângerilor formale. Schimbările instituționale discontinue de tipul revoluțiilor sau războaielor se manifestă când cadrul instituțional nu furnizează condiții pentru mecanisme evolutive, sau când seturile de alegeri ale partenerilor nu se intersectează datorită faptului că liderii nu pot negocia fără să îşi piardă loialitatea propriilor susținători (p90). Declanşarea tranzițiilor violente necesită ideologii eficiente a căror asumare să permită depăşirea problemei beneficiarului

[148] Apropiere evidentă de poziția lui Hayek.
[149] Aici pare a fi o diferență importantă față de alte abordări evoluționiste în economie. Totuşi noțiunea de echilibru pare a avea mai degrabă o valoare euristică, atâta vreme cât schimbarea este incrementală fiind implicați o multitudine de agenți, ceea ce presupune continue îndepărtări de la un echilibru probabil niciodată atins, şi mai ales o dată ce am acceptat că raționalitatea este una procedurală nu substanțială.

clandestin (free-rider). Ele s-ar asemăna schimbărilor evoluționare discontinue (punctuated equilibrium).

În anii 90, printr-o serie de articole şi prelegeri [15, 19-37], North se deplasează tot mai mult către investigarea instituțiilor informale de pe o poziție compatibilă cu evoluția culturală hayekiană. Instituțiile devin exogene nu doar pentru organizații, ci şi pentru indivizi[150]. Rolului modelelor mentale împărtăşite de mai multe persoane în înțelegerea schimbărilor instituționale le este dedicat un articol distinct [15], iar ulterior un altul discută rolul ştiințelor cogniției [33]. Recunoaşterea importanței contribuției lui Hayek în 1999 (pe care am menționat-o în introducere) nu este una conjuncturală. Încă din 1996 [33] North se exprima astfel: „Timpul, în acest cotext, este dimensiunea în care are loc (occurs) învățarea umană, sau pentru a utiliza un termen al lui Hayek, învățarea colectivă a unei societăți încorporează învățarea trecută a societății"[151].

După acest moment referirile la Hayek sunt o constantă. De exemplu în cea mai recentă lucrare la care am avut acces [37[152]]: „Cea mai mare parte a economiştilor, cu câteva excepții foarte importante ca Hayek, au ignorat rolul ideilor în efectuarea alegerilor

---

[150] În terminologia pe care o voi propune în următorul subcapitol, instituțiile devin exogene şi pentru organizațiile individuale.

[151] Evidențiază şi faptul că accentul pe rolul ideilor şi sistemelor de crezăminte în modelarea (shaping) societății nu este de fapt nou, şi face referire la teoria weberiană a rolului protestantismului în apariția capitalismului.

[152] Din care am extras mai multe elemente, întrucât este o sinteză a dezvoltărilor din articolele menționate.

(making choices)”. Deja modul cum pune problema North este compatibil cu teoria cogniției hayekiană, adusă la zi din punct de vedere terminologic: „[F]elul în care mintea lucrează este bazat pe recunoaşterea unor tipare. Rețelele neurale ale minții stabilesc în mod gradual tipare prin care interpretează lumea, iar tiparele devin foarte complexe şi elegante, aşa cum sunt multe sisteme de crezăminte şi ideologii.” Dacă situațiile cărora trebuie să le facem față sunt noi în raport cu tiparele pe care le avem în minte „oamenii încearcă să folosească percepțiile despre structura lumii şi a mediului uman pentru a reduce incertitudinea interacțiilor umane. Structura instituțională care rezultă este o combinație de reguli formale, reguli informale şi caracteristicile lor de implementare. [...] Constrângerile instituționale se acumulează în timp, iar cultura unei societăți este structura cumulativă a regulilor, normelor şi crezămintelor pe care le moştenim din trecut, care ne modelează prezentul şi care ne inflențează viitorul. Instituțiile se schimbă, de obicei în mod incremental, pe măsură ce antreprenorii politici şi economici percep noi oportunități”. Aşadar realitatea unui sistem politic şi economic nu este niciodată cunoscută, dar oamenii elaborează crezăminte. Crezămintele dominante sunt cele ale oamenilor în poziție de decizie (antreprenori[153]). Schimbările în matricea instituțională sunt făcute pas cu pas, dar uneori pot fi şi abrupte, asemănătoare echilibrului punctuat din biologia

[153] Într-un sens mai larg decât cel schumpeterian, pentru care antreprenori sunt doar cei care inovează.

evoluționistă.[154]

Referirile direct evoluționiste din această lucrare sunt mult mai explicite. Marxismul este unul din cele mai elaborate sisteme de crezăminte care au *evoluat* până acum. Iar tendința umană de a construi sisteme de crezăminte în fața viitorului necunoscut este un posibil rezultat al *evoluției*, pentru că este probabil mai eficient să ai o imagine a viitorului, fie şi falsă, decât să nu ai nici una. Iar în [28] North vorbeşte despre evoluția piețelor eficiente.

Pentru North în această etapă, esențială este eficiența adaptativă a societăților (de la, iniția, eficiență în termenii beneficierii de către indivizi de pe urma lucrurilor pozitive pe care le fac pentru societate), adică „abilitatea unor societăți de a se ajusta flexibil în fața şocurilor şi a permite evoluția unor instituții care să facă față în mod eficace (eng. effectivily) cu noii realități". Pentru succesul Occidentului, mai importante decât regulile formale sunt cele informale, care au dus la la extinderea schimbului impersonal şi la adaptabilitatea corpului politic (eng. the body politic). Asemănarea cu potențialul de adaptare şi evoluție specific catalaxiei hayekiene este pregnantă.

În plus față de Hayek, la care nu este pus un accent prea mare asupra mecanismelor de apariție a problemelor

---

[154] Recunoaşterea schimbărilor abrupte ca realități sociale de care trebuie dat seama în mod teoretic nu o regăsim decât în mai mică măsura la Hayek. Perspectiva lui North este din acest punct de vedere una mai geneală decât a lui Hayek, a cărui poziție aici este una mai normativistă.

noi, la North acest accent există. Am văzut că el este introdus încă din primele lucrări, iar în [17] este asociat incertitudinii, ambele reflectând complexitatea mediului uman. Schimbăm realitatea chiar prin politicile pe care le implementăm şi prin noile tehnologii pe care le dezvoltăm, ceea ce face ca structura lumii viitoare să fie diferită de cea a lumii trecute. Viitorul este deschis, caracterizat de o incertitudine pură, nu doar una tratabilă statistic. Aceasta înseamnă că în mod sigur nu vom putea utiliza instrumentele trecutului în mod necritic. Cu excepția poate a celor care ne asigură însăşi eficiența adaptativă. Elementul cheie este să furnizăm o structură de stimulente care să facă avantajoasă creşterea productivității, dar singurele pe care le putem manipula cu uşurință sunt regulile formale. Nici cele informale, nici sistemele de crezăminte nu pot fi schimbate repede. Aceasta înseamnă că politica „laissez faire” nu este nici pe departe o soluție[155], nu putem asuma că piețele vor continua să funcționeze perfect[156]. Dar, pe de altă parte, este lipsit de sens să facem planuri pe un termen foarte lung, deoarece nu putem şti astăzi ce anume vom învăța şi crede în viitorul îndepărtat, nu putem teoretiza în fața incertitudinii reale. Şi totuşi o facem şi am făcut-o întotdeauna, pe baza religiilor, crezămintelor,

---

[155] Acesta este un alt punct de apropiere de Hayek.

[156] North dă ca exemplu cazul Enron ca reflectând schimbări structurale care au făcut mai profitabile obiective antisociale în dauna celor productive pe care le-a asumat Adam Smith ca fiind specifice piețelor funcționale.

ideologiilor.[157]

North afirmă că suntem departe de a avea o teorie a schimbării economice. Dar atât cât putem înțelege, procesul pare să aibă structură circulară[158]: „Putem concepe procesul ca pe un flux circular, în care avem inițial percepții a ceea ce constituie realitatea. Aceste percepții la rândul lor conduc la construirea unui set de convingeri, ideologiii pentru a explica realitatea, sau pentru a explica felul în care noi ar trebui să ne comportăm. Acesta mai departe duce la crearea unei structuri instituționale, sau a unui cadru instituțional, care apoi modelează „lumea" noastră. Şi pe măsură ce convingerile noastre se schimbă în mod incremental, acționăm prin (enact) politici care modifică incremental structura instituțională. O schimbare incrementală este întotdeauna constrânsă prin dependență de trecut (path dependence). Ceea ce înseamnă că instituțiile ne constrâng alegerile. Pe măsură ce facem acele alegeri care modifică politicile în mod incremental, modificăm realitatea. Şi într-o realitatea schimbată, ne schimbăm propriul sistem de crezăminte. Acest flux circular a continuat pentru totdeauna din momentul în care ființele umane au început să încerce să îşi modeleze destinul." Rațiunea (exprimată în procesul de alegere) şi cultura (crezăminte, ideologii) sunt atât cauze cât şi efecte al schimbării instituționale.

---

[157] Dacă este ca modelul dezvoltării durabile să nu fie doar o utopie scientistă (în sens hayekian) sau o ideologie (în sensul lui North) ea va trebui să țină seamă de aceste chestiuni.

[158] Instituțiile sunt atât endogene, cât şi exogene.

Cred că am prezentat suficiente argumente textuale că poziția lui North pleacă de la una neoclasică şi ajunge la una mult mai compatibilă cu cea a lui Hayek. Cadrul schițat de Hayek este mai amplu decât cel al lui North, dar North a dezvoltat în schimb teorii speciale detaliate care să dea seamă mai sigur de anumite schimbări istorice concrete.

Reconstrucția ideii de evoluție a instituțiilor

Voi face acum o reconstrucție a ideii de evoluție a insituțiilor prin prisma ansamblului lucrărilor lui Hayek. Încep cu <u>unitățile selecției</u>.

Figura 1 prezintă unitățile de selecție la Hayek, altele decât regulile.

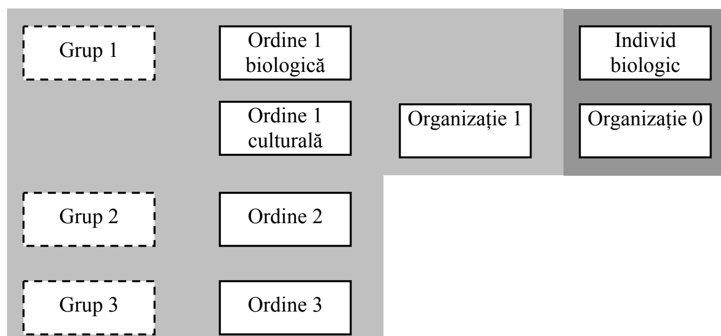

Figura 1 Unitățile selecției la Hayek, altele decât regulile. Poziția relativă pe verticală indică momentul apariției (ancestral sus). Linia punctată indică statutul ontic mai slab al grupurilor.

Hayek foloseşte ca atare doar termenii de individ, organizație, ordine şi grup, dar pe fiecare îl foloseşte în mai multe sensuri, după cum urmează:

- Individul sub aspectul biologic este unitatea de selecție pe baza caracterelor biologice. Organizația 0 este individul sub aspectul comportamentului conştient, a tipurilor de reguli pe care le adoptă în mod conştient, ca maximizator de utilitate proprie, este individul

rațional. Individul ca organizație 0 este unitate de selecție în interiorul organizației 1.

- Organizația 1 reprezintă un grup de indivizi animați de scopuri comune. În organizația 1 există o ierarhie a indivizilor. În funcție de regulile pe care le adoptă indivizii în interiorul acestei organizații poate să apară şi o ordine 1, adică o regularitate care nu este rezultat al intențiilor indivizilor.[159]
- Ordinile 1 sunt unități ale selecției de „grup". Grup 1 nu este decât un alt mod de a vorbi despre ordinea 1, în care, pe baza unei teorii, acceptăm că există o entitate corespunzând ordinii 1. Dar statutul ontic al acestei entități, grupul 1, este mai slab decât cel al ordinii, pe care o observăm direct. Ordinea 1 cea mai simplă este cea biologică, în care indivizii sunt constrânşi doar de reguli biologice. Regulile culturale (care generează ordini 1) şi raționalitatea (caracteristică a indivizilor ca organizații 0) au coevoluat. Unele reguli culturale, şi anume cele care determinau primele ordini culturale, au fost fixate genetic, proces favorizat de timpul foarte mare necesar pentru apariția unor reguli

---

[159] Shearmur ([91] p163) comentând pe Hayek afirmă că „Atat timp cât cunoaşterea împărtăşită sau învățarea prin intermediul criticii joacă un rol semnificativ, există avantaje clare în a avea o organizație, mai degrabă decât agenți independenți legați prin contracte singulare. [...] nu ne putem aştepta ca firmele să devină „virtuale"" şi discută discută utilizarea piețelor (care sunt ordini) în interiorul firmelor. Khalil punctează că ordinea deliberată (de tip organizațional) şi cea emergentă (de tipul celei a piețelor) nu sunt incompatibile: ele ar fi într-o relație analoagă cu cea dintre ordinea unui organism (în care toate părțile sunt subordonate scopului comun al supraviețuirii organismului) şi ordinea unui ecosistem (rezultat din interacția dintre organisme în absența unui scop comun) [119]. Iar Ioannides dezvoltă explicit de la Hayek un concept de firmă care include şi ordinea ca „set de procese interconectate" [75].

noi. Faţă de regulile noi, cele vechi, fixate genetic, sunt atavisme.

- Ordinea 2 este rezultatul extinderii unui anumit tip de ordine 1, nefixată genetic, dar care a avut succes evolutiv în faţa altor tipuri de ordine 1, în sensul creşterii numărului de indivizi ai grupului 1. O ordine 2 nu mai corespunde unei organizaţii 1, ci este rezultatul interacţiei dintre un număr mare de organizaţii 1 şi organizaţii 0. Ordinea 2 este catalaxia, ordinea pieţei impersonale. Ea poate include şi ordini 1. Ei îi corespunde un grup 2, mai complex decât grupul 1. Ordinea 2 intră în competiţie cu alte ordini care nu intră în structura sa, sau altfel spus grupul doi intră în competiţie cu alte grupuri. Grupurile externe cu care intră în competiţie pot fi de diferite complexităţi (1, 2, sau 3).
- Ordinea 3 este o ordine şi mai complexă, care include mai multe pieţe impersonale (ordini 2). Ea apare ca rezultat al creşterii numărului de indivizi prin succesul ordinii 2 şi al apariţiei a noi tipuri de organizaţii 1. Un tip special de organizaţie 1 care apare o dată cu formarea ordinii 3 este statul. Ordinea 3 este o catelaxie mai amplă. Ei îi corespunde grupul 3 şi intră în competiţie cu alte ordini care îi sunt externe.

Înainte de a discuta despre reguli ca unităţi de selecţie, să precizăm faptul că între reguli, cunoaştere, învăţare şi raţionalitate există o legătură directă. Cunoaşterea este reprezentată de reguli, învăţarea înseamnă achiziţia de reguli de către un individ (prin mecanisme strict individuale, de specie sau sociale), iar raţionalitatea reprezintă capacitatea de a opera conştient cu reguli

(cunoaştere) pentru maximizarea utilităţii proprii.

Pentru Hayek, există următoarele tipuri de reguli:

- **Reguli ca proprietăţi ale indivizilor.** Aceste reguli pot fi:
    - **Reguli inconştiente.** Lor le corespunde evoluţia biologică, în care *învăţarea are loc prin mecanisme de specie*. Regulile biologice sunt reguli de nivel inferior (profunde) sau superior (metaconştiente). Ele nu pot fi unităţi de selecţie, ci doar proprietăţi ale indivizilor. Selectarea pentru ele se face prin selectarea indivizilor. Această selecţie are loc la nivel individual, direct sau prin mecanismele grupale deja prezentate. Unele dintre aceste reguli pe care indivizii e posibil să le respecte pot genera ordini care să fie avantajoase pentru grup, chiar dacă pentru indivizi ele sunt dezavantajoase (nu le-ar accepta dacă le-ar conştientiza). În acest caz indivizii se poartă ca şi cum ar fi părţi ale grupului, ca nişte organe faţă de un organism[160].
    - **Reguli conştiente**, cu statut de convingeri ale indivizilor în sens de organizaţii 0 sau ale indivizilor ca parte din organizaţii 1[161]. Lor le corespunde cunoaşterea individuală şi *învăţarea individuală*. La setul de reguli

---

[160] Dar să nu uităm că grupul nu are statut ontic propriuzis. Deci aici nu este vorba de un holism propriuzis, ci doar de unul teoretic. Iar existenţa unor reguli de acest fel este o simplă posibilitate.

[161] Să notăm în treacăt că din această perspectivă în marea majoritate a cazurilor indivizii sunt în conflict de interese, doarece fac parte dintr-o organizaţie proprie şi o altă organizaţie din care obţin resurse pentru cea proprie.

învaţate de un individ dintr-o generaţie nouă, reguli care provin de la generaţiile vechi, se adaugă inovaţii şi descoperiri ale lui. În acest sens, al apariţiei unui set de reguli care nu este reconstruit de fiecare individ în parte, are loc şi o *„învăţare" socială*[162] chiar şi în absenţa unor reguli obiectivate. Tot în acest sens, individul este un interactor al regulilor pe care nu le inventează. De asemenea, în măsura în care un individ are o populaţie de convingeri, regulile conştiente pot fi unităţi ale selecţiei în raport cu raţionalitatea indivizilor sau alte convingeri. Unele reguli însă, cum am văzut anterior, e posibil să fie fixate genetic (cele atavice), şi nu mai pot fi eliminate raţional. Iar alte reguli pot fi acceptate, deşi dezavantajoase pentru individ, deoarece fac parte dintr-un pachet mai larg de reguli a căror acceptare este avantajoasă (astfel de reguli dezavantajoase pot fi însă avantajoase pentru grup); Regulile conştiente pot fi:

- **Nediscursive**, care nu pot fi exprimate prin limbaj. Lor le corespunde *cunoaşterea tacită*. Regulile nediscursive conştiente provin din reguli inconştiente descoperite nediscursiv
- **Discursive**, care pot fi exprimate prin limbaj. Lor le corespunde

[162] Nu este vorba aici de a considera că învăţarea are loc la nivelul unei entităţi supraindividuale, ci de a identifica mecanismele multiindividuale prin care are ea loc. Opiniile sociale rezultate sunt în acest sens opinii acceptate de indivizii din societate, nu opinii ale societăţii ca entitate. Pentru o discutare detalită a acestor aspecte, a se vedea Brad Wray [44].

cunoaşterea explicită. Se poate încerca discursivizarea regulilor conştiente nediscursive. Prima formă de cunoaştere discursivă este religia. Discursivizarea regulilor facilitează transmiterea lor (de exemplu în vederea extinderii ordinii generate de unele reguli, în particular a pieții impersonale).

- **Regulile obiectivate** sunt reguli discursivizate care au fost asociate unui suport material. Ele reprezintă instrumente pentru transmiterea regulilor ca proprietăți. Regulile obiectivate apar după ce raționalitatea a atins un anumit nivel evolutiv. La producerea lor participă în timp foarte mulți indivizi, iar indivizii dintr-un grup complex (de tipul 2 sau 3) nu pot învăța toate regulile obiectivate disponibile (cunoaştere acumulată) la un moment dat. În sensul relativei independențe a ei de fiecare individ în parte, cunoaşterea obiectivată este rezultatul unei *învățari sociale*, la un nivel superior celui menționat în cazul regulilor conştiente. Iar organizațiile (individuale sau mai complexe) sunt interactori ai regulilor obiectivate. Regulile obiectivate, în măsura în care alcătuiesc o populație, pot fi unități ale selecției în raport cu utilitatea lor percepută de indivizi. Utilitatea poate fi percepută experiențial (prin prisma consecințelor adoptării lor) sau pe baza unor convingeri, nediscursive sau discursive.

Suntem acum în măsură să discutăm despre instituții[163]. **Tradițiile** (instituții informale în termenii lui North) sunt reguli conştiente discursive sau nediscursive, obiectivate sau nu, pentru asigurarea respectării cărora nu există o organizație specializată. Instituțiile informale există la nivelul ordinilor 1 şi 2. Exemple de tradiții sunt obiceiurile, morala. Ele au generat la apariție ordini culturale şi au fost selectate în principal prin mecanisme de grup. O dată cu evoluția raționalității, aceasta poate juca şi ea un rol în evoluția treptată a tradițiilor.

Legile şi legislația sunt reguli discursive obiectivate pentru a căror respectare există o organizație specializată. Instituțiile formale există la nivelul ordinii 3. Legile pot fi **de drept privat**, pentru susținerea tradițiilor în vederea asigurării ordinilor de tipul 1 şi 2. Susținerea este necesară ca urmare a creşterii populației în urma succesului de grup, ceea ce duce la extinderea ordinilor (a piețelor impersonale) şi apariția unui număr foarte mare de organizații de diferite tipuri. Legile de drept privat au evoluat[164] în timp. Ele reprezintă o descoperire, o aproximare a unor reguli care sunt în acord cu tradițiile (regulile morale) ce au permis apariția catalaxiei, dar care trebuie să fie aplicate pentru situații noi. Situațiile noi apar datorită extinderii catalaxiei. Acordul legilor de drept privat cu regulile morale este asigurat de simțul moral, al justului. Acest simț moral reprezintă o regulă conştientă

---

[163] Într-un sens mai restrâns, apropiat de cel al lui North, pentru că într-un sens foarte larg Hayek include aici practic toate tipurile de reguli [14].

[164] Modelul lui Hayek este dreptul jurisprudențial.

nediscursivă[165]. Legile pot fi şi de **drept public**,

[165] Aş vrea să semnalez că Hayek pare a fi fost inspirat de Aristotel. În [12] p75 el face o trimitere directă la Politica", ca şi în [7] p184, unde îl citează ca susținător al idealului tradițional al egalității în fața legilor. Pentru a susține această ipoteză, iată câteva elemente legate de utilizarea noțiunii de dreptate la Aristotel, „Politica" (traducere şi note de A. Baumgarten, [241]. O primă direcție de utilizare a termenului dreptate, şi cea mai importantă din punct de vedere ontologic, pare a fi pentru a stabili legătura dintre natura umană şi natura statului. Dreptatea pare a juca rolul unui termen intermediar între cele două, susținând mecanismele subtile prin care individul şi statul se condiționează reciproc. Pentru a ilustra această teză am selectat următoarele pasaje:

- I, 2, 1253 a15 "Limbajul serveşte exprimării utilului şi dăunătorului, precum şi a dreptății şi a nedreptății". **Numai omul "sesizează dreptul şi nedreptul, pe lângă alte senzații".** Baumgarten notează că nu trebuie înțeles că ar fi vorba de noțiunea de drept şi nedrept concepute ca senzații, ci de faptul că limbajul corespunde intelectului, şi că prin limbaj se pot comunica judecăți, comunitatea celor capabili de judecăți constuind cetatea. Cred totuşi că rămâne de analizat în ce măsură Aristotel nu vrea să spună că există o intuiție, sau o abilitate nediscursivă de identificare a dreptății, pe care apoi o exprimăm prin limbaj. Aceasta cu atât mai mult cu cât ulterior el arată explicit că înțelepciunea practică, necesară pentru a împărții dreptatea, nu se limitează la utilizarea rațiunii.
- I, 2, 1253 a32 "Precum omul care îşi îndeplineşte menirea este cea mai bună dintre ființe, tot aşa şi cel lipsit de lege şi de dreptate este cea mai rea dintre toate, căci nedreptatea dotată cu arme este lucru cel mai neprielnic". Şi puțin mai departe: "simțul dreptății are un caracter politic, căci dreptatea este ordinea comunității politice şi discernerea a ceea ce este drept". Al doilea pasaj citat arată că interpretarea lui Baumgarten nu este justificată. Desigur că simțul dreptății nu poate fi interpretat ca fiind de aceeaşi natură cu alte capacități senzoriale. Dar el este cel care pare să permită o discernere în privința dreptății. De unde provine această capacitate de a discerne ? O sugestie apare în VII, 13, 1332 a12: "răzbunările şi pedepsele juste provin dintr-o virtute". Acest pedepse juste sunt apanajul bărbatului destoinic, virtuos. Mai departe (VII, 13, 1332 a39) ni se arată cum devin cetățenii buni şi destoinici: prin natură, deprinderi şi rațiune. Dacă natura poate oferi anumite calități înnăscute, "restul revine educației, pe care unii şi-o însuşesc prin

constituţionale, pentru asigurarea funcţionării organizaţiei statale în interesul indivizilor. Instituţiile de drept public sunt rezultatul raţiunii şi evoluează prin experimentare, criteriul de selecţie fiind eficienţa în atingerea scopului de controlare a puterii executive. Hayek însuşi propune un experiment constituţional. Ideea de constituţie implică o ierarhie a regulilor, către un grad tot mai rdicat de generalitate. Dar „ierarhia

---

deprinderi, alţii prin învăţare" (VII, 13, 1332 b10). Baumgarten notează (n107) că "o cetate bună poate face buni cetăţeni chiar din bărbaţi care nu au un caracter ales, prin intermediul deprinderilor şi educaţiei". Dar ce înseamnă bun cetăţean în privinţa împărţirii dreptăţii ? Înseamnă (n124) să poţi găsi un "termen mediu între legea universală şi cazul particular. În contextul în care problema termenului mediu al acestor extreme este obiect al înţelepciunii practice, ea este singura care permite o guvernare dreaptă într-o cetate". Iar din Etica Nicomahică (VI, V, 1140 b) [240] aflăm că "înţelepciunea practică nu poate fi nici ştiinţă, nici artă", ci mai degrabă "un habitus al acţiunii însoţit de raţiune adevărată, având ca obiect ceea ce este bine şi ceea ce este rău pentru om", nu instrumental, ca în cazul producţiei, ci ca scop în sine. Virtutea ar fi doar acceptarea şi practicarea regulilor bune, un fel de reglaj fin al caracterului.

Dacă acceptăm această interpretare, atunci am putea încerca să generalizăm şi să emitem ipoteza că ceea ce caută Hayek este o cale de mijloc în sens aristotelic între raţionalismul extremist şi conservatorism. Ipoteza pare a fi confirmată ([7] p403). Şi atunci teoria sa a evoluţiei sociale ar fi o argumentare complexă pentru un raţionalism moderat, rezonabil. Rezonabilitatea lui Hayek nu pare a fi departe de ce a lui Berlin, cum susţine Gray [64] ci din contră, e vorba de acelaşi tip de atitudine (a se vedea Berlin, I, 1996, Patru eseuri despre libertate, Ed. Humanitas, p 171 pentru apelul la rezonabilitate, şi p179 pentru caracterizarea acesteia. Relevante pentru apropierea de Hayek sunt şi următoarele pasaje : p161„responsabilitatea individuală, diferenţierea dintre alegerile bune şi rele sunt mărturii ale adaptării noastre imperfecte, ale incapacităţii umane de înfrunta adevărul" şi p183 „dacă vrem să facem o judecată corectă trebuie (pe lângă probe), să dăm dovadă de [*imaginaţie*] un simţ al evoluţiei instituţiilor, al gândirii şi acţiunii umane pentru a putea atinge înţelegerea unei epoci. [...] alte timpuri, alte norme").

regulilor nu se termină cu regulile enunțate explicit în dreptul constituțional” ([7] p199). „Chiar constituțiile au la bază sau presupun un acord prealabil al unor principii fundamentale – principii ce pot să nu fi fost niciodată exprimate în formă scrisă, dar care permit şi preced consimțământul şi legile fundamentale scrise” (op. cit.). Este vorba de tradiții, care au permis apariția catalaxiei. Legile nu trebuie confundate cu **legislația**, care reglementează modul de alocare a resurselor publice pentru prestarea de servicii publicii şi modul de organizare internă a organizației statale, şi a căror evoluție se face exclusiv prin intermediul raționalității, în timp ce în cazul legilor se face şi prin mecanisme de grup, în măsura în care legile distrug tradițiile care asigurau existența catalaxiei (cazul socialist)[166].

În cazul eliminării raționale, în vederea maximizării utilității individuale, a unor reguli obiectivate sau doar conştiente, care proveneau din reguli inconştiente prin descoperire, sau care erau acceptate anterior doar ca parte dintr-un pachet avantajos de reguli, dar care erau în acelaşi timp esențiale pentru menținerea unor ordini avantajoase pentru grup, grupul dispare prin competiție cu alte grupuri care au păstrat regulile avantajoase. Dispariția înseamnă că ordinea grupului se dezagregă şi indivizii sunt încorporați în alte ordini mai performante. În acest sens grupurile sunt replicatori ai regulilor de

[166] De notat că dispariția unui grup, de exemplu a unuia socialist, la Hayek nu este o dispariție fizică a unei entități sociale sau politice în sens comun, ci schimbarea ordinii acesteia. Acelaşi nume, România, se referă înainte şi după căderea comunismului, la două tipuri diferite de ordini (abstracție făcând de timpul necesar pentru copierea regulilor grupurilor eficiente), şi în acest sens la entități teoretice diferite.

tipul menționat avantajoase pentru grup. Există şi alte reguli avantajoase pentru grup, pentru care însă nu grupurile, ci indivizii sunt replicatori. Ei le păstrează deoarece percep un avantaj personal indirect, prin intermediul avantajului pentru grup.

Să vedem acum care este teoria variației. Variația poate fi accidentală (de exemplu printr-o învățare eronată), creativă (de exemplu printr-o invenție fără argumente raționale în fața unui tip nou de problemă), sau rațională. O combinație între variante este de asemenea posibilă. În cazul variației creative şi raționale, deşi organizațiile, în particular indivizii, sunt interactori pentru reguli, ei sunt şi cei care asigură variația regulilor. Din acest punct de vedere diferența față de indivizi în sens biologic ca replicatori pentru gene este una esențială (mutația genetică este una independentă de organism). Raționalitatea joacă un rol foarte important în variație, dar ea nu trebuie să fie un criteriu ultim, deoarece ea însăşi evoluează împreună cu cunoaşterea de toate tipurile. În plus, deciziile la care se ajunge prin aplicarea ei depind de regulile învățate (convingerile asumate) care nu au apărut în mod originar prin justificare rațională, şi care sunt discursivizate, descoperite, şi eventual teoretizate, doar în timp, printr-un proces de încercare şi eroare.

În mod indirect am atins mai sus şi teoria selecției:

- selecția regulilor neconştientizate are loc biologic şi la nivel de grup.
- selecția regulilor conştiente are loc într-o anumită măsura la nivelul indivizilor ca

organizații prin intermediul raționalității; ea reprezintă o componentă a învățării individuale; poate avea loc şi prin selecție la nivel de grup dacă e vorba de reguli dezavantajoase individual, al căror avantaj pentru grup nu este cunoscut, dar care se păstrează deoarece fac parte dintr-un pachet de regului în ansamblu avantajos pentru individ, şi sunt avantajoase pentru grup.

- selecția indivizilor pentru reguli ca proprietăți are loc în organizațiile mai complexe.
- selecția organizațiilor, individuale sau complexe, pentru reguli ca proprietăți ale lor are loc la nivel de ordine 2 (piață impersonală) în cazul regulilor informale, sau la nivel de ordine 3 (prin intermediul statului) în cazul regulilor formale.
- selecția regulilor obiectivate are loc prin intermediul selecției convingerilor pe care le induc, a selecției organizațiilor care învață aceste reguli, sau a selecției ordinilor generate de regulile pe care organizațiile le-au învățat (în măsura în care după dispariția ordinii organizațiile renunță la acele reguli)
- selecția ordinilor (grupurilor) are loc la nivelul ordinii integratoare, prin expansiune numerică a unui grup şi multiplicarea grupurilor cu acelaşi tip de ordine.

În ce priveşte <u>teoria transmiterii</u>, ea se face prin învățare, individuală sau socială. Există o transmitere inconştientă sau conştientă nediscursivă a cunoaşterii

tacite, care se face mai ales prin imitaţie, şi o transmitere discursivă a cunoaşterii explicite. Transmiterea discursivă se poate face şi prin intermediul cunoaşterii obiectivate.

Evoluţia instituţiilor are un rol cheie în dezvoltarea socială, ca partea procesului de autoorganizare a unor ordini din ce în ce mai complexe. Evoluţia lor este parte din procesul mai larg al evoluţiei regulilor. Raţionalitatea este un alt rezultat al acestei autoorganizări, care la rândul ei accelerează autoorganizarea, inclusiv prin participarea la variaţia şi selecţia instituţiilor.

Să vedem acum care este poziţia lui North în raport cu această idee hayekiană de evoluţie a instituţiilor. Terminologia la North este diferită. Instituţiile informale la North sunt tradiţiile la Hayek, iar legile şi legislaţia sunt instituţii formale[167]. În primele sale texte North se concentrează pe selecţia prin raţionalitate[168] a instituţiilor. Această fază are două subfaze. În prima dintre ele accentul cade pe instituţiile formale (în primul rând drepturi de proprietate), care sunt endogene (figurează ca date pentru calculul raţional), iar criteriul de selecţie este eficienţa lor. În a doua subfază ia în lucru şi instituţiile informale, pe care le vede ca fiind acceptate prin intermediul unor ideologii. Ideologiile sunt proiectate raţional, ca şi instituţiile formale, de

---

[167] Trebuie distins între 'formal' la North şi caracterul 'formal' pe care trebuie să îl aibă legile la Hayek.
[168] Nu intru aici în discuţia complexă cu privire la tipurile de raţionalitate, pe care am făcut-o în capitolul dedicat lui North.

către indivizi cu putere mare de negociere pentru a reduce costul implementării instituțiilor formale. În a doua fază, pe de o parte renunță la modelul neoclasic de raționalitate completă şi adoptă o raționalitate procedurală, recunoscând incertitudinea pură a viitorului, iar pe de altă parte acceptă instituțiile informale ca pe o moştenire culturală. Calculul rațional al indivizilor este constrâns de aceste instituții informale, cu privire la apariția cărora nu are o teorie proprie. Constrângerea are loc prin influența asupra percepțiilor celui care face calculul rațional. Deci instituțiile informale devin şi variabile exogene, influențează modul cum raționează individul. Aici este primul punct de contact cu Hayek. Incompatibilitatea dintre instituții informale şi instituții formale explică absența rezultatelor dorite după copierea de către o societate a instituțiilor formale de succces. În etapa a treia dezvoltă idei cu privire la modul de schimbare a instituțiilor informale şi ajunge la ideea de dependență de trecut (path dependency) a instituțiilor informale, pe care o consideră compatibilă cu cea de rezultat al învățării sociale a lui Hayek. Ambele puncte de contact sunt recunoscute explicit de către North în lucrarea recentă menționată în introducere. North trece aşadar de la o poziție strict individualistă, de tip neoclasic, la o poziție asemănătoare celei a lui Hayek în etapa finală. Dacă luăm în considerare şi trecerea lui Hayek de la un limbaj individualist „adevărat” la poziția pe care am caracterizat-o deja, atunci putem considera că traiectoriile ideilor celor doi autori tind către poziții compatibile (şi complementare prin diferitele teorii speciale pe care cei doi le-au produs în cadru general pe

care l-am schițat).

În capitolul următor am să cuplez elemente ale ideii de evoluție a instituțiilor ale celor doi autori şi am să abordez obiecții ridicate în literatura secundară despre Hayek şi North.

Analiza unor obiecții din literatura secundară cu privire la textele lui Hayek şi North

Pornind de la afirmația lui North, citată în debutul lucrării, că există o complementaritate între neoinstituționalism şi teoria evoluției culturale a lui Hayek, voi începe acest capitol prin a schița modul cum elementele ideii de evoluție a instituțiilor la cei autori ar putea conlucra la interpretarea unor tipare sociale. După acest pas voi discuta obiecțiile la textele celor doi autori prin intermediul structurii noi, comune[169].

Aş observa însă mai întâi că Solcan ([92] p186) arată că Hayek foloseşte sintagma de „bargaining democracy" pentru a caracteriza democrația în care se manifestă grupurile de interese. Într-o astfel de democrație tot felul de aranjamente între grupuri țin loc de lege, este o poliarhie (Dahl are şi el o teorie cu privire la țările în care apare poliarhia, dar complet necorelată cu a lui Hayek). Solcan notează (187n3) că democrațiile occidentale rezistă pentru că conțin oaze mari de economie de piață, adică, în termenii lui Hayek, zone unde regulile informale selectate se aplică. Acest mod de a vedea al lui Hayek se apropie foarte mult de cel al lui North, pentru care o sintagmă cheie este „bargaining power". Chiar dacă acest tip de democrație nu este cel dezirabil, el este totuşi cel prezent în societățile cele mai avansate. Faptul că şi Hayek îl identifică sugerează că din punct de vedere al interesului descriptiv cuplarea ideilor evoluție a instituțiilor ale lui Hayek şi North,

[169] Ceea ce nu înseamnă că în unele cazuri obiecția nu poate fi respinsă şi din interiorul gândirii fiecărui autor luat separat.

dincolo de convergențele deja observate, este justificată. Un alt argument pentru schițarea unei sinteze între cei doi este faptul că pentru Hayek accentele cad pe transmiterea regulilor tradiționale în prima copilărie ([14] p43), în timp ce pentru North accentul cade pe transmiterea şi variația instituțiilor la nivel de agenți economici, care implicit sunt adulți; dar modul cum vor acționa adulții este dependent de felul cum au fost educați în etape anterioare.

Poate cea mai frapantă abatere de la predicțiile lui Hayek cu privirea la evoluția socială este continua alternare la guvernare în societățile occidentale a partidelor cu ideologii axate pe justiția socială şi, respectiv, pe, mai mult sau mai puțin, *laissez faire*. Am putea interpreta (pornind de la North [39]) că ideologiile raționaliste de dreapta şi de stânga (ca entități culturale) sunt produse în exces deoarece nu îşi internalizează externalitățile negative asociate aplicării lor. În condițiile libertății aceste externalități nu pot fi internalizate în mod principial, aşadar pendularea ideologică într-un sistem socieconomic ar fi coextensivă libertății. Apariția unei teorii, în continuarea celor ale lui Hayek şi North, care să dea seamă de această pendulare, poate să convingă agenții că există o legătură între ideologia produsă sau asumată şi consecințele negative ale utilizării. În măsura în care agenții au valori primitive, atavice, altruiste, ei îşi vor ajusta propria ideologie pentru a nu face rău.

În acest context, teoria lui Hayek poate fi interpretată ca o tentativă de internalizare a propriilor externalități.

Prin felul cum este structurată, asumarea şi aplicarea ei de către ambele grupuri de interese (de stânga şi de dreapta) se face cu costuri mai mari în raport cu ideologiile standard, ceea ce duce la o respingere a teoriei hayekiene pe piaţa ideologică (o preferinţă redusă pentru ea). Pe de altă parte, în măsura în care prin persuasiune argumentativă[170] ea induce o mutaţie de genul celei menţionate în paragraful anterior, ea are externalităţi pozitive, ceea ce ar face să fie produsă sub un nivel optim.

Un alt aspect este că idealul argumentării raţionale a normelor e ulterior evoluţiei culturale; de la un punct indivizii nu mai asumă pe bază de incitare şi seducţie ideologiile proiectate de cei cu putere de negociere, tocmai datorită acumulării cunoaşterii discursive la nivelul lumii a treia. S-ar părea că North surprinde un mecanism conservator datorat distribuirii heterogene a cunoaşterii în societate (doar la cei cu putere de negociere), la care răspunsul este idealul argumentării raţionale (după ce şi masele au acces direct sau facilitat la cunoaştere). Şi atunci teoria lui Hayek este un răspuns reglator la excesele argumentării raţionale.

O problemă pe care îmi pare că o are Hayek, şi care pare să fie parţial depăşită de North[171], este că nu conceptualizează modul cum sistemul socio-economic este într-o stare esenţialmente de dezechilibru. Ce

---

[170] Ca diferită de cea prin seducţie sau incitare (a se vedea Mihai, G., 1998, Retorica tradiţională şi retorici moderne, Ed. All, Timişoara).

[171] Dar care nici el nu renunţă complet la metafora echilibrului. O cuplează însă cu cea a depărtării de la echilibru.

implicaţii are aceasta ? Hayek punctează atractorul[172], starea către care oscilează sistemul. Şi dă o soluţie tentativă de cadru formal[173] care să ducă la atingerea acestui atractor. Dar nu sesizează că sunt posibile în mod natural reacţii la probleme apărute chiar ca rezultat al implementării propriului sistem. Astfel de probleme pot duce la îndepărtarea indezirabilă de către atractor (piaţa funcţională), îndepărtare ajustabilă doar prin politici intervenţioniste de rectificare (distributivă). O fază liberală şi o fază distributivă ar alterna continuu din această perspectivă. Rezolvarea parţială de către North constă în faptul că sesizează rolul cheie al celor cu putere de negociere (bargaining power) în modificarea structurii instituţionale. Ori tocmai această modificare în favoarea propriilor lor interese este cea care accentuează dincolo de domnia legii distribuirea bunăstării. Altfel spus, cei care au ajuns să aibă putere de negociere prin mecanismele pieţei sau în alt fel tind să nu se mai supună instituţiilor informale, idelurilor de justeţe ca egalitate de şanse, şi tind să modifice structura instituţiilor formale şi eventual să respingă şi să argumenteze respingerea instituţiilor informale. Totuşi este dificil de crezut că Hayek nu a conştientizat

[172] McInnes apreciază societatea imaginată de Hayek ca „frigid de impersonală" şi se îndoieşte că ea ar fi existat vreodată şi că poate exista [80]. O soluţie de compromis între societatea deschisă şi cea planificată ar fi dezirabilă, riscul invocat de Hayek al pantei alunecoase către servitute nefiind confirmat în numeroase situaţii empirice diferite de regimurile totalitare ale secolului XX. Aş observa că a spune despre un atractor ca este impersonal este o bună caracterizare. Cât despre soluţiile de compromis, ele sunt compatibile cu demersul descriptiv hayekian. Dar ele sunt compromisuri în raport cu ceva, iar acest ceva este idealul normativ hayekian, pentru că el maximizează potenţialul de evoluţie.

[173] Ajustările constituţionale pe care le propune.

această situație, pentru tocmai ea este cea care justifică caracterul normativ al teoriei lui Hayek[174]. Mai degrabă înclin să cred că nu a vrut să critice sistemul politic occidental şi să declanşeze reacții de tip antiveblenian în condițiile în care inamicul cel mai puternic al propriilor idealuri era în afara sistemului în care trăia.

Este straniu şi revelatoriu în acelaşi timp că Hayek este atacat atât de către liberali ca scientist, cât şi de către adepții unei justiții sociale substanțiale. Este straniu pentru că atacurile denotă o lipsă de disponibilitate pentru calea de mijoc, virtuoasă, şi care este tocmai cea specifică instituțiilor informale care au favorizat apariția pieței. Dar este revelatorie pentru că este intepretabilă în contextul sistemului Hayek-North. Fiecare dintre atacuri distorsionează textul lui Hayek către o interpretare care îl trimite în tabăra cealaltă, care trebuie combătută. În termenii lui North, interpretarea lui Hayek se face prin grila ideologiei la care subscriu cei care îl interpretează[175]. Simplificând lucrurile, este vorba de o ideologie de dreapta, caracteristică celor care vor să distorsioneze piața profitând de puterea de

---

[174] Normativitatea la Hayek este una veritabilă, ca atractor (stare dezirabilă viitoare, reper). Diferența față de normativitatea implicită a descripțiilor este absența alternativei de acțiune pe termen scurt (pe termen lung având totuşi o evoluție a descripțiilor asumate ca adevărate), absență subliniată de caracterul ontic al acestora. Operatorul existențial pare a fi operatorul persintologic major, inducând asumarea normei fără a-i dezvălui caracterul de normă. „Trebuie” explicit este un operator persintologic mai slab decât „este”.

[175] Hoover consideră că perspectiva lui Hayek cu privire la instituții este una ideologică, de acelaşi gen cu cele intervenționiste sau socialiste, lipsită de flexibilitate şi capacitate de evoluție [70]. Ei i s-ar opune democrația deliberativă care, în viziune sa, are capacitatea de a depăşi polarizările ideologice.

negociere pe care au obţinut-o tocmai ca rezultat al funcţionării ei, şi o ideologie de stânga, a celor care sunt afectaţi de excesele celor cu interese de dreapta şi a celor altruişti în sens atavic. În termenii polemicii lui Hayek, de aceste ideologii sunt interesaţi „socialiştii din toate partidele”[176]. Producerea acestor ideologii este realizată chiar de către reprezentaţi ai grupurilor interesate, sau de către antreprenori intelectuali[177], pentru grupurile interesate. Din această perspectivă, interpretarea lui North apare ca singulară, fără nuanţă normativă, interesată doar de puterea descriptivă a cadrului teoretic propus de Hayek, şi recunoscându-l în acelaşi timp ca ideologie. După cum am vazut însă pe latura lui ideologică sistemul de idei al lui Hayek nu s-a dovedit prea util nici uneia dintre părţi, dimensiunea normativă fiind adăugată de altruistul rezonabil Hayek probabil mai mult pentru autoconsum. Totuşi, prin prisma teoriei lui Hayek, ea poate fi interepretată şi ca o manifestare discursivă prin individul Hayek a normelor informale tacite care au permis evoluţia civilizaţiei, manifestare menită să faciliteze asumarea raţională a acestor norme de către grupuri mai primitive decât cel din care face parte Hayek.

Din perspectivă hayekiană o justiţie substanţială poate fi concepută doar ca abatere de la direcţia cea mai eficientă. Această abatere, după cum am văzut mai sus, ar putea fi compensatorie penru abateri de un tip contrar. Această abatere este una inevitabilă în

---

[176] apud Solcan [92] 187n3.

[177] North consideră că ar putea fi făcută o analiză economică a antreprenorilor intelectuali ([16] p51)

condițiile în care legea formală a cărei domnie trebuie asigurată este în mod inevitabil imperfectă şi supusă selecției. Empiric vorbind, alternanța democrați-republicani în SUA şi conservatori-laburişti în Marea Britanie[178], de exemplu, nu face decât să ilustreze mecanismul de reglaj al instituțiilor în jurul atractorului pieței ideale, mecanism a cărui eficiență este condiționată de către instituția supremă, constituția, ea însăşi imperfectă şi supusă evoluției. Acest mecanism de reglaj, ar spune Hayek, nu funcționează în absența unui cadru informal care să permită perceperea abaterilor de orice fel de la regulile informale ale pieței ideale ca fiind *injuste*. Absența sau degradarea acestui cadru informal permite celor cu putere de negociere să modifice cadrul formal în interesul lor fără a fi percepuți ca acționând injust, ba chiar fiind invidiați (tristul caz al României). Iar polarizarea crescândă indusă de astfel de situații nu poate duce, alături de alte mecanisme, decât la tranziții de stare mai mult sau mai puțin bruşte ale sistemului, încadrate sub denumirea de revoluții şi susținute de un concept de justiție mult mai substanțial decât cel informal. O justiție revoluționară care însă îşi pierde rezonabilitatea o dată ce redistribuirea resurselor s-a făcut, şi care blochează evoluția sistemului în măsura în care nu permite existența unor piețe economice şi politice libere.

Să luăm în considerare că dacă am extrapola conceptul

[178] Simplificând, pentru că alegerile locale din 2004 indicau ascensiunea puternică a liberalilor, în dauna laburiştilor. Dar dacă e vorba de liberali în sensul lui Hayek, acest fenomen politic poată că indică tocmai funcționarea tot mai bună a pieței politice şi ascensiunea ideologiei măsurii, a rezonabilității.

de ordine socială la nivel planetar, am avea o ordine integratoare a ordinilor societăţilor statale (o ordine 4 în termenii clasificării pe care am făcut-o în capitolul dedicat lui Hayek). Pentru Hayek specifică acestei ordini este competiţia de grup. North o abordează indirect, mai mult sau mai puţin static, prin prisma distribuţiei regulilor formale şi informale la nivelul componentelor ei, deşi acceptă existenţa unei competiţii între state ca organizaţii. Ne-am putea întreba însă dacă există regularităţi globale dincolo de cele induse de competiţia globală. Sau dacă există un conţinut al competiţiei grupale dincolo de eliminarea grupurilor puţin performante. Nu ar degenera ordinile performante în absenţa unei competiţii între state, după cum sugerează North ? În particular, teoriile polarităţii globale sunt incompatibile cu modelele lui Hayek şi North ? De aici s-ar putea dezvolta un argument referitor la imposibilitatea dezvoltării durabile a *tuturor* sistemelor socio-economice planetare, de pe toate nivelurile ierarhice de organizare, cel puţin atâta vreme cât nu există o competiţie interplanetară.

O sinteză a elementelor ideii de evoluţie culturală la Hayek o face Vanberg [94, 95, 96-99]. El identifică la Hayek afirmaţii evoluţioniste necondiţionate şi condiţionate.

În cazul celor necondiţionate nu sunt specificate constrângerile la care este supus procesul de evoluţie, succesul este tot una cu supravieţuirea. Vanberg analizează posibilele mecanisme ale selecţiei de grup şi concluzionează că cele care sunt inteligibile sunt

reductibile la mecanisme individuale. Reiau aici elemente deja evidențiate în capitolul dedicat textelor lui Hayek, şi anume că variația în cazul evoluției grupale nu e necesar să apară inconştient, ci să nu fi fost cunoscută ca având acele consecințe avantajoase pe grup. Disutilitatea percepută a regulii poate fi acceptată într-un schimb complex (religios, de putere) în care individul face o analiză cost beneficiu şi acceptă ca pe un cost regula pe care o percepe ca disutilă. Nu e necesar ca acceptarea să aibă loc în toată societatea, ci e suficient să aibă loc în grupul celor care produc cunoaştere şi tehnologie. Succesul relativ de grup duce la creşterea populației, ceea ce duce la schimburi impersonale eficiente în condițiile răspândirii acelor reguli informale. E posibil ca discursivizarea lor să fie avantajoasă tocmai pentru a-i asigura răspândirea către indivizi care nu o aveau nediscursiv în condițiile extinderii pieței impersonale dincolo de indivizii care fuseseră selectați pentru aceste reguli prin mecanisme de grup. Iar diviziunea muncii pentru economii de scară (pe linia argumentelor lui North) determină structurarea internă a societății şi extinderea catalaxiei ca ansamblu de piețe. Regulile formale apar pentru creşterea scării de aplicabilitate a schimbului impersonal, când costurile de implementare devin mai mici decât beneficiile. Orice rețea informală poate deveni inadecvată, dar nu şi una de acest tip, deoarece permite evoluarea puternică a rețelei formale, intenționale. Însă şi rețeaua informală trebuie discursivizată (ceea ce face Hayek) pentru că apare iluzia („infatuarea”) că doar formal, rațional, se poate face totul, distrugând chiar şi structura care permite evoluția. Dar capacitatea

grupului de a elimina un altul nu depinde doar de reguli/instituţii, ci şi de alte tipuri de capital. Nu toate regulile sunt cheie pentru selectarea de grup, ci doar cele care duc la creşterea potenţialului evolutiv prin învăţare socială (având ca rezultat extinderea lumii a treia şi artefactelor tehnologice).

Afirmaţiile evoluţioniste necondiţionate conduc, după Vanberg, la neutralitate axiologică. Aş observa însă că aceste afirmaţii conduc la neutralitatea axiologică a *ansamblului* de reguli ale grupului. Între reguli pot exista constrângeri reciproce, în măsura în care ansamblul respectiv reprezintă o ierarhie de reguli. Regulile devin neutre axiologic doar în măsura în care nu există decât *un singur* nivel de reguli conştiente (ceee ce ar corespunde situaţiei grupurilor ancestrale).

În cazul afirmaţiilor evoluţioniste condiţionate sunt specificate constrângerile la care este supus procesul de evoluţie. Normativitatea rezultă din aceste constrângeri, care corespund unor reguli de un nivel ierarhic superior. Regulile informale generează ordine, iar când le cunoaştem (parţial) ne determină să creăm reguli formale de drept privat ca şi constrângeri pentru piaţă pentru a păstra ordinea, şi reguli constituţionale pentru a asigura implementarea (enforcement) regulilor formale specifice pieţei eficiente. Regulile constituţionale evoluează în funcţie de criteriul eficienţei implementării regulilor formale constrângătoare de piaţă.

Regulile formale constrângătoare de piaţă sunt selectate

în funcţie de şansele egale de dezvoltare pe care le oferă organizaţiilor şi indivizilor care iau parte la piaţă. Ordinea regulilor determină ordinea acţiunilor, iar ordinea acţiunilor trebuie să fie în beneficiul maxim al tuturor indivizilor, Beneficiul maxim înseamnă „cea mai mare şansă pentru orice membru ales la întâmplare să utilizeze cu succes cunoaşterea sa pentru scopurile sale”[179]. Bunăstarea poate fi subiectivă (se măsoară prin interesele persoanelor) sau obiectivă (măsurată pe altă cale, de exemplu prin intermediul nevoilor postulate de vreun expert; nu e cazul la Hayek).

Acest individualism democratic, competitiv, e posibil datorită unui pachet de reguli informale selectate printr-un mecanism de grup. Grupul a fost de succes deoarece regulile informale au permis evoluţia regulilor formale organizaţionale şi tehnologiilor pe o piaţă tot mai extinsă, facând-o mai productivă. Criteriul normativ al evoluţiei acestor reguli formale apare prin transformarea culturală a regulilor informale, discursivizarea simbolică a condiţiilor succesului de grup. Cunoaşterea mecanismelor evoluţioniste de piaţă ale creşterii producţiei, cuplată cu cosmopolitismul care a generat slăbirea influenţei regulilor informale discursivizate, a dus la experimentarea cu reguli formale de piaţă şi cu reguli formale constituţionale care să le asigure implementarea.

Pornind de la aceste elemente evidenţiate de Vanberg, putem considera că între criteriile de constrângere ale evoluţiei se află elemente de cunoaştere explicită. Chiar

---

179 Hayek apud Vanberg [98].

şi cunoaşterea de tipul teoriei evoluţioniste hayekiene, pe dimensiunea ei descriptivă, poate fi folosită instrumental pentru scopuri umane, eventual chiar de către Hayek. Pentru satisfacerea altruismului său atavic a creat o teorie a cărei aplicare, consideră el, ar ajuta întreaga populaţie umană, ar permite păstrarea „grandioasei societăţi”[180].

Indivizii la Hayek pot fi interpretaţi ca replicatori genetici şi culturali, cu o reproducere biologică şi una culturală (învăţare). În timp ce în cazul genelor nu intervine un mecanism mutaţional deliberat (cel puţin în cazul selecţiei naturale), în cea culturală intervin astfel de mecanisme, raţiunea jucând un rol important. Indivizii sunt replicatori culturali ca organizaţii individuale, dar şi prin rolul jucat în alte tipuri de organizaţii. Indivizii (mai ales cei cu putere de negociere[181]) sunt implicaţi şi în mecanismul de

---

[180] După Butler ([46] p35n38) termenul de „grandioasa societate” (the great society), folosit pentru prima oară de Adam Smith, este folosit de Hayek în acelaşi sens cu cel de societate deschisă de către Popper.

[181] Poate fi vorba fie de antreprenori, fie de oameni de stat. Noţiunea de antreprenor în interpretarea lui Kirner a lui Hayek (apud Gray [63] p37) face apel la cunoaşterea practică, la fler, care nu sunt sub controlul nostru cum nu sunt regulile metaconştiente. Prin urmare perceperea de către antreprenor a oportunităţilor nu poate fi transformată într-un proces mecanic (Hayek pare să fie pe aceeaşi lungime de undă cu „knowing how” al lui Gilbert Ryle, „tacit knowing” al lui Michel Polany şi cu „traditional knowledge” al lui Michael Oakeshott; Oguz interpretează cunoaşterea tacită la care face referire Hayek ca nefiind conştientă, atribut care ar caracteriza doar cunoaşterea propoziţională, inclusiv sub forma ei ştiinţifică [85]). Aş observa că a) această noţiune de antreprenor e diferită de noţiunea lui Schumpeter, care ar numi acest tip de antreprenor doar manager, şi că b) modul cum are loc perceperea de către antreprenor a ceea ce este eficient în cadrul instituţional formal actual sau dezirabil este influenţat de către cultură, în particular de către ideologii, *sensu* North.

variație, care este intențional. Variația regulilor poate apare prin aplicarea unui tip de cunoaştere teoretică, învățată sau nou creată care funcționează ca un set superior de reguli raționale. La rândul lor acestea sunt supuse unor reguli raționale superioare de ordin epistemic. Variația regulilor poate apare şi prin adoptarea empirică a unui alt habit în fața evidenței că cel vechi nu mai este corespunzător scopurilor sau în urma dispariției grupului. Selecția are loc deoarece e posibil ca proiectul să fi fost conceput greşit în raportul cu scopul (din motive ideologice sau cognitive) sau să aibă consecințe neintenționate la nivelul societății (să determine pertubarea sa, care să-i scadă forța competitivă față de alte grupuri). În cazul selecției pure de grup (în care regulile sunt adoptate inconştient) avem un fel de învățare de către specie, un fel de spirit al grupului ca tipar obiectiv de care indivizii nu sunt conştienți. Deşi teoretic posibilă în sistemul lui Hayek, o astfel de selecție de grup pare extrem de puțin relevantă pentru stadiile istorice avansate ale societății umane.

Paradigma competiției pentru selectarea instituțiilor domină atât la Hayek cât şi la North. Nu apar relații reciproc avantajoase (++, frecvente în evoluția biologică) şi nici coevoluția partenerilor.

În continuare voi discuta câteva texte din literatura secundară, despre Hayek.

Shearmur [90] oferă o tratare a ideilor lui Hayek ca

program de cercetare în sensul lui Lakatos. Iată elementele pe care le-am reținut:

- Ar exista doi Hayek (p2); cel tânăr, încă influențat de sentimentele socialiste, ar susține necesitatea unor modificări instituționale pentru ca instituțiile să aibă un rol mai funcțional într-o economie de piață, şi cel matur, în care viziunea lui este mai aproape de cea a liberalismului clasic, cu politici mai conservatoare. *Răspuns*: Hayek cel din „Constituția Libertății" şi cel din „Lege, legislație şi libertate" nu este nici pe departe tânăr (avea peste 60 de ani); iar în aceste lucrări necesitatea evoluției raționale a instituțiilor formale, prin încercare şi eroare, apare cât se poate de clar.
- Interpretează (p87) că în „Eroarea fatală" instituțiile care sunt valoroase şi care nu trebuie schimbate sunt cele formale, care Hayek zice că le discursivizează pe cele informale. Asta l-ar conduce pe Hayek la un dezastru, în raport cu primele sale idei. *Răspuns*: pe de o parte textul nu permite o astfel de interpretare, pe de altă parte el trebuie oricum interpretat în contextul întregii opere a lui Hayek (în „Eroarea fatală" Hayek citează lucrări pe care le-a scris în ultimii 40 de ani; nu anunță nici o schimbare majoră de direcție).
- Critică şi faptul că Hayek spune că e nerezonabil să schimbăm ce nu înțelegem. *Răspuns*: afirmația nu trebuie scoasă din context; pentru Hayek ea are un sens foarte subtil legat de evoluția moralei, în care însă şi

> rațiunea joacă un rol. Esențial este să nu schimbăm totul dintr-o dată.

Gray [63] consideră că opera lui Hayek reprezintă un sistem de idei, la fel de ambițioase ca cele ale lui Mill şi Marx, dar mai puțin vulnerabil la critică. Consideră de asemenea că Hayek reafirmă liberalismul clasic purificându-l de erori, în special de individualismul abstract şi de raționalismul necritic. Ar fi eronată periodizarea sa într-o fază în care ar fi influențat mai ales de L. von Misses şi o alta în care este influențat mai ales de Sir Karl Popper (p4). Sistemul de idei al lui Hayek ar avea un caracter filosofic (p4), integrând filosofiile lui Mach, Popper, Witgenstein şi Polany. În ce priveşte evoluția instituțiilor, aş zice mai degrabă că are un caracter de cadru teoretic general, de genul celui al teoriei relativității în fizică.

După Gray ([63] p13) ar exista puternice contraste între modul cum concepe Hayek societatea liberă, în care tradiții diferite se angajează într-o competiție liniştită (peaceful) şi modul cum Popper concepe societatea liberă, ca încorporând o deschidere către criticism în felul elaborat de Mill în Despre libertate. Dar Gray îl vede pe Hayek doar la nivelul regulilor informale; aici subscriu la interpretarea lui Vanberg, care vede ca foarte clar la Hayek rolul rațiunii în evoluția instituțiilor, chiar dacă accentele cad pe tradiții pentru a contrabalansa excesele raționaliste.

La p16 Gray interpretează că Hayek spune că criticismul rațional trebuie să se oprească atunci când

atinge dimensiunea tacită a practicilor noastre, şi că asta l-ar diferenţia de Popper. Deşi pot fi găsite texte unde Hayek spune acest lucru, nu trebuie să uităm totuşi că acceptă o analiză a regulilor tacite în contextul celorlalte reguli, şi chiar o schimbare a lor care seamănă destul de mult cu cea în paşi mici propusă de Popper la nivel de politici publice. La p34 consideră că există un primat al cunoaşterii tacite sau practice la Hayek şi că evoluţia culturală se face prin selectare a naturală a tradiţiilor. Acest lucru este adevărat, dar scos din context nu spune foarte mult; evoluţia este multinivelară, dar ce-i drept regulile constrângătoare superior sunt cele tacite; totuşi raţiunea nu este secundară, ci evoluează o dată cu cultura, fiind implicată în mecanismele de variaţie şi selecţie a altor categorii de instituţii, diferite de cele tacite. La p38 consideră că sistemic şi holistic sunt sinonime. Dar nu asta spune Hayek atunci când critică colectivismul metodologic, pe care îl asimilează holismului[182].

La p42 aflăm că Hayek nu vede nicodată regulile sociale într-o manieră instrumentală. Ar fi un fel de reguli metaconştiente. Acest mod de lectură este foarte departe de textele lui Hayek. În „Constituţia libertăţii" se afirmă clar că regulile sunt instrumentale. „Metaconştiente" sunt doar cele profunde, exemplificate în primul rând de cea care, după conştientizare, se manifestă prin intuirea dreptăţii rezonabile.

---

[182] Pentru o apărarea a lui Hayek în faţa criticilor că ar fi holist a se vedea şi Lange-von Kulessa [78].

Într-un alt articol [64][183], Gray este şi mai vehement:

- p103-4 Hayek „n-a reuşit deloc să înțeleagă cum piețele necontrolate pot slăbi coeziunea socială. Gândirea sa este slăbită în mod fatal de această încercare de a apăra o concepție despre libertate ca supunere tradițională față de forțele pieței, concepție ce neglijează multiplele căi pe care piețele libere modifică şi subminează tradițiile.” Conflictul dintre planificarea centralizată şi capitalism nu a fost rezolvat printr-o contribuție a teoriei economice. *Răspuns*: nu asta şi-a propus Hayek, un liberalism ca ideologie, şi cu atât mai puțin să îl practice; Asocierea lui Hayek cu Noua dreaptă şi liberalismul foarte conservator (p111) este forțată; Hayek nu a recomandat niciodată studenților săi intrarea în politică, ci chiar din contră; dimensiunea ideologică a teoriei lui, prin normativitate, este secundară demersului principal, care este unul descriptiv (deşi, e drept, această situație poate fi interpretată şi ca o subtilitate persintologică). Din contră, e remarcabil că teoria evoluționistă pe care a propus-o a prevăzut eşecul socialismului, aşa cum recunoaşte şi Gray la p105. Nu piața este considerată ca normativă de Hayek, ci instituțiile informale care o fac posibilă, şi acestea însă sub un raționalism critic rezonabil. Instituțiile discursivizate ale pieței sunt supuse mecanismelor evoluționiste, care nu pot însă să se manifeste decât într-o piață politică

[183] Scris după moartea lui Hayek.

funcţională şi justă (o poliarhie în termenii lui Dahl, supusă însă constrângerii unui altruism rezonabil, de şanse). Acesta interpretez că este mesajul cheie al lui Hayek.

- p107 Polany ar arăta că pieţele nu sunt evoluţii spontane, ci sunt artefacte ale puterii de stat. *Răspuns*: şi Hayek şi North ar fi de acord că în absenţa unor instituţii formale preexistente deciziei celor cu putere politică nu ar fi fost posibilă funcţionarea pieţelor, chiar dacă existau instituţiile formale. Dovada este eşecul instituţiilor formale în favoare pieţei în state unde lipsesc instituţiile informale adecvate. Exemplele pe care le dă Gray cu privire la impunerea dreptului de către un singur om sunt în termenii lui Hayek comportament imitativ al modelelor de succes sau export de modele de succes, care în ce le priveşte, ca modele, au apărut prin mecanisme evolutive.
- p108 Respinge aplicabilitatea ideii de evoluţie în schimbarea socială. De pe o poziţie care consideră că teoria evoluţionistă este pur biologică, în particular darwinistă. „Numeroasele referiri ale lui Hayek la competiţie şi selecţie între practicile sociale sună ca şi cum el ar avea o teorie a evoluţiei culturale, când, de fapt, el nu are decât o metaforă scientistă.” „[O] noţiune de selecţie de grup, care este teoretic validă”. *Răspuns*: Greu poate fi făcută o lectură mai rău intenţionată. Principiile unei teoriei evoluţioniste nu sunt biologice, lucru pe care îl arată şi Hayek. Care

şi respinge scientismul ca naturalism. Iar chestiunea selecției de grup este una din cele mai delicate, nici pe departe larg acceptabilă în biologie, dar imaginabilă teoretic aşa cum am văzut în ce priveşte mecanismele în societate.

- p108 „Sub un anumit aspect, sistemul de idei hayekian este o apărare a tradiției împotriva reformelor raționale” *Răspuns*: doar împotriva raționalismului excesiv, nerezonabil, constructivist.
- p109 „la Hayek lipseşte orice teorie etică bine dezvoltă” *Răspuns*: Etica lui este un altruism rezonabil, al şanselor. Un altruism median între excesele egoismului dur şi altruismul hedonic.
- p111 „[Piețele] vor fi supuse reformării în măsura în care acțiunea lor nu reuşeşte să urmeze semnificațiile etice tacite ale societăților pe care le deservesc. Iată o linie constructivă de gândire pe care Hayek nu o explorează niciodată”. *Răspuns*: dar care linie este în perfect acord cu tema evoluției prin selecție de grup şi locul rațiunii în ajustarea instituțiilor şi în procesul de imitare. North spre exemplu semnalează ajustarea reciprocă a instituțiilor formale şi informale după introducerea unui model formal extern, fără ca aceasta să îi pară în dezacord cu viziunea lui Hayek.
- p116 „[I]dealurile liberale de autonomie personală necesită un stat activ, care capacitează pe oameni, nu o guvernare minimală, precum cea din teoria liberală clasică”. *Răspuns*: Hayek ar fi fost perfect de acord. Era împotriva

politicilor de tip *laissez faire*, şi pentru o capacitare prin competiție constrânsă în aşa fel încât să fie în interesul consumatorilor produselor materiale sau conceptuale (convergență cu North).

Mă opresc aici cu comentarea textului lui Gray, pentru că nu cred că merită investit mai mult efort în a destructura un atac post mortem de acest tip. Un atac de acest gen probabil că urmăreşte desființarea consecințelor politice percepute ca fiind datorate unui gânditor, prin respingerea superficială, nejustificată textual, a operei gânditorului.

Iliescu [74] aduce şi el o serie de critici lui Hayek, după cum urmează:

- p117 Contradicția lui Hayek: deşi este adversar al doctrinelor bazate pe proiecte abstracte, critica făcută de el acestor proiecte s-a transformat ea însăşi într-o doctrina bazată pe proiectul ordinii spontane. *Răspuns:* ce poate fi mai eficient decât să respingi o poziție folosind chiar armele ei ? Cheia succesului este să asiguri o flexibilitate a propriei doctrine, iar aceasta Hayek o face menținând doctrina la nivel de cadru formal, nu substanțial. El nu prevede în mod substanțial direcții de schimbare a societății, ci cadrul formal prin care are loc această schimbare. Predicția se limitează la faptul că acest cadru formal este inerent să apară şi să difuzeze, dar în ce priveşte rezultatul a ce se întâmplă în cadrul formal o dată apărut el nu oferă predicții, ci din contră acceptă deschiderea totală a viitorului, a cărei instanțiere depinde de problemele imprevizibile

care vor trebui rezolvate. Ceea ce atrage el atenția este doar că acest cadru formal depinde de un set de reguli informale, şi că reconstruirea *de novo* a lor şi a cadrului formal ține de o raționalitate inferioară, neadaptativă, de o infatuare constructivistă.

- p118 Ar exista la Hayek o respingere totală a proiectării comunitare. *Răspuns:* tocmai ideologia lui Hayek susține un proiect comunitar, dovadă şi modificările constituționale pe care le propune.
- p119 Critica unei teorii universale a ordinii sociale. *Răspuns*: această critică nu poate să aibă în vedere doar pe Hayek, ci orice demers ştiințific în general (şi economic sau sociologic în particular) pentru că teorii universale şi speciale sunt ceea ce se doreşte a se stabili ca rezultat al demersului de tip ştiințific. Succesul lui Hayek este că reuşeşte să schițeze un cadru teoretic ştiințific pentru ştiințe socio-umane care este compatibil cu schimbarea socială şi totodată cu intenționalitatea agenților. Faptul că propune o astfel de teorie pe piața cunoaşterii nu este mai arogant sau mai nearogant decât inițiativa oricărui întreprinzător.
- p121 Rezolvarea problemelor apărute prin funcționarea pieții nu s-ar putea face prin mecanisme neintervenționiste, compatibile cu viziune hayekiană. Ar exista o presupoziție ascunsă că nu apar astfel de efecte indezirabile. *Răspuns:* apariția unor astfel de probleme ar denota că legea care domneşte nu este eficientă. Ea poate fi prin urmare modificată, pe o piață politică funcțională, de o manieră perfect compatibilă cu Hayek. Însă doar la nivel formal, nu la nivel substanțial. Aici critica lui Vaughn [101] e discutabilă,

dacă acceptăm că ceea ce contează sunt percepțiile indivizilor, în sensul North. În ce priveşte presupoziția, ea pare să nu existe după cum dovedeşte discutarea cazurilor cartierelor de carton [14]. Numai că atitudinea lui Hayek este că acolo asistăm în mod clar la un proces de selecție, la procesul de extindere a grupului de succes prin încorporarea altor grupuri. Această atitudine poate părea cinică, dar să nu uităm că perspectiva lui Hayek este ştiințifică, şi el vede în cazul descris o coroborare a teoriei sale. Un altruism manifestat față de cei aflați în situație dificilă datorită unor cauze naturale nu are pentru el nimic de a face cu justul, ci doar cu o etică primitivă, specifică grupurilor deselectate şi care doresc să atingă standardul de viață ale celor care au succes. O astfel de etică mai este rezonabilă acum doar în spațiul privat, al familiei şi celor apropiați. Ea nu mai este adecvată în spațiul public. Acestei etici el îi preferă una mai slabă, a altruismului rezonabil, de şanse.

- p126 „instituțiile statului nu sunt menite să contribuie la adaptarea şi perfecționarea aranjamentelor sociale [...] ci doar la satisfacerea unor nevoi manifestate pe piață prin prin furnizarea de servicii" Hayek ar nega rolul adaptativ al statului. *Răspuns*: putem interpreta că această adaptare şi perfecționare este un serviciu furnizat de partidele politice în competiția pentru controlul statului. Rolul adaptativ nu aparține statului, ci pieței politice, care la rândul ei utilizează produsele de pe piața culturală, inclusiv teoriile de tipul celei a lui Hayek şi North. Statul este un instrument prin care organizațiile politice îşi exercită rolul adaptativ.

- p134 Ar exista în concepția lui Hayek o minimalizare a democrației, o nepăsare față de ceea ce unele grupuri sociale apreciază ca fiind interesele lor legitime. *Răspuns*: teoria evoluționistă a lui Hayek care conduce la această nepăsare este una descriptivă, intențional științifică; o critică de acest gen nu este una internă teoriei lui. O critică internă teoriei ar putea fi că nu ține seamă de faptul că se formează şi o piață pentru satisfacerea intereselor altruiste (atavice, ar spune Hayek) ale indivizilor, o piață a cărei mărime este direct corelată cu disfuncționalitățile pieței economice. Şi nu ține seamă că această piață este asociată producerii unor teorii care să justifice maximalizarea satisfacerii altruismului atavic, teorii care însă nu mai pot fi calificate drept atavice. Din această perspectivă, nu este surprinzător că teoria lui Hayek, explicativă pentru succesul de grup al unui altruism rezonabil, nu are succes pe piața altruismului, pentru că nu justifică maximizarea satisfacerii acestuia. Ea poate contribui însă la construirea unei viitoare teorii de succes pentru explicarea tuturor acestor fenomene socio-economice, după cum consideră şi North [36].
- p143 „Nu există [...] motive pentru a presupune că participarea la joc atestă aprobarea tacită a caracterului „drept" al regulilor în vigoare" *Răspuns:* teoria lui Hayek este că jocul apare acolo unde există deja un sistem de reguli tacite. În măsura în care jocul este impus formal sau copiat, desigur că observația este bună. Acolo apar de altfel şi tensiunile cu privire la justețea jocului, iar aceste tensiuni țin de mecanismele selecției de grup a celor mai performante reguli informale. Dar în măsura în care discutăm despre

grupurile unde jocul a apărut pentru prima oară, problema nu se mai pune în termenii din observația citată.

- p144 Ar nega principiul central al societății deschise, şi anume supunerea la critică a tuturor opțiunilor existente. *Răspuns:* prin însăşi opera lui participă la această dezbatere cu privire la opțiunile existente. Deci e greu de crezut că neagă ca persoană principiul central al societății deschise. În ce priveşte sistemul lui de idei, ceea ce propune prin el este o abordare nedistructivă atunci când vine vorba de eşafodajul instituțional, o critică în paşi mici, contextuală, în special în cazul instituțiilor informale tradiționale. Altfel spus, o atitudine rezonabilă, prudentă ținând cont de cantitatea de cunoaştere nediscursivizată şi nediscursivizabilă încorporată în ele, cunoaştere pe care nu o mai putem recupera o dată pierdută. Această atitudine rezonabilă ar maximiza eficiența adaptativă a societății şi ar fi ea însăşi produsul evoluției[184].

Să observăm că lumea a treia este o componentă a mediului stabilizatoare a regulilor de succes la diferitele niveluri de selectare, de la individual la socio-economic, dar şi generatoare de mutații ale regulilor prin susținerea raționalității. Contribuția lui Hayek este o componentă a lumii a treia care tinde să reducă rata de mutație a regulilor temperând excesele raționalității. Este construită prezumabil pentru maximizarea satisfacerii altruismului lui Hayek, care percepe că

[184] Ar fi interesant de investigat relația dintre ideile lui Hayek şi cele ale cu Berlin.

excesele raționalității produc mult rău. Dar mai degrabă o raționalitate inadecvată este cea care produce *acum* mult rău, pentru că însăşi teoria lui Hayek este o modalitate de manifestare a raționalității [74]. Paradoxul hayekian se rezolvă observând că scientismul în sens hayekian a fost greşit calificat de către Hayek drept raționalism, el nereprezentând decât un tip atât de raționalism, cât şi de scientism, specific unei anumite etape de evoluție socială. Aceast tip a fost adecvat pentru acea etapă, dar a devenit inadecvat în urma modificării mediului ca urmare a însăşi aplicării sale. Viziunea evoluționistă a lui Hayek aplicată ei însăşi sugerează că ea nu ar fi decât un rezultat al evoluției raționalismului şi scientismului, alături de alte rezultate mai mult sau mai puțin convergente (cum este de exemplu cel popperian).

Solcan [129] critică conceptul de ordine al lui Hayek. Dar conceptul de „rețea de interacție" folosit de Solcan şi cel hayekian de „ordine" sunt foarte asemănătoare în conținut. Ordinea la Hayek nu reprezintă o entitate ([129], p60), ci „complexe de evenimente individuale" ([4] p97). „Întregurile sociale nu ne sunt date ca „unități naturale". Ceea ce grupăm ca instanțieri (instances) ale unui astfel de întreg sunt complexe de evenimente individuale. Ele sunt selectări ale anumitor elemente ale unei imagini complexe făcute pe baza unei teorii despre coerența lor. Ele sunt tipare sau ordini. Prin urmare aceste întreguri există doar în măsura în care teoria este corectă. Uneori aceste întreguri teoretice corespund parțial cu cele în sens comun, cum este de exemplu în cazul pieței." Iar la p64 „Individualismul metodologic

se abţine să trateze aceste pseudoentităţi [*ordinile*] ca fapte [*în sensul că ar poseda obiectivitate*], fiind strâns corelat cu subiectivismul ştiinţelor sociale”.

În [92] Solcan analizează constructiv ideea de democraţie la Hayek:

- Hayek propune „un sistem care limitează drastic puterea majorităţilor de a hotărî în mod arbitrar şi lasă minorităţilor spaţiul necesar pentru experimentare, pentru testarea ideilor lor” (p182). *Nota mea*: dar exact aşa trebuie să fie pentru a maximiza eficienţa adaptativă a societăţii.
- p183 Întrebare Solcan: „De ce ar fi atât de rău că puterea nelimitată îngrădeşte libertatea individuală?” *Răspuns*: pentru că nu mai poate avea loc evoluţia în absenţa libertăţii.
- 185 „Arta grupurilor de interese este de a convinge că este în interesul general” interesul lor particular. *Nota mea*: întrebarea este pe cine să convingă? E greu de crezut că pe electori. Pe ei nu i-ar putea convinge dacă ar avea un sentiment al justului dat de instituţii informale hayekiene. Iar dacă nu îl au, acceptă satisfacerea interesului particular ca interes general ca supunere în faţa celor puternici, pe care îi invidiază, gata să acţioneze la fel când ar fi în locul lor. Totuşi, simplul fapt că discutăm aceste cazuri ca fiind indezirabile arată că există şi în societatea noastră, românească, reguli informale care să susţină eficienţa adaptativă. Mai trebuie ca grupul celor care îl au să aibă şi succes,

pentru a fi imitați de către ceilalți.

- p187 Trece în revistă setul de propuneri ale lui Hayek cu privire la reformarea democrației. În constituția model lipseşte ideea de suveranitate, pentru că puterea suverană înseamnă putere nelimitată. Oricine şi orice instituții sunt constrânse de reguli. *Nota mea*: propunerile lu Hayek trebuie privite ca o tentativă de descoperire a nomosului. Perspectiva evoluționistă este aplicabilă şi aici.
- p192 Slăbiciunea aranjamentelor instituționale trebuie completată prin tradiții, instituții informale. Ceea ce contează într-o societate modernă este încrederea părților. *Nota mea*: în termenii lui North, încrederea scade costurile de tranzacție.
- p193 Instituțiile informale ale modernității mai degrabă susțin capitalismul, decât instituțiile formale ale democrației. Încercările de a formaliza aceste instituții informale sunt o parte a tentativei de a construi o societate, lucru pe care Hayek îl respinge.
- p195 Introduce ideea cunoaşterii fenomenologice „Cunoaşterea fenomenologică este o cunoaştere dobândită prin trăirea evenimentelor ca atare”. Dobândirea acestui tip de cunoaştere (spre deosebire de dobândirea cunoaşterii funcționale) permite depăşirea ignoranței raționale a alegătorilor tematizată de Vaughn şi este o barieră pe drumul către aservire.

Am selectat şi un autor economist român, Dulgheru [59]:

- p333 Hayek apare ca exponent al laissez-fair-ului. *Nota mea*: Hayek explicit spune că nu subscrie la laissez-faire.
- p335 conceptul de fundament microeconomic ale macroenomiei este considerat ca specific lui Hayek. El ar sintetiza necesitatea de a deduce principiile şi concluziile analizei macroeconomice din caracteristicile comportamentale ale agenților economici la nivel microeconomic *Nota mea*: ține de individualismul metodologic hayekian.
- p339 ordinea spontană are obiective, cum ar fi protecția mediului înconjurător, distribuirea mai echitabilă a veniturilor, dezvoltarea personalității umane prin educație. *Nota mea*: ordinea spontană nu poate avea obiective, ci doar indivizii; cât despre distribuirea mai echitabilă a veniturilor ca specifică lui Hayek...

Vaughn [101] face o analiză a lucrării “Constituția libertății” din perspectivă evoluționistă. Unul dintre argumentele lui Hayek impotriva economiei planificate este ca nu se poate planifica un sistem economic în toate detaliile sale deoarece ar fi prea multe variabile de luat in considerare. Să remarcăm că prin luarea constrangerilor informale şi formale în calcul creşte cu atât mai mult numărul de variabile. Arată că, după părerea lui Haiyek, instituția care protejeaza cel mai bine libertățile politice ale indivizilor este supremația dreptului. Aş remarca faptul că supremația dreptului nu

poate funcționa în absența unei societăți civile puternice, care la randul ei este condiționată de prezența unei cantități mari de resurse private la nivelul unor actori neimplicați în competiția pentru acces la puterea de stat. Arată de asemenea că ideea de economie ca ordine sociala ca rezultat al actiunilor individuale neintentionale îşi are originea cel puțin la Adam Smith. O asemenea ordine nu ar avea un scop, ci serveşte doar scopurilor indivizilor. Aici ar fi de observat că nu ordinea serveşte, ci regulile, care sunt instrumentale. Ele ofera cadrul instituțional. A spune ca ordinea serveşte, înseamnă a introduce deja un element de intenționalitate în vederea proiectarii cadrului ca şi cadru, adică a setului de reguli. Dar aceasta este de fapt ceea ce şi face Hayek prin ideea sa de evoluție a instituțiilor. O abordare raționalistă mai evoluată, fundamentată însă pe instituții informale, pe o opțiune valorică constrângătoare a discursului şi care antrenează respingerea regulilor informale mai vechi, de genul celor asociate manifestarii altruismului, catalogat ca atavic.

Vaughn consideră că regulile fundamentale în masură să ducă la selectarea grupurilor prin eliminare fizică este posibil să fi acționat în etape primordiale ale evoluției culturale (de ex. acelea care condiționează implicarea părinților în creşterea copilului, priceperea de a forma grupuri cooperative sau subordonarea scopurilor imediate unui țel mai indepartat), dar că grupurile care nu le practica au fost deja eliminate complet. În lumea moderna nu ar mai exista un mecanism evoluționist de selectare a regulilor. Regulile

ordinii politice sunt supuse unui simplu proces de schimbare. De altfel însuşi faptul ca Hayek susține regulile bune prin discursul său arată că indivizii se implică conştient în proiectarea cadrului instituțional considerat bun de către ei. Aşadar, consideră Vaughn, în orice explicație evoluționista a fenomenelor sociale sursa ultima a inovației, şi deci a schimbarii trebuie sa fie acțiunea umana, chiar dacă rezultatul (ordinea) nu este stabilit din-ainte, fiind o rezultantă a interacțiunilor din grup (a 'jocului'). Considerațiile lui Vaughn sunt relevante ca argument contra manifestării selecției de grup în sens simplist în catalaxiile ierarhizate. Totuşi ea nu pare să sesizeze că acțiunea umană nu e incompatibilă cu mecanismele evoluționiste de tipul celor semnalate de North, sau de epistemologia evoluționistă. Ori acestea sunt surprinse şi de Hayek, chiar dacă accentul pe ele nu este atât de mare – probabil că din considerente retorice.

O problema interesantă ridicată de Vaughn este următoarea: dacă supremația dreptului este o instituție aparută evoluționist, cum se explica declinul ideologiei politice din cadrul aceleiasi societăți, în sensul restrângerii supremației dreptului ? Dincolo de răspunsul indirect pe care l-am dat când am discutat pendularea ideologică în debutul acestui capitol, aş vrea să semnalez că în acest caz ar putea fi vorba şi de o problema la nivelul transmiterii regulilor. Transmiterea foarte uşoară face ca cel educat, şi chiar educatorul, să nu mai aibă uşurința utilizării aparatului argumentativ, şi ca urmare cel care şi-a asumat o opinie va fi mai vulnerabil la presiunea de renunțare la opinia

asumată[185]. O astfel de presiune poate veni din partea grupurilor de interese care vor să domine şi din partea celor care vor sa îşi satisfaca nevoi altruiste, sau orgoliul prin propriile proiecte de inginerie socială. Această presiune, aşa cum am menționat deja, este potențial mai mare într-o societate liberă. Prin urmare instituțiile care garantează libertatea nu pot sa fie în mod peren asumate decât într-o societate care are resursele să investească in persuasiunea argumentativă a indivizilor[186], şi o face. Educația neargumentativă, deşi mai puțin costisitoare, poate determina regresia, şi implicit repetarea istoriei. Ceea ce a făcut Hayek este foarte interesant din această perspectivă, pentru că a cuplat autoritatea externă cu argumentarea. Mai precis, a oferit argumente raționale evoluționiste pentru acceptarea autorității externe impersonale, a tradițiilor.

Să reținem şi afirmația lui Vaughn că democrația cere indivizilor să ia decizii politice ca şi cum ar poseda mai multă cunoaştere decât ar merita vreodată să se ostenească să aibă, sau chiar decât este posibil să posede. Informația pe care o ofera partidele nu este de genul celei disponibile cu privire la piață. Aş observa că aceasta reflectă tocmai imaturitatea pieței politice. În fond aceasta este ceea ce face ca individul sa fie sensibil la retorica grupurilor de interese, în cazul în care nu face parte din ele. Înca o data merita punctat rolul pe care l-ar putea juca juca societatea civila aici, dar nu îl poate juca pentru că nu are resurse decât de la altruişti. Ce poate face este doar să exercite presiuni

---

[185] În termenii lui Mill, adevărul nu mai este păstrat viu.
[186] Nu doar prin apel la autoritatea externă.

pentru ca acest rol să îl joace statul prin sistemul de educație. Însă este puțin probabil ca aceste presiuni să aibă succes, datorită intereselor indivizilor care lucrează în organizațiile guvernamentale, cercul fiind vicios, cel puțin atâta vreme cât ponderea altruiştilor veritabili, „naturali”, în societăți nu este suficient de mare.

Vaughn consideră că în zone ale culturii unde indivizii pot să fie informați uşor cu privire la inovații, poate avea loc un proces de selecție a acestora (de exemplu în economie, ştiință, tehnologie). Problema este că indivizii nu au (nu pot poseda) un model rațional cu privire la funcționarea statului (care de altfel nici nu există într-o variantă general acceptata) şi că fie şi în cazul în care ar avea, nu au acces la informațiile care să le permită să facă un calcul politic rațional cu privire la reguli. Aş observa că acestea pot constitui explicații pentru constatarea faptică a vulnerabilității retorice a indivizilor în asumarea opțiunilor politice. Indivizii se folosesc de ideologii ca aproximări ale informațiilor care le lipsesc, fiind obligați să ia decizii politice. Iar vulnerabilitatea este cu atât mai mare cu cât nu există autorități absolute în materie. Aş remarca aici şi rolul incoerenței pachetului de convingeri asociat ideologiei, sau al disonanței cognitive, care pot apărea în situații de criză sau de dezvoltare a cunoaşterii despre lume, aşadar rolul acestora în schimbarea ideologiilor, şi a instituțiilor.[187]

---

[187] Demersul din istoria ideilor se înscrie, de exemplu, între cele pentru rezolvarea unor astfel de incoerente.

Pentru Vaughn, în absența unei teorii ştiintifice cu privire la modul de funcționare a sistemelor socio-economice, mutațiile în ideologia politica ar avea o importantă componentă aleatorie, ceea ce se adoptă depinzand mai ales de modul de prezentare. Aş puncta totuşi că pe masura ce ideologia devine mai elaborată, iar ştiințele sociale mai riguroase, caracterul aleator se reduce, strategia argumentativă pentru susținerea schimbării instituțiilor căpătând o pondere tot mai mare. Programele lui Hayek şi North arată apropierea tot mai mare de o teorie ştiintifica în acest domeniu. Pe de altă parte, care va fi efectul producerii şi circulării ei este imprevizibil. Selectarea ideologiei se va face pe baza efectelor aplicării ei.

Autoarea pe care o analizăm arată că „este mai probabil că nici o idee rea nu moare cu totul vreodata, ea pur şi simplu pluteşte în tainițele minții cuiva pentru a fi etalată iarăşi, sub un înveliş verbal uşor diferit, când oamenii caută soluția unei noi crize". Nu ne putem bizui pe ordine spontană a regulilor. Valorile care fac posibilă societatea libertății trebuie transmise altora şi consolidate daca vrem ca ele să se păstreze. Trebuie observat că aceasta e perfect compatibil cu Hayek; iar faptul că ideile proaste rămân e bun din punct de vedere pe de o parte al lui Mill (sănătatea adevărului), iar pe de altă parte al lui North (noi schimbăm societatea şi s-ar putea ca ideile cândva considerate proaste să se dovedească utile).

Iata aşadar că transmiterea, la Hayek neproblematică, imitație asiguratorie de evoluție, ar deveni problematică

în urma criticii lui Vaughn. Nu trebuie sa ne supunem unor reguli pe care nu le înțelegem. Această supunere ar fi de fapt adevăratul atavism, nu altruismul. Schimbarea şi menținerea stării dorite ar trebui asigurată printr-o transmitere adecvată a informației. Critica lui Vaughn, stilistic reuşită, este totuşi pe lângă textele lui Hayek. Hayek susține rolul rațiunii chiar şi pentru modificarea tradițiilor, şi cu atât mai mult a legilor şi legislației. Frazele sale trebuie privite în contextul operei. Pe de altă parte, altruismul[188] ca atavism este compatibil cu transmiterea prin imitație a regulilor informale ca atavism. Problema este dimensionarea rezonabilă, nehedonică, a altruismului ca scop public. Este ceea ce Hayek propune, arătând că excesul de altruism public face rău. Modul de argumentare indică faptul că el însuşi este un altruist, după cum indică şi opțiunile socialiste din tinerețe[189]. Satisfacerea altruismului dincolo de acest minim rezonabil public se poate face pe o piață privată.

Foarte interesante sunt observațiile lui Vaughn referitoare la caracteristicile oamenilor hayekieni.

---

[188] Samuelson susține relevanța selecției de grup pentru apariția comportamentului altruist, atât în biologie, cât şi în economie [89]. O analiză detaliată a problemei evoluției altruismului, dar şi controvesată (Rosas, [260]), este oferită de Sober şi Wilson [263]. Rolul selecției de grup este analizat în două capitole şi documentat cu literatură antropologică. Totuşi, din text nu apare foarte clar în ce măsură selecția de grup în cazurile exemplificate nu poate fi redusă la mecanisme individuale, în care avem de a face cu un altruism instrumental, de reciprocitate.

[189] În acest sens, optimismul luminist caracterizează şi evoluționismul emergent hayekian. Hayek *crede* că poate contribui la crearea unei lumi mai bune.

Oamenii aceia trebuie sa traiască într-o lume a crizei, într-o cultură a problemelor. Reprezentările culturale au şi ele rolul lor în potenţarea identificării ca şi crize a diferitelor discontinuităţi existenţiale. Însăşi perspectiva evoluţionistă este posibilă dacă problema este o idee dominantă pentru cultura respectivă. Apariţia pieţei nu depinde doar de instituţii informale, ci şi de dominarea unei mentalităţi problematizatoare, ca *background* cultural în sensul lui North. Sursa mentalităţii problematizatoare este probabil biblică, căderea în păcat. Aşadar religiile nu ar avea doar un rol de transmitere a regulilor informale, ci şi de transmitere a unui cadru de decupare a faptelor, dincolo de cel genetic cognitiv de care vorbeşte Hayek. Dezvoltarea cunoaşterii ştiinţifice este bazată pe mentalităţi transmise religios, nu în pofida acestor mentalităţi. Dar aceasta, aş observa, este perfect compatibilă cu viziune lui Hayek asupra religiei. Religia este o formă în care se regăsesc atât primordiile etici, cât şi ale ştiinţei, din care raţiunea se individualizează în cursul evoluţiei. Proabil că ce nu se poate perima din discursul religios este doar utilizarea sa pentru nevoia de Dumnezezu, de sine transcendent, iar ce scade în restul privinţelor este doar eficienţa utilizării discursului pentru acele scopuri de către unele persoane.

În încheierea eseului Vaughn reiterează că instituţiile libertăţii nu sunt asigurate, pentru că ţine de natura acestor idei să nu poate fi niciodată testate în mod concludent. Promovarea ideologiei libertăţii, atâta vreme cât nu avem o teorie ştiintifică a ei, trebuie facută continuu. Dacă aceasta e concluzia criticii lui

Hayek, atacul este slab, deoarece însăşi teoria lui Hayek susține şi o ideologie (în termenii lui North), prin dimensiunea ei normativă, deci este un exemplu concret de promovare a ideologiei libertății (dar această apărare ar putea fi calificată ca externă sistemului de idei al lui Hayek).

E posibil ca la nivelul ordinii globale rolul tradițiilor să fie discutabil, iar teoria lui Hayek să nu mai fie relevantă. Dar susținerea lui Hayek rămâne relevantă pentru funcționarea piețelor, subordini în catalaxia de ansamblu. O piață nu poate funcționa eficient fără respectarea tradițiilor, a regulilor onoarei şi moderației. Constrângerile formale ale pieței se bazează pe discursivizarea perfectibilă a acestor reguli ale moderației, în direcția descoperirii lor completă. Dar o astfel de descoperire completă nu poate avea loc, deoarece înseşi regulile devin neadecvate şi se modifică lent, datorită faptului că respectarea lor duce la modificare mediului căruia trebuie să ne adaptăm. Neechilibrul este aşadar inerent. Cadrul instituțional formal compatibil cu regulile nediscursive ale moralei este la rândul său supus unui proces de evoluție, cel propus de Hayek nefiind decât o încercare. Este inevitabil prin urmare să îl simțim, ca acțiune a lui Hayek şi a celor care l-ar adopta, într-o anumită măsură nedrept, după cum orice alt astfel de cadru ar fi. Chestiunea bine pusă este aşadar în ce măsura acțiunea prin acest cadru formal este *mai* justă decât prin altele.

Interpretarea ideii de evoluție culturală a lui Hayek a generat numeroase controverse [51, 53, 67, 78, 93], atât

din punct de vedere al locului ideii în ansamblul gândirii autorului, a momentului de apariție a ei, cât şi cu privire la felul cum trebuie interpretată. Unul din punctele de controversă este incompatibilitatea aparentă între individualismul metodologic declarat de Hayek şi holismul pe care pare să îl practice atunci când discută rolul selecției de grup. Dar chiar şi Bunge[190], într-o lucrare scrisă împreună cu Mahner având drept subiect filosofia biologiei [253], este de acord că o doză moderată de individualism metodologic[191] este „o atitudine sănătoasă împotriva holismului naiv” (p176). Faptul că individualismul metodologic este compatibil cu ceea ce propune Bunge[192] este observat şi de Boudon, în prefața pe care o scrie la una din lucrările de filosofie socială ale lui Bunge [249][193].

Steele consideră că teoria selecției culturale de grup nu are nimic de a face cu punctul de vedere liberal cu privire la evoluția insituțiilor, că reprezintă un punct de vedere holist caracteristic perioadei târzii a creației lui Hayek şi că se află în contrast cu perspectiva inițială, compatibilă cu liberalismul, promovată de gânditorul austriac [93]. Caldwell [51] punctează că individualismul metodologic al lui Hayek este de un tip special, constatare care este compatibilă cu

[190] Despre care am văzut anterior ce opinii negative are cu privire la Hayek.
[191] Caracteristic lui Hayek sub o anumită „specie” a lui, după cum am prezentat în introducere.
[192] Un „sistemism” din aceeaşi familie de idei cu teoria ordinilor a lui Hayek.
[193] „După câte pot să îmi dau seama ‚sistemismul' lui Bunge este un alt nume pentru individualismul meu ‚contextual şi metodologic' sau pentru ‚individualismul metodologic' al lui Weber.

identificarea mai multor tipuri de individualism metodologic de către alți autori [138][194]. În ce ne priveşte, mai sus am arătat deja că acuzațiile de holism nu sunt fondate. Clark argumentează că din punctul de vedere al şcolii austriece instituțiile[195] sunt văzute doar ca efect, nu şi cauză a acțiunilor indivizilor [56], în timp ce pentru instituționalişti instituțiile ar fi atât cauză cât şi efect al acțiunii indivizilor. Dar este clar că pentru Hayek instituțiile sunt şi cauze, nu doar efecte, după cum am văzut în capitolul dedicat lui. Day argumentează că Hayek nu este de fapt un continuator al lui Kant [58]. Epistemologia evoluționistă a lui Hayek ar elimina criticismul kantian prin negarea oricărui punct de vedere din care prezentul poate fi judecat în mod critic. Distanțarea de Kant ar apărea odată cu intepretarea priorității rațiunii practice ca însemnând prioritatea „abstractului”, care la Hayek înseamnă „reguli de care nu suntem conştienți”[196]. În ce mă priveşte, sunt de acord că Hayek nu este un continuator al lui Kant, dar nu pentru că ar elimina judecarea critică, ci pentru că interpretarea psihologizantă a „Criticii rațiunii pure” nu este adecvată[197]. Dincole de astfel de considerații, Moseley interpretează războiul ca o instituție în sens hayekian şi

---

[194] Am prezentat tipologia în introducere.

[195] Dintre lucrările lui Hayek este citată doar „Individualism and Economic Order”, apărută în 1948.

[196] Spre deosebire de Hayek, Habermas, conform aceluiaşi autor, ar fi un continuator al lui Kant. Pentru Habermas, spre deosebire de Hayek, etica ar fi domeniul raționalității noumenale, nu un rezultat al domeniului fenomenal.

[197] Subscriu la interpretarea pe care o dă Pârvu lucrării fundamentale a lui Kant (Pârvu, I., ?, Ideea unei „Ştiințe speciale, niciodată imaginată”: locul teoretic al criticii rațiunii pure, ?, 3-28)

subliniază că depăşirea conflictelor pe cale paşnică este mai uşor de făcut într-o societate deschisă [83]. Aceasta ar fi un indiciu de convergență între doctrina hayekiană şi perspectiva kantiană asupra păcii eterne[198].

Milonakis constată că Hayek nu doar a chestionat presupoziția de cunoaştere absolută a teoriei neoclasice[199], ci a pus în discuție însuşi conceptul de cunoaştere [81]. Hayek însă, potrivit lui Milonakis, nu ar fi sesizat dimensiunea socială a cunoaşterii (!). Khalil analizează în ce măsura argumentele lui Hayek cu privire la cunoaştere şi la informație susțin normativismul acestuia cu privire la ordinea liberală [76]. Concluziile lui Khalil sunt că ordinea liberală este recomandabilă doar în stadii avansate de dezvoltare socială (şi de diviziune a muncii). În stadii mai incipiente ordinea liberală ar limita potențialul indivizilor prin absența modelelor de urmat reprezentate de liderii valoroşi[200].

Loasby propune un model de apariție a instituțiilor unei piețe în care investiția majoră de capital imaterial care susține apariția este făcută de către cei care se aşteaptă să fie cei mai activi pe piața respectivă [121]. Dar acest

---

[198] Pentru o interpretare instituționalistă a păcii democratice kantiene în termenii unui proces macroistoric de învățare a se vedea Cederman [166]. Pentru posibila corelare a problemei cu neoinstituționalismul să notăm, apud Yarbrough şi Yarbrough [135], afirmația antropologului Levy-Straus: „Schimburile sunt războaie rezolvate în mod paşnic, iar războaiele sunt tranzacții lipsite de succes”. North face o analiză a schimbărilor instituționale bruşte, între care include şi războiul [17, pag. 89-91]

[199] Aşa cum o face neoinstuționalismul lui North în prima sa fază.

[200] Khalil nu se raportează însă în analiza sa şi la teoria evoluționistă a lui Hayek.

model nu este incompatibil cu cel hayekian, pentru că nu este vorba de apariţia tipurilor de reguli care permit funcţionarea eficientă a pieţelor, ci de formalizarea lor pentru o piaţă nouă a „catalaxiei", cum ar spune Hayek.

Cu aceasta cred că am atins mai sus o bună parte din tipurile de critici aduse lui Hayek. În continuare am să încerc să ofer o imagine de ansamblu a unor alte aspecte din literatura secundară referitoare la el.

Caldwell, alături de Vanberg, este unul dintre cei mai activi comentatori şi istoriografi ai lui Hayek. Una din observaţiile interesante ale sale este legată de motivul pentru care Hayek nu a pus accentul în critica socialismului pe problema absenţei stimulentelor (incentives), deşi colateral a atins-o [48]. Motivul ar fi legat de problema falsei conştiinţe, care în viziune marxistă, ar determina în societatea capitalistă urmărirea propriului interes de către agentul economic. Într-o societate socialistă, dispărând falsa conştiinţă, problema existenţei stimulentelor pentru manifestarea egoismului nu s-ar mai pune. Prin urmare Hayek ar fi preferat o strategie argumentativă care să nu poată fi criticată în termeni marxişti[201].

Poziţia lui Hayek în şcoala austriacă este apreciată ca fiind una specială, datorită faptului că nu respinge atât de vehement poziţia neoclasică. Dar contribuţia lui ar fi mai degrabă complementară cu cea neoclasica, decât o încercare de reconstrucţie a economiei pe baze

---

[201] Ceea ce North, interesat mai ales de adecvarea empirică a teoriei, şi mai puţin de utilizarea ei în discursul politic, nu a făcut.

alternative [54][202]. Zapia însă [104] consideră că tipul de informaţie asupra căruia se concentrează Hayek dă naştere la un domeniu de comportamente economice care este ignorat de teoria modernă a echilibrului general, dar care sunt adresate de teoria contractelor[203] şi a stimulentelor (incentives). Pentru Milton Friedman, „there is no such thing as Austrian economics, only good economics and bad economics"[204].

Se acceptă în general că doctrina lui Keynes a fost mai influentă decât cea a lui Hayek, chiar dacă gândirea lui Hayek a fost mai profundă decât cea a lui Keynes [62]. Motivul ar fi că, într-o epocă a scientismului, o doctrină care pune un accent mai mare pe limitele abilităţii noastre de a gestiona problemele sociale decât pe posibilităţile de a controla cursul evenimentelor e firesc să nu fie foarte populară[205].

---

[202] Caplan [54] arată că Hayek menţionează explicit utilitatea metodei matematice în economie în eseul „The pretense of knowledge" publicat în 1979 în „Unemploiment and monetary policy", Cato Institute, Washington D.C. Titlul acestui eseu este identic cu cel al discursului de recepţie susţinut la acordarea premiului Nobel.

[203] În particular, ar exista o similitudine între noţiunea de informaţie privată din teoria modernă a contractelor şi noţiunea hayekiană de informaţie.

[204] Apud Rizzo [87].

[205] Conform lui Steele, G. R., 1997, The economics of Friedrich Hayek, St Martin's Press, apud Garrison [62]. Vaughn [102] îi reproşează lui Steel că în loc de prezentare cronologică a ideilor lui Hayek a optat pentru o construcţie care să dea seamă de logica ideilor acestuia, în încercarea de a le prezenta ca formând un ansamblu coerent. Am menţionat acest detaliu deoarece el evidenţiază două modalităţi majore de a reda ideile unui autor: una care pune accentul pe istoria ideilor, iar alta care caută sistemicitatea, coerenţa lor. Dimensiunea interpretativă a celei de a doua modalităţi este mai pregnantă, dar adesea ea este facilitată de existenţa unui demers de primul tip. De exemplu, dintre comentatorii importanţi ai lui Hayek la ale

Carabelli şi de Vecchi compară poziţiile lui Hayek şi Keynes şi constată diferenţe[206] cruciale în ce priveşte modul de concepere a eticii şi a cunoaşterii [55]. În interpretarea autorilor menţionaţi Hayek ar recomanda o promovare necritică a instituţiilor, căreia i-ar fi preferabilă acţiunea publică de ajustare a acestor în limita cunoaşterii disponibile promovată de Keynes. O analiză mai aprofundată o fac Butos şi Koppl [47], care comparând subiectivismul la Hayek şi Keynes, argumentează că teoria hayekiană a aşteptărilor (expectations) agenţilor este mai generală decât cea kainesiană, ceea ce permite ca în termenii primeia să fie înţelese şi fenomenele de care dă seamă cea de a doua[207]. Hayek l-a criticat direct pe Keynes[208], însă fără să intre prea mult în discutarea modelului keynesian sau să interpreteze poziţia lui Keynes în termenii săi [49].

Hollander [68] discută caracterul evoluţionist al perspectivei lui Marx şi Engels cu privire la schimbarea socială şi o compară cu abodările lui von Misses şi Hayek. Constată că atât pentru Marx/Engels, cât şi

---

căror texte am avut acces direct, Caldwell şi Hodgson se încadrează în prima categorie, iar Vanberg în cea de a doua.

[206] Pe de altă parte, punctează autorii, diferenţele sunt mai mici decât dacă Hayek ar fi comparat cu keynesienii.

[207] Pentru Keynes aşteptările sunt stări de convingere (belief states), iar pentru Hayek dispoziţii de a acţiona. Să notăm că North ajunge la acceptarea importanţei culturii pentru înţelegerea economiei pornind de la rolul pe care convingerile agenţilor îl joacă în luare deciziilor cu privire la acţiuni.

[208] W. W. Bartley III, biograful oficial al lui Hayek şi cel care a început editarea operelor sale complete, consideră chiar că Hayek a dus o „bătălie” cu Keynes (apud Howson, [72].

pentru Hayek, este lipsită de sens redistribuirea resurselor pe criterii morale în capitalism, deşi din motive diferite. De asemenea, pentru toţi cei trei autori justificarea istorică joacă un rol esenţial în modul cum este conceptualizată dezvoltarea economică. Hong [69] identifică şi el o asemănare între Hayek şi Marx, şi anume că ambii au obiectat la distingerea între physis şi nomos şi au oferit concepte care să le medieze pe cele două. Astfel, Marx a oferit conceptul de forme valorice, iar Hayek pe cel de reguli, primele fiind produsul relaţiilor sociale iar celelalte al ordinii spontane, şi ambele fiind naturale în sensul că preexistă agenţilor, care le iau ca pe un dat. Desay (apud Vanberg, [100]) consideră şi el că sunt multe paralele între Marx, Hayek şi Keynes, argumentând de o manieră însă care nu îl convinge pe Vanberg.

Literatura critică referitoare la North, după cum este şi firesc, este mult mai restrânsă, opera acestuia stârnind mai puţin valuri cu substrat ideologic.

Totuşi, Ankarloo, dintr-o perspectivă marxistă, argumentează că noul instituţionalism economic (NIE) nu este un program de cercetare în curs de dezvoltare, ci mai degrabă un semn de degenerare al economiei neoclasice [105]. NIE nu ar putea să explice emergenţa pieţelor; le asumă doar şi încearcă să explice de ce apără anumite tipuri de organizaţii şi instituţii. Exemplele istorice, inclusiv cele oferite de North, ar fi utilizate doar pentru a ilustra teorii reflectând idei preconcepute. Critica lui North se rezumă la lucrările din prima perioadă a acestuia (anii ’70 şi ’80). Lucrările

mai târzii, şi în special cele de din ultimii ani, depăşesc critica autorului menţionat. Pe de altă parte, dintr-o perspectivă nemarxistă, Pitelis critică şi el, abordarea schimbării economice prin intermediul costurilor de tranzacţie, deoarece acestea sunt lipsite de o bază evolutiv-istorică [123].

Solcan[209] interpretează că mesajul de bază al noului instituţionalism este acela că instituţiile sunt selectate pe baza eficienţei, şi îşi propune să argumenteze că eficienţa nu este suficientă, că alături de ea contează şi libertatea. Şi aici putem spune că North din ultima etapă nu mai discută doar în termeni de eficienţă. Acest lucru e deja remarcat în literatură. Se arată că în dezvoltările recente ale NIE instituţiile au atât o funcţie restrictivă, cât şi una cognitiv informaţională [109]. Acceptarea funcţiei cognitive înseamnă implicit că indivizii nu mai sunt consideraţi ca separaţi [given] în relaţiile lor cu instituţiile, ceea ce apropie poziţia NIE de cea a vechilui instituţionalism economic (VIE). Dequeh [109] observă că Denzau şi North [15] pe de o parte acceptă funcţia cognitivă a instituţiilor ca „shared mental models”, de influenţare a modului de percepere a realităţii externe de către agenţi, iar, pe de altă parte, le consideră mecanisme externe minţii pe care indivizii le crează pentru a structura şi ordona mediul. Dequeh declară că nu înţelege cum pot fi reconciliate cele două poziţii[210]. Pe baza acestor elemente el conchide că

---

[209] [129] p72.

[210] Cheia înţelegerii reconcilierii lor ar putea veni din cuplarea lui North cu viziunea lui Hayek, în care regulile sunt atât proprietăţi ale agenţilor, cât şi obiectivizate într-o (cvasi)lume a treia popperiană. Totuşi, ca direcţie de cercetare, trebuie să vedem foarte clar dacă este nevoie sau nu

demarcarea dintre NIE şi VIE nu se mai poate face la ora actuală pe baza criteriului independenţei conceptuale a individului faţă de instituţii. Mai recent [110] Dequeh analizează încorporarea (embeddedness) cognitivă[211] şi culturală a comportamentului economic ca domeniu de interfaţă între sociologia economică şi instituţionalismul economic.

Conlisk trece în revistă argumentele pentru includerea raţionalităţii limitate (eng. bounded rationality) în modelele economice [106], iar Demsetz sugerează că argumentele evoluţioniste referitoare la instituţii nu permit eliminarea raţionalităţii din teoria economică[212] [107]. Dar North nici nu îşi propune aşa ceva. Ceea ce contează este modul cum conceptualizăm raţionalitatea, după cum am văzut în capitolul dedicat textelor lui North.

Pentru Stanfield [131] vechiul instituţionalism economic (VIE) este şi cel original, în timp ce noul instituţionalism economic (NIE) nu are caracter de

---

e de o lume a treia, care sunt soluţiile pentru externalizarea instituţiilor fără a face apel la o a treia lume. Poate că nu este vorba despre texte, care sunt doar instrumente pentru momorarea ideilor şi transmiterea lor, ci mai degrabă de mintea altora, ca lume a treia. Dacă s-ar putea argumenta că aşa stau lucrurile, atunci devine evidentă corelarea externalizării instituţiilor cu puterea. Vor fi influente acele instituţii promovate de oameni puternici, chiar şi din altruism, şi oamenii devin puternici prin faptul că produc instituţii influente, asumate de alţii.

[211] A se vedea Stein [195] pentru o analiză a felului cum psihologia socio-cognitivă modernă poate contribui la înţelegerea instituţiilor şi a schimbării instituţionale (North şi Hayek sunt în lista bibliografică).

[212] p485: „dacă decidem să nu decidem raţional, cum decidem ?”

noutate[213]. NIE ar avea totuşi meritul de a aborda de o manieră mai formală ceea ce VIE trata de o manieră informală, iar demersurile sale [*ale NIE*] sunt percepute ca fiind convergente cu înțelegerea consecințelor instituționale ale lucrărilor lui Hayek şi ale altor economişti austrieci. Aş remarca faptul că North deja a depăşit polarizarea VIE vs. NIE, după cum voi documenta în capitolul următor.

Fiori dicută consecințele gradualismului adoptat de North cu privire la modul de schimbare a instituțiilor pe baza lucrărilor din etapa a treia a operei acestuia [111]. Constată că 1) gradualismul implică o relație bidirecțională între instituțiile informale şi cele formale, 2) contingența joacă un rol important în schimbarea instituților, deoarece cu cât raporturile dintre instituțiile informale sunt mai conflictuale, cu atât caracterul istoric (path dependency) al schimbărilor este mai puțin pregnant, 3) cu cât instituțiile informale sunt un ghid mai puțin adecvat pentru agenți, cu atât rata de schimbare a instituțiilor se accelerează (schimbarea devine mai puțin graduală), 4) este posibilă o interpretare kuhniană a modelului lui North: „revoluțiile” instituționale au loc după o perioadă de transformare graduală („normală”) a lor; această interpretare este compatibilă şi cu teoria evoluționistă a echilibrului punctuat.

[213] OIE, acronim pentru „the old institutional economics” este citit în glumă ca „the original institutional economics”, în timp ce NIE, acronim pentru „the new institutional economics” este citit ca „the not-so-original institutional economics”.

Georges consideră că teoriile neoinstituționaliste au o putere explicativă scăzută [112]. Ele ar fi subdeterminate în sensul că există o relație prea vagă între cele trei tipuri de variabile pe care le foloseşte (schimbări socio-economice şi politice, pozițiile de putere (leadership) şi idei – norme, ideologie, cultură). Această critică este validă, dar să nu uităm că North afirmă explicit că este vorba mai degrabă de un program de cercetare decât de o teorie.

Ingram şi Clay analizează implicațiile neoinstituționalismului pentru sociologie [118] şi evidențiază rolul potențial al sociologiei pentru înțelegerea mecanismelor organizaționale ale schimbării evolutive a instituțiilor.

După o analiză a instituțiilor prin intermediul conceptului de histerezis, Setterfield concluzionează că acestea trebuie tratate ca fenomene îndepărtate de optim, în evoluție şi având caracter istoric, nu prin intermediul unui istorism simplu (de genul celui practicat şi de North în primele sale lucrări) sau al metaforei echilibrului [126]. Într-adevăr, North încă face apel la conceptul de echilibru, după cum am văzut.

Pe baza celor de mai sus putem identifica următoarele probleme rămase deschise după cuplarea demersului explicativ al lui Hayek cu cel al lui North:

- Schimbarea continuă a societății ca urmare a propriilor noastre acțiuni[214] (de exemplu prin apariția schimbul extrem de rapid de informații

[214] Aşa cum este ea conceptualizată de North.

ca urmare a invențiilor tehnologice) nu poate cumva duce la condiții în care instinctele noastre atavice să fie mai adecvate decât moralitatea care acum ne apare ca mai evoluată ?

- În ce măsură lucrările ante-belice ale lui Hayek pot contribui la înțelegerea relației dintre ideile lui Hayek şi ale lui North? Se poate argumenta pornind de la aceste lucrări că presupozițiile de neechilibru adoptate de Hayek sunt fundamental incompatibile de cele ale lui North ? Care este relația între abordarea prin teoria echilibrului şi cea a neechilibrului în explicarea schimbării economice; pot fi ele cuplate sau sunt mutual exclusive ?
- Relațiile dintre ordini sociale, în particular cele dintre ordinile foarte complexe se reduc la competiție ? Care este semnificația coevoluției în context social-economic ?
- Ce relație este între teoriile polarității globale (ca teorii descriptive[215]) şi modelele lui Hayek şi North ?
- În ce mod poate fi depăşită raționalitatea evoluată[216] a lui Hayek ? Poate fi construită o teorie structurală, ca teorie cadru de posibilitate,

[215] De exemplu Hornborg, A., 1998, Ecosystems as world systems: accumulation as an ecological process, Journal of World-Systems Research, 4(2), http://csf.colorado.edu/wsystems/jwsr/vol4/ v4n2a5.htm .

[216] Pe care el însuşi o consideră o metateorie (în „Infatuarea fatală”, după cum am arătat în capitolul 3.1). Această metateorie, prin cuplare cu ideile referitoare la ideologie ale lui North, poate da seama de ea însăşi.

care să dea seamă de teoria evoluționistă ?[217] Poate fi oferită în întemeiere ontologică a evoluționismului ca teorie generală ontică ?[218] Ar putea fi cuplate aceste două demersuri în mod rațional ? Patternul structural (formal) al teoriilor evoluționiste este cumva comun cu cel al raționalității în genere ?

[217] În interpretarea lui Pârvu, Kant contruieşte în „Critica rațiunii pure" o teorie structurală cadru care subîntinde teoria lui Newton.
[218] Distincția ontic-ontologic la care mă refer aici este cea heideggeriană.

Argumente pentru şi contra convergenţei prin competiţie pe piaţa teoriilor economice

În acest capitol prezint schiţe ale răspunsurilor la întrebările prin care am circmuscris cauzele posibile ale convergenţei ideii de evoluţie la cei doi autori investigaţi.

Caută Hayek şi North ca teoriile lor să fie adecvate empiric ? În cazul lui North aplicarea acestui criteriu este evident în fiecare lucrare. Felul cum îşi ajustează teoria de la o lucrare la alta este direct corelat cu dificultatea de a explica anumite fapte istorice, în particular stabilitatea economiilor ineficiente. În ce îl priveşte pe Hayek, aici criteriul adecvării empirice este mai puţin pregnant. Totuşi el nu este absent, în special când discută selecţia de grup. Hayek cǎutǎ şi identifică în literatura antropologică fapte ca să susţină teoria selecţiei de grup, şi interpretează fapte actuale (fenomene sociale localizate la periferia societăţii) ca fiind manifestări ale selecţiei de grup . Dar poate cel mai important din punct de vedere epistemic este că întreg demersul hayekian de a construi o teorie a „morfologiei şi fiziologiei" societăţii porneşte de la constatarea empirică a ascensiunii societăţilor totalitare. Această teorie are pentru el şi o miză descriptivă, nu doar una normativă.

În ce măsură predicţiile teoriilor se adeveresc ? S-a pus problema aplicării teoriilor în ingineria socială, şi dacă

da, cu ce rezultate în raport cu teoria[219] ? Din fericire predicția lui Hayek cu privire la prăbuşirea regimurilor totalitare s-a adeverit. Dacă aceasta poate fi considerată o dovadă a forței explicative a teoriei hayekiene este o chestiune care merită o discuție în sine şi nu o abordez aici. Dar este greu de grezut că Hayek a ajuns la predicții bune pornind de la premize false. Dar chiar şi aşa dacă ar sta lucrurile, teoria sa ar trebui considerată acceptabilă, cel puțin de către economiştii neoclasici[220]. Reforma constituțională propusă de Hayek este în fond o propunere de „inginerie” politică (deocamdată neaplicată). Dincolo de aceasta Hayek nu pare să fi asistat actul politic[221]. Extragerea unor implicații politice de la Hayek de către alți autori este însă comună [60].

Teoriile lui North au o bună adecvare empirică pentru fapte din trecut, dar nu am observat să fi încercat predicții. North însă a asistat Banca Mondială cu privire la politicile de dezvoltare a lumii a treia [37]. În urma demersurilor lui şi ale celor ca el, precum şi în urma eşecului reformelor instituționale formale, naivitatea

---

219 Hayek ([2] p35): „Nici un economist nu a reuşit încă să se îmbogățească vânzând şi cumpărând mărfuri pe baza predicțiilor ştiințifice ale prețurilor viitoare (chiar dacă unii e posibil să fi reuşit asta vânzând astfel de predicții).”

220 Pentru care importantă pentru o teorie economică este forța predicțiilor nu realismul premizelor (apud Vanberg [96]). Pentru prezentarea originală a acestei perspective, ale cărei merite Vanberg afirmă că nu le sesizează, a se vedea M. Friedman, „Metodologia ştiințelor economice pozitive”, în D. Hausman (editor) filosofia ştiinței economice, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993, p192-222

221 Reproşurile lui Bunge că l-ar fi asistat pe Pinochet nu le-am mai întâlnit în alte surse.

credinţei că planuri de dezvoltare bune trebuie implementate de guverne bune a fost recunoscută la nivelul unor instituţii internaţionale, între care şi Banca Mondială [60]. Numai că în primă etapă textele lui North însele susţineau implicit o abordare „raţionalistă" (în sensul negativ hayekian) a reformelor. Ca un exemplu, iată ce consideră autorii unui articol referitor la tranziţia instituţională în România [182]. În România s-au aplicat recomandări bazate pe noul instituţionalism economic [*adică şi ale lui North din prima etapă*], ceea ce ar fi fost o eroare. Ar fi trebuit, spun Ibrahim şi Galt, să se ţină seama şi de dimensiunea evolutivă a instituţiilor, aşa cum este ea reflectată în vechiul instituţionalism [*şi care este recuperată de North din etapa finală*]. Putem bănui că şi eşecul recomandărilor bazate pe lucrările lui l-au condus pe North la revizuirea propriei poziţii.

Există indicii pentru o convergenţă generalizată ? Există apeluri explicite cu privire la oportunitatea convergenţei din considerente epistemice, în cazul particular al celor doi autori şi în general pentru şcolile economice ? Ca răspuns la aceste întrebări prezint mai jos o scurtă sinteză a literaturii de specialitate relevante.

În ciuda dezvoltării spectaculoase a instituţionalismul economic, Klein constata la nivelul anului 1995 că influenţa sa asupra majorităţii economiştilor era practic absentă [185]. Motivele, spune Klein, ar ţine mai degrabă de o izolare sociologică a şcolilor economice. Dar aceasta nu a împiedicat continuarea dezvoltării acestor şcoli, concretizată prin apariţia în anul 2000 a

unor noi reviste de specialitate cum este Journal of Bioeconomics[222] în care sunt găzduite şi articole care dezvoltă teoretizările lui North[223], sau prin apariția unor compendii pentru uz academic dedicate domeniului [198]. Chiar şi reproşurile care se aduc neoinstituționalismului [114], că nu dă seama şi de schimbarea unor factori exogeni cum sunt cultura, ideologia şi tehnologia, reflectă mai degrabă tendințele de dezvoltare decât respingerea direcției de cercetare[224].

Harvey caracterizează postkeynesianismul ca o şcoală care dă o serie de răspunsuri problemelor pe care le ridică instituționalismul, într-un limbaj mult mai accesibil celor obişnuiți cu literatura neoclasică, dar consideră că demersul postkeynesian e incomplet şi că ar fi dezirabilă o sinteză între el şi instituționalism [175]. Într-o lucrarea ulterioară, Lawson [186] consideră că postkeynesianismul s-ar caracteriza printr-un accent pe incertitudinea fundamentală şi pe caracterului deschis al economiei, în timp ce în vechiul instituționalism accentul ar fi pus pe evoluția socială. La fel ca şi Harvey, dar fără să-l citeze, recomandă cuplarea ideilor din cele două programe de cercetare.

Dar neoinstituționalismul în prima sa fază (după cum

---

222 Interesant că numele acestuia reflectă percepția că are loc o aplicare a unor concepte biologice în economie. Or în cazul teoriei evoluţioniste am văzut că unul din subiectele de dezbatere a fost tocmai cu privire la caracterul general, nespecific biologiei, al acestei teorii.
223 De exemplu cu privire la instituțiile contractuale private ca substitut pentru instituțiile formale legale [135].
224 Pentru tendințe de dezvoltare a se vedea de exemplu şi [171, 178, 191], dar şi North [37].

reflectă şi lucrările lui North [16, 38, 40]) este mai degrabă o teorie a schimbării instituţiilor decât una a evoluţiei, chiar dacă termenii evoluţie şi a evolua (evolution, evolve) sunt folosiţi pe alocuri. Prin urmare a apărut percepţia că între cercetarea instituţiilor din perspectivă economică şi economia evoluţionistă nu este neapărat o legătură, că sunt domenii relativ independente [193]. În acest context, Khalil [184] şi Hodgson [176-178, 181] trebuie să sublinieze că îşi propun o sinteză între abordarea econonomică a instituţiilor şi cea evoluţionistă, încercare semnalată ca atare în literatura de specialitate [193]. Opţiunea lui Hodgson se îndreaptă către VIE[225] în detrimentul NIE [177, 179], ceea ce, în condiţiile în care critică şi implicaţiile politico-economice hayekiane [61], i-a adus acuzaţii că este „contaminat” de poziţia ideologică vebleniană[226]. Hodgson îşi justifică însă opţiunea prin identificarea în cadrul VIE, în particular în lucrările lui Veblen, a unui evoluţionism de tip darwinist pe care NIE l-ar fi pierdut, şi militează pentru un instituţionalism economic modern [115]. Dar poziţia lui Hodgson de valorizare pozitivă şi recuperare a

---

[225] Deşi vechiul instituţionalism economic este asociat în general cu economişti americani, el a apărut în contextul în care instituţionalismul era larg răspândit în Europa şi America în alte ştiinţe sociale; Nau şi Steiner [188] de exemplu discută rolul lui Schmoller si Durkheim în geneza a ceea ce ei [*Nau şi Steiner*] numesc vechiul instituţionalism economic european. A se vedea pentru o bună prezentare a acestor chestiuni fragmentul din J. N. Keynes inclus la p69-93 în antologia editată de Husman menţionată în nota 218. Nu trebuie ratat nici următorul eseu din aceeaşi antologie, al lui M. Weber, o prezentarea clarissimă a specificului ştiinţelor economice.

[226] Veblen a fost un critic vehement al societăţii americane de la începutul secolului, în special al clasei neproductive, „the leisure class”. Foss [61] îl caracterizează pe Hodgson ca fiind un social-democrat hayekian.

vechiului instituționalism nu este singulară[227], iar analiza lucrărilor recente ale unor autori exemplari pentru NIE cum este North evidențiază că există tendința de depăşire a antagonismului dintre cele două tipuri de instituționalism[228] [109, 113, 125]. De altfel poziția recentă a lui Hodgson referitoare la felul cum dispozițiile şi obişnuințele indivizilor sunt afectate de instituții pare a fi compatibilă cu cea a lui North[229] [180]. În aceste condiții s-ar părea că un instituționalism economic modern deja există, iar insistența lui Hodgson cu privire la recuperarea vechiului instituționalism pare într-adevăr să aibă şi o conotație ideologică.

Încă din anii 50 ai secolului trecut revirimentul instituționalismului a fost direct asociat cu locul său în economia politică [169, 192]. Mai recent, implicațiile şi aplicațiile în practica politică ale NIE au generat o literatură în continuă creştere [130, 165, 174], adesea asociată cu critica liberalismului [167], dar şi reacții care pun în discuție consistența teoretică a NIE pornind de la chestiuni principiale sau empirice [112, 172]. Instituționalismul intră aici în contact şi, eventual, dispută cu alte teorii filosofice relevante pentru sfera politicului, cum este etica lui Habermas [163], sau teorii bazate pe conceptul de nevoie (need) [173, 201].

Hall şi Taylor fac o trecere în revistă a literaturii

---

[227] De exemplu Samuels [194].

[228] Depăşirea, cel puțin în cazul lui North, este la nivelul aparatului teoretic, nu la nivelul implicațiilor ideologice argumentate pe baza lui.

[229] Deşi acesta nu este citat în lucrarea respectivă.

neoinstituţionaliste care influenţează ştiinţele politice şi identifică trei tipuri: instituţionalismul istoric, instituţionalismul alegerii raţionale, şi instituţionalismul sociologic [174], care s-ar fi dezvoltat relativ independent judecând după numărul mic de lucrări citate reciproc (eng. cross references). Autorii menţionaţi constată că poziţia centrală (pivotală) o are instituţionalismul istoric (la care este încadrabil şi North). Nielsen [190] face o trecere în revistă a unor clasificări recente ale abordărilor instituţionaliste în ştiinţele sociale, identifică şase (!) curente instituţionaliste actuale care nu ar fi bine surprinse de aceste clasificări, şi propune o variantă proprie de clasificare.

Există abordări sociologice explicite ale instituţiilor pieţei [183, 189] şi ale acţiunii economice [164], iar în cazul acestora o poziţie particulară o au cele aşa numit ecologice. Ele merită menţionate deoarece din punct de vedere biologic mecanismele care susţin evoluţia sunt şi de natură ecologică, adică specifice nivelelor biologice supraindividuale, în particular celor populaţionale [252]. Între abordările ecologice şi cele evoluţioniste ale instituţiilor cel mai adesea nu există o legătură explicită[230], dar unii autori deja au semnalat potenţialul de dezvoltare a cercetării în această direcţie [233]. O direcţie a aplicării conceptelor ecologice în sociologie este studiul populaţiilor de organizaţii de pe o piaţă [223, 229], iar o alta este studiul relaţiilor dintre

---

[230] Exceptând desigur faptul că unul din elementele cheie ale teoriilor evoluţioniste este acceptarea existenţei unei populaţii de unităţi de selecţie, după cum am evidenţiat deja în capitolul introductiv.

organizații de pe piețe diferite ca relații dintre specii diferite ale unei bioceonoze [227, 230][231]. Pornind de la analogii biologice unele studii evidențiază limetele competiției și avantajele simbiozei între organizații [232, 233]. Aplicarea teoriei ecosistemice moderne la sisteme socio-economice este dominată de studii relevante pentru politicile publice[232], dar există şi unele tentative de construire a unor teorii descriptive cu privire la funcționarea sistemelor socio-economice [225, 226, 228, 231]. Literatura consacrată politicilor publice de mediu este adesea contaminată de dimensiunea ideologică (aşa numitul ecologism, care trebuie distins de ecologia ca știință biologică), și în acest context merită semnalată[233] colateral interpretarea lui Heidegger de după Kehre ca susținător al gândirii ecologice (ecological thinking), de fapt al ecologismului[234] [242].

Școala economică postkeynesiană are preocupări

[231] Pentru o modestă contribuție românească la aceste chestiuni se poate vedea şi eseul meu „Constituția din punct de vedere al ecologiei umane" în revista Sfera Politicii, 104, 2004.
[232] A avut loc o adevărată explozie de literatură în acest domeniu al aşa numitei economii ecologice (ecological economics), dar fără un demers de explicare al evoluției instituțiilor, eforturile părând a fi subordonate obiectivelor politice internațional acceptate ale modelului de dezvoltare durabilă.
[233] Tocmai pentru a se evita orice posibile confuzii.
[234] Ca o ciudățenie, dar poate mai mult decât atât, în interpretarea discursului heideggerian, şi în general a celui existențialist, menționez şi faptul că Barash [242] sugerează că libertatea existențială este o trăsătură umană apărută prin evoluție. Tentativele de explicare biologică ale sinelui şi ale liberului arbitru ar putea fi inteligibile în contextului unui sistem de discursurii cu relații de feed-back între discursurile particulare, de abordare reciprocă a teremenilor primi şi presupozițiilor.

compatibile cu cea instituționalistă [146, 153]. Dunn [153] propune explicit dezvoltarea conexiunilor postkeynesienilor cu (neo)instituționalismul şi cu şcoala austriacă în efortul de a ieşi din izolarea față de curentul principal (mainstream). Dintr-o perspectivă independentă Downward şi colaboratorii [145] evidențiază că metodologia specifică investigării sistemelor închise (de tipul celei neoclasice), nu este opusă, ci complementară cu cea specifică investigării sistemelor deschise (de tipul celei neoinstituționaliste, postekeinsiene şi austriece).

Pe de altă parte, tot mai numeroşi economişti sunt înclinați să accepte că schimbul de idei între economia neoclasică şi cea austriacă ar fi în avantajul epistemic al ambelor şcoli [88]. Iar Popper (apud Rosen, [88]) consideră că există un mare potențial de competiție evoluționistă de tip austriac pe piața ideilor. Dintr-o astfel de perspectivă poate fi privită şi competiția dintre şcoala neoclasică şi cea austriacă. Yeager [238] argumentează şi el în favoarea complementarității şi oportunității schimbului de idei dintre economia neoclasică şi cea austriacă.

Un exemplu concret de difuzie a ideilor către o ramură economică în tradiție hayekiană, care însă nu mai este încadrabilă în şcoala austriacă, este economia computațională bazată pe agenți (eng. agent-based computational economics) [103].

Dar poate că cel mai puternic curent de preocupări convergent cu North şi Hayek, deşi cu mai puțin impact

filosofic deocamdată, este cel care urmăreşte aplicarea teoriei complexității (sinergetică - dinamica sistemelor nelineare) în economie [139, 147, 148, 153-155]. Unele dintre aceste abordări urmăresc în mod explicit să dea seamă de evoluția sistemelor economice [156, 162], în particular a normelor/instituțiilor [161, 196][235] şi să compatibilizeze teoria alegerii raționale cu teoria complexității [197]. Vanberg descria în 1993 elocvent situația: există perspective „pentru ca o alternativă teoretică să prindă contur, o alternativă evoluționist-comportamentală, datorită dezvoltărilor în economie [...] şi de asemenea datorită unor dezvoltări economice din ştiințele „tari” (eng. „hard”) cum sunt lucrările lui Ilya Progogine şi a altora asupra sistemelor în stare de neechilibru, dezvoltări teoretice care ar putea ajuta ca îndepărtarea de cadrul echilibrului newtonian să aibă o reputație mai bună” ([96], p193). Dezvoltări recente, explicit raportate la Hayek, încearcă să dea un răspuns la problema emergenței ordinii spontane folosind termodinamica [66].

Convergența direcțiilor nu se limitează la domeniul ştiințelor.

Am văzut în capitolele anterioare că ideilor de evoluție a instituțiilor ale lui Hayek şi North nu le sunt aplicabile simplist distincția individualism-holism. În câteva alte locuri am arătat că sunt şi alți autori care

[235] Fără să se raporteze explicit la teoretizările lui Hayek sau North. De exemplu, teoria haosului, care este un instrument utilizabil pentru caracterizarea sistemelor complexe, a fost utilizată pentru caracterizarea dinamicii instituționale [196].

încearcă să depăşească aceast mod de a pune problema. Dar existe numeroase indicii în susținerea tezei că o largă literatură se circumscrie explicit sau implicit acestei preocupări, şi în acest sens ea este convergentă cu cea produsă cu Hayek şi North. Nu în sensul că aparatele conceptuale ar fi identice (şi cu atât mai puțin consecințele ideologice atunci când sunt explicitate), ci însensul că par a deservi aceeaşi cerere pe o piață a cunoaşterii.

Bunge, după cum am evidențiat deja, este cel mai fervent susținător al depăşirii dihotomiei menționate, şi propune ceea ce el numeşte sistemism. Prima lucrare în care susține explicit aplicarea sistemismului în cadrul ştiințelor sociale pare să fi fost publicată în 1979[236], deci mult după lucrările lui Hayek [140].

Carter este, alături de Bunge, unul dintre puținii autori care propune explicit o alternativă la individualism şi holism, pe care o numeşte interrelaționism [145]. Construită ca o dezvoltare a marxismului analitic, teoria lui Carter cu privire la „primordialitatea statului" (the primacy of state) e folosită pentru a susține anarhismul ca soluție pentru rezolvarea problemelor de mediu globale.

Eforturile sociologice care să dea seamă de diacronicitatea fenomenelor sociale sunt convergente cu cele ale instituționalismului economic istorist [151,

---

[236] Pentru o critică recentă şi mai amplă decât în lucrarea menționată pe care Bunge o aduce diferitelor tipuri de individualism a se vedea [141, 142].

152]. Literatura referitoare la capitalul social este direct asociată preocupărilor referitoare la instituții [143].

Dinspre biologie sunt dezvoltate de asemenea tot mai multe încercări de a da seamă de evoluția culturală [157] şi de mecanismele psihologice [79] sau politice [149] prin care are loc

Abordări de genul celei a lui Polany [160] sunt în aceeaşi zonă a conceptualizării economice a instituțiilor. Raționalismul critic şi epistemologia evoluționistă popperiene [158, 159] sunt în bună măsură compatibile cu modul în care Hayek pune problema evoluției culturale[237]. Filosofia socială a lui Searle [262] are semnalate afinități cu cea a lui Hayek[238] [42, 43, 71]. Dezbaterile în jurul relativismului şi postmodernismului sunt şi ele cuplate cu pozițiile instituționalismului, care sunt interpretate ca o manifestare a postmodernității [150].

Rezumând, există indicii pentru:

- O competiție pe piața ideilor sub constrângerea regulile epistemice (căutarea adecvării empirice, a creşterii puterii explicative)
- Prezența unor elemente care acentuează competiția (utilizarea ideilor în practica politică).
- Convergența de acest gen nu e singulară în economie. Dincolo de constatări factuale, există şi

---

[237] Compatibilitatea cu Hayek este recunoscută şi de Popper în nota 4 a capitolului 9 al lucrării „Societatea deschisă şi duşmanii ei”, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.

[238] Şi cu cea a lui Polany [71].

apeluri explicite la convergenţă

- Convergenţa în zona problematicii evoluţiei instituţiilor depăşeşte limitele economiei (către alte ştiinţe socio-umane şi filosofia socială)
- Influenţarea convergenţei de către relaţia pieţei ideilor ştiinţifice cu pieţe din aval şi din amonte:
    - o contribuţie la convergenţă e posibil să o fi avut şi utilizarea ideilor pentru extragerea unor consecinţele ideologice „de familie”, sau pentru construirea unor teorii în domeniul ştiiţelor politice.
    - convergenţa e posibil să fi fost indusă şi prin utilizarea aceloraşi instrumente: împrumuturi din alte discipline, biologie şi sinergetică (teoria echilibrului punctuat şi a dependenţei de trecut (eng. path dependency), la North, sinergetică la Hayek).

CONCLUZII

În ce priveşte ipoteza că a avut loc o convergență a ideii lui North de evoluție a instituțiilor cu cea a lui Hayek:

- ipoteza este confirmată. Poziția lui Hayek este mai consecventă, el practic dezvoltând continuu o intuiție inițială. A pornit de la un individualism „adevărat" şi ajuns la o teorie a evoluției instituțiilor în care acestea sunt atât cauze cât şi efecte ale acțiunii raționale umane. North a evoluat mai popperian, de la o abordare neoclasică a schimbării instituțiilor la una în care instituțiile sunt atât cauze cât şi efecte ale acțiunii raționale umane. Între cei doi este un defazaj temporal, ceea ce face ca North din prima etapă să îl perceapă pe Hayek din ultima etapă ca pe un simplu ideolog. O dată ajuns în etapa finală North îl va percepe pe Hayek ca valoros din punct de vedere ştiințific.

În ce priveşte ipoteza că acestă convergența a avut loc datorită competiției pe piața ideilor:

- Ipoteza este parțial confirmată. Şi alte mecanisme par a fi implicate în această convergență. Există indicii pentru:
  - O competiție pe piața ideilor sub constrângerea regulile epistemice (căutarea adecvării empirice, a creşterii puterii explicative)
  - Prezența unor elemente care acentuează competiția (utilizarea ideilor în practica politică).

- Convergența de acest gen nu e singulară în economie. Dincolo de constatări factuale, există şi apeluri explicite la convergență
- Convergența în zona problematicii evoluțiilor instituțiilor depăşeşte limitele economiei (către alte ştiințe socio-umane şi filosofia socială)
- Influențarea convergenței de către relația pieței ideilor ştiințifice cu piețe din aval şi din amonte:
    - o contribuție la convergență e posibil să o fi avut şi utilizarea ideilor pentru extragerea unor consecințele ideologice „de familie”, sau pentru construirea unor teorii în domeniul ştiițelor politice.
    - convergența e posibil să fi fost indusă şi prin utilizarea aceloraşi instrumente: împrumuturi din alte discipline, biologie şi sinergetică (teoria echilibrului punctuat şi a dependenței de trecut (eng. path dependency) la North, sinergetică la Hayek).

Am identificat şi următoarele probleme deschise:

- În ce măsură lucrările ante-belice ale lui Hayek pot contribui la înțelegerea relației dintre ideile lui Hayek şi ale lui North? Se poate argumenta pornind de la aceste lucrări că presupozițiile de neechilibru adoptate de Hayek sunt fundamental

incompatibile de cele ale lui North ? Care este relația între abordarea prin teoria echilibrului şi cea a neechilibrului în explicarea schimbării economice; pot fi ele cuplate sau sunt mutual exclusive?

- Schimbarea continuă a societății ca urmăre a propriilor noastre acțiuni (de exemplu prin apariția schimbul extrem de rapid de informații ca urmare a invențiilor tehnologice) nu poate cumva duce la condiții în care instinctele noastre atavice să fie mai adecvate decât moralitatea care acum ne apare ca mai evoluată?
- Relațiile dintre ordini sociale, în particular cele dintre ordinile foarte complexe se reduc la competiție? Care este semnificația coevoluției în context social-economic ?
- Ce relație este între teoriile polarității globale (ca teorii descriptive) şi modelele lui Hayek şi North?
- În ce mod poate fi depăşită raționalitatea evoluată a lui Hayek ? Poate fi construită o teorie structurală, ca teorie cadru de posibilitate, care să dea seamă de teoria evoluționistă? Poate fi oferită în întemeiere ontologică a evoluționismului ca teorie generală ontică? Ar putea fi cuplate aceste două demersuri în mod rațional? Tiparul (eng. pattern) structural (formal) al teoriilor evoluționiste este cumva integrabil celui al unei raționalități în genere?

BIBLIOGRAFIE

Texte ale lui F. A. Hayek[239] [240]

1. Hayek, F. A., 1974, Pretenția de cunoaştere, în Dolgu, G. „Discursuri de recepție în memoria lui Alfred Nobel" Vol. 1, 245-256
2. Hayek, F. A., 1967, Studies in philosophy, politics, and economics, Routledge & Kegan Paul, London
3. Hayek, F. A., 1978, New studies in the philosophy, politics, economics and the history of ideas, Routledge & Kegan Paul, London
4. Hayek, F. A., 1979 (1952), The counter-revolution of science: studies on the abuse of reason, Liberty Press, Indianapolis
5. Hayek, F. A., 1990, Law, Legislation and Liberty, Vol. 1 (1973), Vol. 2, Vol. 3 (1979), University of Chicago Press, Chicago
6. Hayek, F. A., 1993, Drumul către servitute, Ed. Humanitas, Bucureşti
7. Hayek, F. A., 1998, Constituția libertății, Ed. Institutul European, Iaşi
8. Hayek, F. A., 1999, Autobiografie intellectuală, Ed. Nemira, Bucureşti
9. Hayek, F. A., 2001a (1966), Principiile unei ordini sociale liberale, în A. P. Iliescu (coordonator), „Filosofia socială a lui F. A. Hayek", Polirom, Iaşi, 9-27
10. Hayek, F. A., 2001b, Tipuri de raționalism, în A. P. Iliescu (coordonator), „Filosofia socială a lui F. A. Hayek", Polirom, Iaşi, 28-41
11. Hayek, F. A., 2001c, Dreptatea socială ca atavism, în A. P.

[239] Pentru o listă exhaustivă a lucrărilor lui Hayek şi a literaturii secundare până în 1986, a se vedea [63]. North nu apare între autorii literaturii secundare.

[240] Alte câteva titluri bibliografice le-am inclus în note de subsol pentru a nu mai bulversa numerotarea titlurilor din lista bibliografică (aceasta ar fi antrenat ulterior schimbarea referirilor numerice pe întreg parcursul lucrării). Concluzia tehnică a acestei experiențe a fost că este preferabil să fie folosit un procesor profesional de text, care să facă modificările menționate în mod automat.

Iliescu (coordonator), „Filosofia socială a lui F. A. Hayek”, Polirom, Iaşi, 42-53
12. Hayek, F. A., 2001d, Confuzia de limbaj în gândirea politică, în A. P. Iliescu (coordonator), „Filosofia socială a lui F. A. Hayek”, Polirom, Iaşi, 54-80
13. Hayek, F. A., 2001e, Erorile consructivismului, în A. P. Iliescu (coordonator), „Filosofia socială a lui F. A. Hayek”, Polirom, Iaşi, 81-100
14. Hayek, F. A., 2003, Infatuarea fatală (Opere complete vol. 1), Antet, Bucureşti

Texte ale lui D. C. North

15. Denzau, A. T., D. C. North, 1994, Shared mental models: Ideologies and institutions, Kyklos, 47 (1), 3-32
16. North, D. C., 1982, Structure and change in Economic History, W. W. Norton and Company, New York
17. North, D. C., 1991, Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Cambridge University Press, Cambrdige
18. North, D. C., 1991, Institutions, Journal of Economic Perspectives, 5(1), 97-112
19. North, D. C., 1993, Five propositions about economic change, Economics working paper archive at WUSTL, 9309001, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
20. North, D. C., 1993, Institutions, transaction costs and productivity in the long run, Economics working paper archive at WUSTL, 9309004, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
21. North, D. C., 1993, The new institutional economics and development, Economics working paper archive at WUSTL, 9309005, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
22. North, D. C., 1993, The paradox of the west, Economics working paper archive at WUSTL, 9309002, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
23. North, D. C., 1994, Institutional change: a framework of analyses, Economics working paper archive at WUSTL, 9412001, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
24. North, D. C., 1994, Institutional competition, Economics working paper archive at WUSTL, 9411001, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
25. North, D. C., 1994, Institutions and credible commitment,

Economics working paper archive at WUSTL, 9412002, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
26. North, D. C., 1994, Institutions and productivity in history, Economics working paper archive at WUSTL, 9412002, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
27. North, D. C., 1994, Institutions matter, Economics working paper archive at WUSTL, 9411004, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
28. North, D. C., 1994, The evolution of efficient markets in history, Economics working paper archive at WUSTL, 9411005, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
29. North, D. C., 1994, The historical evolution of polities, Economics working paper archive at WUSTL, 9411007, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
30. North, D. C., 1994, Transactions costs through time, Economics working paper archive at WUSTL, 9411006, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
31. North, D. C., 1995, Some fundamental puzzles in economic history/development, Economics working paper archive at WUSTL, 9509001, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
32. North, D. C., 1996, Economic performance through time: the limits to knowledge, Economics working paper archive at WUSTL, 9612004, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
33. North, D. C., 1996, Economics and cognitive science, Economics working paper archive at WUSTL, 9612002, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
34. North, D. C., 1996, Institutions, organizations and market competition, Economics working paper archive at WUSTL, 9612005, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
35. North, D. C., 1996, Where have we been and where are we going, Economics working paper archive at WUSTL, 9612001, http://ideas.repec.org/e/pno11.html
36. North, D. C., 1999, Hayek's contribution to understanding the process of economic change, în "Freiheit, Wettbewerb und Wirtshaftsordnung", editor V. Vanberg, Rudolf Haufe Verlag, Freiburg i. Br., 80-96
37. North, D. C., 2003, Understanding the process of economic change, Forum series on the role of institutions in promoting economic growth (7), Mercatus Center, George Masson University

38. North, D. C., L. A. Terry, J. H. Peter, 1983 (1966), Growth and welfare in the American past: a new economic history, Prentice-Hall, Englewood Cliffs
39. North, D. C., R. L. Miller, 1987, The economics of public issues, Harper & Row, Cambridge
40. North, D. C., R. P. Thomas, 1973, The rise of the western world: a new economic history, Cambridge University Press Cambridge

Literatură secundară şi dezvoltări de la Hayek

41. Angner, E., The history of Hayek's theory of cultural evolution, Stud. Hist. Phil. Biol. & Biomed. Sci., 33, 695-718
42. Boehm, S., 2002, The ramifications of John Searle's social philosophy in economics (abstract), Journal of Economic Methodology, 9(1), 1-10
43. Boettke, P. J., J. R. Subrick, 2002, From the philosophy of the mind to the philosophy of the market (abstract), Journal of Economic Methodology, 9(1), 53-64
44. Brad Wray, K., 2001, Collective belief and acceptance, Synthese, 129 (3), 319-333
45. Buchanan, J. M., V. J. Vanberg, 2002, Constitutional implications of radical subjectivism, Review of Austrian Economics, 15(2-3), 121-129
46. Butler, E., 1983, Hayek, his contribution to the political and economic thought of our time, Universe Books, New York
47. Butos, W. N., R. G. Koppl, 1997, The varieties of subjectivism: Keynes and Hayek on expectations, History of Political Economy, 29(2), 327-359
48. Caldwell, B., 1997, Hayek and socialism, Journal of economic literature, 35(4), 1856-1890
49. Caldwell, B., 1998, Why didn't Hayek review Keyne's general theory, History of Political Economy, 30(4), 545-569
50. Caldwell, B., 2000, The Emergence of Hayek's Ideas on Cultural Evolution, The Review of Austrian Economics 13(1): 5-22
51. Caldwell, B., 2001, Hodgson on Hayek: a critique, Cambridge Journal of Economics, 25(4), 539-553
52. Caldwell, B., 2003, Hayek's challenge: an intellectual biography of F. A. Hayek, cap. 1., University of Chicago Press,

Chicago,
http://www.press.uchicago.edu/Misc/Chicago/091910.htm
53. Caldwell, B., 2004, Hayekian evolution reconsidered: a reply to Hodgson (abstract), Cambridge Journal of Economics, 28(2), 301-305
54. Caplan, B., 1999, The Austrian search for realistic foundations, Southern Economic Journal, 65(4), 823-838
55. Carabelli, A., N. de Vecchi, 1999, Where to draw the line? Keynes versus Hayek on knowledge, ethics and economics, The European Journal of the History of Economic Thought, 6(2), 271-296
56. Clark, C. M. A., 1993, Spontaneous order versus instituted process: the market as cause and effect, Journal of Economic Issues, 27(2), 373-385
57. Cotelezza, S., 1999, Il ragionevole disacordo: Hayek, Oakshot e le regole 'immotivate' della societa, Vita e Pensiero, Milano
58. Day, R. B., 2002, History, reason and hope: a comparative study of Kant, Hayek and Habermas, Humanitas, 15(2), 4-24
59. Dulgheru, L., 2001, Friedrich August von Hayek – termeni, concepte, în Dolgu, G. „Discursuri de recepție în memoria lui Alfred Nobel" Vol. 1, 331-341
60. Dorn, J. A., 2002, Economic development and freedom: the legacy of Peter Bauer, Cato Journal, 22(2), 355-371
61. Foss, N. J., 2000, Economics and Utopia: why the learning economy is not the end of history (book review), Journal of Economic Literature, 38(4), 985
62. Garrison, R. W., 1995, The economics of Friedrich Hayek (book review), Southern Economic Journal , 31(4), 1234-1236
63. Gray, J., 1986, Hayek on liberty, Blackwell, Oxford
64. Gray, J., 2001, Hayek şi disoluția liberalismului classic, în A. P. Iliescu (coordonator) „Filosofia socială a lui F. A. Hayek", Polirom, Iaşi, 103-116
65. Greg, S., 2002, A new name for an old Whig, Polity, 18(1), 39-45
66. Hirschleifer, J., P. J. Zak, 2004, The bioeconomics of social behavior: introduction, Journal of Bioeconomics, 1-2
67. Hodgson, G. M., 2004, Hayekian evolution reconsidered: a response to Caldwell, Cambridge Journal of Economics, 28(2), 291-300

68. Hollander, S., 2004, Economic organization, distribution and the equality issue: the Marx-Engels perspective, The Review of Austrian Economics, 17(1), 5-39
69. Hong, H., 2002, Marx's value forms and Hayek's rules: a reinterpretation in the light of the dichotomy between physys and nomos, Cambridge Journal of Economics, 26, 613-635
70. Hoover, K. R., 1999, Ideologizing institutions: Laski, Hayek, Keynes and the creation of contemporary politics, Journal of Political Ideologies, 4(1), 87-115
71. Horwitz, S., 2002, Comment of Boettke and Subrick and Faulkner (abstract), Journal of Economic Methodology, 9(1), 81-86
72. Howson, S., 2000, The collected works of F. A. Hayek (book reviw), History of Political Economy, 32(4), 1041-1045
73. Iliescu, A.-P. (coordonator), 2001, Filosofia socială a lui F. A. Hayek, Polirom, Iaşi
74. Iliescu, A.-P., 2001, Contradicția lui Hayek, în A. P. Iliescu (coordonator) „Filosofia socială a lui F. A. Hayek", Polirom, Iaşi, 117-144
75. Ioannides, S., 2003, Orders and organizations: Hayekian insights for a theory of economic organization (abstract), The American Journal of Economics and Sociology, 62(3), 533
76. Khalil, E., 2002, Information, Knowledge and the Close of Friedrich Hayek's System, Eastern Economic Journal, 28(3), 319-341
77. Kukathas, C., 2000, Does Hayek speak to Asia? Independent Review; 4(3), 419-431
78. Lange-von Kulessa, J., 1997, Searching for a methodological synthesis – Hayek's individualism in the light of recent holistic criticism (abstract), Journal of Economic Methdology, 4(2), 267-287
79. Mameli, M., 2001, Mindreading, mindshaping, and evolution, Biology and Philosophy, 16, 597-628
80. McInnes, N., 1998, The road not taken – Hayek's slippery slope to serfdom, The national interest, 51, 56-66
81. Milonakis, D., 2003, New market socialism: a case of rejuvenation or inspired alchemy? Cambridge Journal of Economics, 27(1), 97-121
82. Mistri, M., 2002, Consumer learning, connectionism and

Hayek's theoretical legacy, Eastern Economic Journal, 28(3), 301-317
83. Moseley, A., 2002, Is war a Hayekian spontaneous institution? Peace & Change, 27(1), 1-19
84. Mulligan, R. F., 2004, Spontaneously evolved social order versus positive legislation in English constitutionally history, The Review of Austrian Economics, 17(1)m 41-65
85. Oguz, F., 2000, The role of practical knowledge in market processes: an assessment of the Austrian contribution, Journal of Economic and Social Research, 2(2), 59-74
86. Polt, R., 1997, Metaphysical liberalism in Heidegger's Beitrage zur philosophie, Political Theory, 25(5), 655-680
87. Rizzo, M. J., 1995, Book reviews – Austrian economics in America: the migration of a tradition, Journal of Economic Literature, 33(4), 1974-1976
88. Rosen, S., 1997, Austrian and neoclassical economics: any gain from trade? The Journal of Economic Perspectives, 11(4), 139-152
89. Samuelson, P. A., 1993, Altruism as problem involving group versus individual selection in economics and biology, The American Economic Review, 83(2), 143-148
90. Shearmur, J., 1996, Hayekian liberalism as a research programme, Routledge, New York
91. Shearmur, J., 2001, Utilizarea cunoaşterii în organizaţii, în A. P. Iliescu (coordonator) „Filosofia socială a lui F. A. Hayek", Polirom, Iaşi, 145-164
92. Solcan, M.-R., 2001, Hayek şi ideea de democraţie, în A. P. Iliescu (coordonator) „Filosofia socială a lui F. A. Hayek", Polirom, Iaşi, 165-196
93. Steele, D. R., 1987, Hayek's theory of cultural group selection, The Journal of Libertarian Studiesm 8(2), 171-195
94. Vanberg, V., 1983, Libertarian evolutionism and contractarian constitutionalism, în "Philosophical and economic foundations of capitalism", editor S. Pejovich, Lexington Books, D. C. Heath and Company Lexington, Massachusetts, Toronto, 71-87
95. Vanberg, V., 1986, Spontaneous market order and social rules: a critical examination of F. A. Hayek's theory of cultural evolution, Economics and Philosophy, 2, 75-100
96. Vanberg, V., 1993, Rational choice, rule-following and

institutions: an evolutionary perspective, în "Rationality, Institutions and Economic Methodology", editori U. Maki, B. Gustafsson, C. Knudsen, Routledge, London and New York. 171-200
97. Vanberg, V., 1994, Cultural evolution, collective learning, and constitutional design, în "Economic Thought and Political Theory", editor D. Reisman, Kluver Academic Publisher, Boston/Dordrecht/London, 171-204
98. Vanberg, V., 1994, Hayek's legacy and the future of liberal thought: rational liberalism vs. evolutionary agnosticiscm, Journal des Economistes et des Etudes Humaines, 5(4), 451-483
99. Vanberg, V., 1998, Austrian school of economics and the evolution of institutions, în „The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law", Editor P. Newman, Macmillan, London, 134-140
100. Vanberg, V., 1999, Hayek: economist and social philosopher (book review), 18(3), Cato Journal, 465-471
101. Vaughn, K. I., 1993 (ed. Rom.), Constitutia libertatii din perspectiva evolutionista, ed. Humanitas, Bucuresti
102. Vaughn, K. I., 1995, Hayek on Hayek: an autobiographical dialogue; The economics of Friedrich Hayek, Journal of Economic Literature, 33(1), 196-198
103. Vriend, N. J., 2002, Was Hayek an Ace [*agent based computational economist*], Southern Economic Journal, 68(4), 811-840
104. Zapia, C., 1996, The notion of private information in a modern perspective: a reappraisal of Hayek's contribution, The European Journal of the History of Economic Thought, 3(1), 107-131

Literatură secundară şi dezvoltări de la North

105. Ankarloo, D., 2002, New institutional economics and economic history, Capital & Classm 78, 9-36
106. Conlisk, J., 1996, Why bounded rationality? Journal of Economic Literature, 34(2), 669-700
107. Demsetz, H., 1996, Rationality, evolution, and acquisitiveness, Economic Inquiry, 34(3), 484-495
108. Dequech, D., 2001, Bounded rationality, institutions, and uncertainty, Journal of Economic Issues, 35(4), 911-929

109.Dequech, D., 2002, The demarcation between the “old” and the “new” institutional economics: recent complications, Journal of Economic Issues, 36(2), 565-572
110.Dequech, D., 2003, Cognitive and cultural embeddedness: combining institutional economics and economic sociology, Journal of Economic Issues, 37(2), 461-470
111.Fiori, S., 2002, Alternative visions of change in Douglass North’s new institutionalism, Journal of Economic Issues, 36(4), 1025-1043
112.Gorges, M. J., 2001, New institutionalist explanations for institutional change: a note of caution, Politics, 21(2), 137-145
113.Groenewegen, J., F. Kerstholt, A. Nagelkerte, 1995, On integrating new and old institutionalism: Douglas North building bridges, Journal of Economic Literature, 29(2): 467-476
114.Hira, A., R. Hira, 2000, The new institutionalism: contradictory notions of change (abstract), The American Journal of Economics and Sociology, 59(2), 267-283
115.Hodgson, G. M., 1988, Economics and institutions: a manifesto for modern institutional economics, Polity Press, Cambridge
116.Hodgson, G. M., 1997, The ubiquity of habits and rules (abstract), Cambridge Journal of Economics, 21(6), 663
117.Hodgson, G. M., T. Knudsen, 2004, The firm as an interactor: firms as vehicles for habits and routines (abstract), Journal of Evolutionary Economics, 14(3), 281-307
118.Ingram, P., 2000, The choice-within-constraint new institutionalism and the implications for sociology, Annu. Rev. Sociol., 26, 525-546
119.Khalil, E. L., 1998/1999, The Janus hypotheses, Journal of Post Keynesian Economics, 21(2), 315-342
120.Laville, F., 2000, Foundations of procedural rationality: cognitive limits and decision processes (abstract), Economics and Philosophy, 16, 117-138
121.Loasby, B. J., 2002, Market institutions and economic evolution (abstract), Journal of Evolutionary Economics, 10(3), 297-309
122.McClennen, E. F., 1999, Moral rules as public good (abstract), Business Ethics Quarterly, 9(1), 103-127
123.Pittelis, C. N., 1998, Transaction costs and the historical

evolution of the capitalist firm, Journal of Economic Issues, 32(4), 999-1017
124.Redmond, W. H., On institutional rationality, Journal of Economic Issues, 38(1), 173-188
125.Rutherford, M., 1995, The old and new institutionalism: can bridges be built? Journal of Economic Issues, 29(2), 443-452
126.Setterfield, M., 1993, A model of institutional hysteresis, Journal of Economic Issues, 27(3), 755-774
127.Sjostrand, S.E., 1992, On the rationale behind 'irrational' institutions, Journal of Economic Issues, 26(4), 1007-1040
128.Slater, G., D. A. Spencer, 2000, The uncertain foundations of transaction costs economics, Journal of Economic Issues, 34(1), 61-87
129.Solcan, M. R., 2003, Freedom, minds, and institutions, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti
130.Stacey. J., R. Berthold, 2003, Dynamics of formal and informal institutional change in the EU (abstract), Journal of European Public Policy, 10(6), 858-884
131.Stanfield, J. R., 1999, The scope, method, and significance of original institutional economics, Journal of Economic Issues, 33(2), 230-255
132.Toboso, F., 1995, Explaining the process of change taking place in legal rules and social norms: the case of institutional economics and new institutional economics, European Journal of Law and economics, 2(1), 63-84
133.Toboso, F., 2001, Institutional individualism and institutional change: the search for a middle way of explanation, Cambridge Journal of Economics, 25(6), 765-783
134.Vandenberg, P., 2002, North's institutionalism and the prospect of combining theoretical approaches, Cambridge Journal of Economics, 26(2), 217-235
135.Yarbrough, B. V., R. T. M. Yarbrough, 2000, Contracting boundaries as institutional infrastructure: efficacy, adaptation, and obsolescence: commentary on La Croix and Ghiselin's comments, Journal of Bioeconomics, 2, 1-8

Literatură despre convergenţa Hayek – North

136.Lewis, P., 2002, The evolution of Austrian Economics: from Menger to Lachmann (book review), Journal of Economic Issues,

36(4), 1131-1133
137.Palermo, G., 1999, The convergence of Austrian economics and new institutional economics: methodological inconsistency and political motivations, Journal of Economic Issues, 33(2), 277-286
138.Udehn, L., 2002, The changing face of methodological individualism, Annual Review of Sociology, 28, 479-507

Abordări convergente cu Hayek şi North

139.Barkley Rosser Jr., J., 2000, Aspects of dialectics and non-linear dynamics, Cambridge Journal of Economics, 24(3), 311-324
140.Bunge, M., 1979, A system concept of society: beyond individualism and holism, Theory and Decision, 10, 13-30
141.Bunge, M., 1999, Ten modes of individualism – none of which works – and their alternatives, Philosophy of Social Sciences, 30(3), 384-406
142.Bunge, M., 2001, Systems and emergence, rationality and imprecision, free-wheeling and evidence, science and ideology, Philosophy of the Social Sciences, 31(3), 404-423
143.Carroll, M. C., J. R. Stanfield, 2003, Social capital, Karl Polany, and American social and institutional economics, Journal of Economic Issues, 37(2), 397-404
144.Carter, A., 1999, A radical green political theory, Routledge, London and New York
145.Downward, P., J. H. Finch, J. Ramsay, 2002, Critical realism, empirical methods and inference: a critical discussion, Cambridge Journal of Economics, 26(4), 481-500
146.Dunn, S. P., 2000, Wither post Keynesianism? Journal of Post Kaynesian Econimics, 22(3), 343-364
147.Foster, J., 2002, Is there a role for transaction cost economics if we view firms as complex adaptive systems? Contemporary Economic Policy, 18(4), 369-385
148.Foster, J., P. Wild, 1996, Economic evolution and the science of synergetics (abstract), Journal of Evolutionary Economics, 6(3), 239-260
149.Grady, M. F., M. T. McGuire, The nature of constitutions, Journal of Bioeconomics, 1, 227-240
150.Hoksbergen, R., 1994, Postmodernism and institutionalism: toward a resolution of the debate on relativism, Journal of

Economic Issues, 28(3), 679-713
151.Hossey, P., 2001, Methodological madness: why accounting for nationalism – and many other political phenomena – is difficult for social scientist, Critical Sociology, 27(2), 163-191
152.Jackson, W. A., 2003, Social structure in economic theory, Journal of Economic Issues, 37(3), 727-746
153.Katzner, D. W., 1993, Some notes on the role of history and the definition of hysteresis and related concepts in economic analyses, Journal of Post Keynesian Economics, 15(3), 323-345
154.Khalil, E. L, 1995, Organizations, Naturalism, and Complexity (abstract), Review of Social Economy, 53(3), 393-419
155.Khalil, J. E., 2004, The three laws of thermodynamics and the theory of production, Journal of Economic Issues, 38(1), 201-226
156.Kirman, A., 1997, The economy as an evolving network (abstract), *Journal of Evolutionary Economics*, 7(4), 339-353
157.Lemmens, P., 2003, 2003, Evolution's eye: a systems view of the bioogy-culture divide (book-review), Acta Biotheoretica, 50, 59-64
158.Popper, K. R., 2000, Filosofia socială şi filosofia ştiinţei, Editura Trei, Bucureşti
159.Popper, K. R., 2001, Conjecturi şi infirmări – creşterea cunoaşterii ştiinţifice, Editura Trei, Bucureşti
160.Rodrigues, J., 2004, Endogenous preferences and embeddedness: a reappraisal of Karl Polany, 38(1), 189-200
161.Valente, M., A. Bassanini, L. Marengo, G. Dosi, 1999, Norms as emergent properties of adaptive learning: The case of economic routines (abstract), Journal of Evolutionary Economics, 9(1), 5-26.
162.van den Bergh, J. C. J. M, J. M. Gowdy, 2003, The microfoundations of macroeconomics: an evolutionary perspective, Cambridge Journal of Economics, 27, 65-84

Literatură despre instituţionalism, secundară, aplicaţii şi consecinţe

163.Avio, K. L., Three problems of social organizations: institutional law and economics meets Habermasian law and democracy, Cambridge Journal of Economics, 26(4), 501-520
164.Beckert, J., 2003, Economic sociology and embeddedness: how shall we conceptualize economic action? Journal of Economic

Issues, 37(3), 769-787
165.Bulmer, S. J., 1998, New institutionalism and the governance of the single European market, Journal of European Public Policy, 5(3), 365-396
166.Cederman, L.-E., Back to Kant: reinterpreting the democratic peace as a macrohistorical learning process, The American Political Science Review, 95(1), 15-31
167.Chang, H.-J., 2002, Breaking the mould: an institutionalist political economy alternative to the neo-liberal theory of the market and state, Cambridge Journal of Economics, 26(5), 539-559
168.Clark, A., 2003, Methodological individualism, cognitive homogeneity and environmental determinism, Journal of Economic Methodology, 10(1), 79-85
169.Commons, J. R., 1959, Institutional economics: its place in political economy, The University of Wisconsin Press, Madison
170.De Alessi, L., 1996, Institutions in economics: the old and new insitutionalism (book review), Journal of Economic Literature, 34(1), 129-131
171.Frei. S. B., 1995, Institutional ecnomics: what future course? Center for Economic Studies, Munich
172.Gorges, M. J., 2001, The new institutionalism and the study of the European Union: the case of the social dialogue, West European Politics, 24(4), 152-168
173.Gough, I., 1994, Economic institutions and the satisfaction of human needs, Journal of Economic Issues, 28(1), 25-66
174.Hall, P. A., R. C. R. Taylor, 1996, Political science and the three new institutionalisms, Political Studies, 44, 936-957
175.Harvey, J. T., 1994, Circular causation and the Veblenian dichotomy in the General Theory: an introduction to the institutionalist method, Journal of Post Keynesian Economics, 17(1), 69-89
176.Hodgson, G. M, 1998, The approach of institutional economics, Journal of economic literature, 36(1), 166-192
177.Hodgson, G. M., 2000, What is the essence of institutional economics?, 34(2), 317-329
178.Hodgson, G. M., 2003, Darwinism and institutional economics, Journal of Economic Issues, 37(1), 85-97
179.Hodgson, G. M., 2003, John R. Commons and the foundations

of Institutional Economics, 37(3), 547-576
180.Hodgson, G. M., 2003, The hidden persuaders: institutions and individuals in economic theory, Cambridge Journal of Economics, 27(2), 159-175
181.Hodgson, G., 1996, An evolutionary theory of long-term economic growth, International Studies Quarterly, 40, 391-410
182.Ibrahim, G., V. Galt, 2002, Bye-Bye central planning, hello market hiccups: institutional transition in Romania, Cambridge Journal of Economics, 26(1), 105-118
183.Kenworthy, L., 2004, Advancing socio-economics: an institutionalist perspective (book review), Contemporary Sociology, 33(2), 188-189
184.Khalil, E. L., 1997, Production and environmental resources: a prelude to an evolutionary framework, Southern Economic Journal, 63(4), 929-946
185.Klein, P. A., 1994, A reassessment of institutionalist-mainstream relations, Journal of Economic Issues, 28(1), 197-207
186.Lawson, T., 2003, Institutionalism, on the need to firm up notions of social structure and the human subject, Journal of Economic Issues, 37(1), 175-207
187.Mantzavinos, C., 2001, Individuals, institutions, and markets, Cambridge University Press, Cambridge
188.Nau, H. H., P. Steiner, 2002, Schmoller, Durkheim, and old European institutionalist economics, Journal of Economic Issues, 36(4), 1005-1024
189.Neil, F., 1996, Markets as politics: a political-cultural approach to market institutions, American Sociological Review, 61(4), 656-673
190.Nielsen, K., 2001, Institutional approaches in the social sciences: typology, dialogue and future challenges, Journal of Economic Issues, 35(2), 505-516
191.Olsen, P. J., 1992, Analyzing institutional dynamics, extras din: Staatswissenschaften und Staatsprakis – Heft 2, 247-271
192.Rutherford, M., 1983, J. R. Commons's institutional economics, 17(3), 721-744
193.Rutherford, M., 2000, Evolution and Economics: on evolutionary economics and the evolution of economics, Journal of Economic Issues, 34(3), 746-748
194.Samuels, W. J., 2000, Institutional economics after one

century, Journal of Economic Issues, 34(2), 305-315
195.Stein, J., 1997, How institutions learn: a socio-cognitive perspective, Journal of Economic Issues, 729-740
196.Van Staveren, I., 1999, Chaos theory and institutional economics: metaphor or model? Journal of Economic Issues, 33(1), 141-167
197.Vanberg, V. J., 2002, Rational choice vs. program-based behavior: alternative theoretical approaches and their relevance for the study of institutions (abstract), Rationality and Society, 14(1), 7-55

Abordări evoluţioniste în economie

198.Atkinson, G., 1995, Views on economic order and evolution, Journal of economic issues, 29(4), 1231-1240
199.Auyang, S. Y., Foundation of complex-system theories in economics, evolutionary biology, and statistical physics, Cambdridge University Press, Cambridge
200.Boschma, R. A., J. G. Lambooy, 1999, Evolutionary economics and economic geography (abstract), Journal of Evolutionary Economics, 9(4), 411-429
201.Corning, P. A., 2000, Biological adaptation in human societies: a 'basic need' approach, Journal of Bioeconomics, 2, 41-86
202.Day, R. H., 1995, Economics and evolution: bringing life back into economics (book review), Journal of Economic Literature, 33(3), 1329
203.Ebner, A., 2000, Schumpeter and the 'Schmollerprogramm': integrating thory and history in the analyzis of economic development, J. Evol. Econ., 10, 355-372
204.Foss, N. J., 1994, The biological analogy and the theory of the firm: Marshall, Journal of Economic Issues, 28(4), 1115-1136
205.Foster, J., 2000, Competitive selection, self-organisation and Joseph A. Schumpeter, J. Evol. Econ., 10, 311-328
206.Hodgson, G. M., 1993, Economics and evolution : bringing life back into economics, Polity Press, Cambridge
207.Hodgson, G. M., 1995, Evolutionary and neo-schumpeterian approaches to economics (book review), 29(3), 941-944
208.Hodgson, G. M., 1996, Some responses to Jennings and Waller, Journal of Economic Issues, 30(4), 1163-1168

209.Hodgson, G. M., 2002, Darwinism in economics: from analogy to ontology, Journal of Evolutionary Economics (abstract), 12 (3), 259-281.
210.Jennings, A., W. Waller, 1994, Evolutionary economics and cultural hermeneutics: Veblen, cultural relativism, and blind drift, Journal of Economic Issues, 28(4), 997-1030
211.Jennings, A., W. Waller, 1996, Cultural emergence reaffirmed: a rejoinder to Hodgson, Journal of Economic Issues, 30(4), 1168-1176
212.Jennings, A., W. Waller, 1998, The place of biological science in Veblen's economics, History of Political Economy, 30(2), 189-217
213.Khalil, E. S., 2000, Survival of the most foolish of fools: the limits of evolutionary selection theory, Journal of bioeconomics, 2, 203-220
214.Khalil, E., 2000, Beyond Natural Selection and Divine Intervention: The Lamarckian Implication of Adam Smith's Invisible Hand, Journal of Evolutionary Economics, 10(4), 373-393
215.Knudsen, T., 2002, Economic selection theory (abstract), Journal of Evolutionary Economics, 12(4), 443-470
216.Nelson, R. R., 1995, Recent evolutionary theorizing about economic change, Journal of economic literature (abstract), 33(1), 48-91
217.Nelson, R. R., S. G. Winter, 1982, An evolutionary theory of economic change, Harvard University Press, Harvard
218.Nelson, R. R., S. G. Winter, 2002, Evolutionary theorizing in economics (abstract), The Journal of Economic Perspectives, 16(2): 23-47
219.Peach, J. T., 2003, Hamiltonian and teleological dynamics a century after Veblen, Journal of Economic Issues, 37(1), 123-132
220.Rose, C. D., 2000, Team, firms, and the evolution of profit seeking behaviour, Journal of Bioeconomics, 2(1), 25-39
221.Takahashi, N., 2000, The emergence of generalized exchange, The American Journal of Sociology, 105(4), 1105-1134
222.Watkins, J. P., 1998, 32(1), Towards a reconsideration of social evolution: symbiosis and its implications for economics, Journal of Economic Issues, 32(1), 97-105

Abordări ecologice în economie

223.Barron, D. N., 1999, The structuring of organizational populations, American Sociological Review, 64(3), 421-445
224.Berthold-Bond, D., 1994, Can there be a "humanistic" ecology? A debate between Hegel and Heidegger on the meaning of ecological thinking, Social Theory and Practice, 20(3), 279-280
225.Gianpietro, M., K. Mayumi, 1997, A dynamic model of socioeconomic systems based on hierarchical theory and its application to sustainability, Structural Change and Economic Dynamics, 8, 453-469
226.Hornborg, A., 1998, Towards an ecological theory of unequal exchange: articulating world system theory and ecological economics, Ecological Economics, 25, 127-136
227.Korn, H. J., J. A. C. Baum, 1994, Community ecology and employment dynamics: a study of large Canadian organizations, 1985-1995, Social Forces, 73(1), 1-31
228.Moyle, B., 2000, The ecology of trade, Journal of bioeconomics, 2, 139-152
229.Peli, G., Bruggeman, J., Masuch, M., Nuallain, B. O., 1994, A logical approach to formalizing organizational ecology, American Sociological Review, 59(4), 571-593
230.Ruef, M., 2000, The emergence of organizational forms: a community ecology approach, The American Journal of Sociology, 106(3), 658-714
231.Seidl, I., C. A. Tisdell, 1999, Carrying capacity reconsidered: from Malthus's population theory to cultural carrying capacity, Ecological Economics, 31, 395-408
232.Tisdell, C., 1999, Diversity and economic evolution: failures of competitive economic systems, Contemporary Economic Policy, 17(2), 156-165
233.Tisdell, C., 2004, Economic competition and evolution: are there lessons from ecology? Contemporary Economic Policy, 22(2), 179-193

Despre piața pentru producția de cunoaştere

234.Antonelli, C., 1999, The evolution of the industrial organization of the production of knowledge, Cambridge Journal of Economics, 23(2), 243-260

235.Cook, S., A kuhnian perspective on econometric methodology, Journal of Economic Methodology, 10(1), 59-78
236.Craig, F., 1995, The economist as a mythmaker – Stigler's kinky transformation, Journal of Economic Issues, 29(1), 175-209
237. Loasby, B. J., 2000, The division and organisation of knowledge, European Journal of Economic and Social Systems, 14, 143-155
238.Yeager, L. B., 1997, Austrian economics, neoclassicism, and the market test, The Journal of Economic Perspectives, 153-165

Alte lucrări la care s-a făcut referire

239.***, 1997, Defending experience: a philosophy for the post-modern world, The Genetic Epistemologist, 25(3), http://www.piaget.org/GE/1997/GE-25-3.html#2
240.Aristotel, 1998, Etica Nicomahică, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti
241.Aristotel, 2001, Politica, cu comentarii de A. Baumgarten, Ed. IRI, Bucureşti
242.Barash, D. P., 2000, Evolutionary existentialism, sociobiology, and the meaning of life, Bioscience, 50(11), 1012-1017
243.Boulter, S. J., 2003, Metaphysical realism as a pre-condition of visual perception, Biology and Philosphy, 00(author's proof), 1-19
244.Brown, C., 1988, Internal realism: transcendental idealism ?, Midwest Studies in Philosophy, 12, 145-55
245.Bunge, M., 1989, Ethics, Treatise on Basic Philosophy, Vol. 8, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht
246.Bunge, M., 1996, Finding philosophy in social science, Yale University Press, New Haven and London
247.Bunge, M., 1998, Social science under debate: a philosophical perspective, University of Toronto Press, Toronto
248.Bunge, M., 1999, The sociology – philosophy connection, Transaction Publishers, New Brunswick and London
249.Corning, P. A., 1997, Holistic Darwinism: 'Synergistic Selection' and the Evolutionary Process, Journal of Social & Evolutionary Systems, 20(4), 363-401
250.Day, T., H, Kincaid, 1994, Putting inference to best explanation in its place, Synthese, 98, 271-295

251.Elias, N., 2002, Procesul civilizării – cercetări sociogenetice şi psihogenetice, vol. II, Transformări ale societății – schița unei teorii a civilizării, Polirom, Iaşi
252.Haken, H., H. Knyazeva, 2000, Arbitrariness in nature: synergetics and evolutionary laws -of prohibition, Journal for General Philosophy of Science, 31, 57-73
253.Mahner, M., M. Bunge, 1997, Foundations of biophilosophy, Springer Verlag, Berlin
254.Millstein, R. L., 2002, Are random drift and natural selection conceptually distinct? Biology and Philosphy, 17, 33-53
255.Philstrom, S., 2001, Putnam and Rorty on thier pragmatist heritage: re-reading James and Dewey, http://www. Helsinky.fi/science/commens/papers/pragmatistheritage.html
256.Plutinsky, A., 2001, Modeling Evolution in Theory and Practice, Philosophy of Science, Proceedings, 68, S225-S236
257.Polt, R., 1997, Metaphysical liberalism in Heidegger's *Beiträge zur Philosophie*, Political Theory, 25(5), 655-679
258.Putnam, H., 1987, After metaphysics, what? Articol prezentat la conferința "Newton and Realism", Tel Aviv University
259.Richardson, R. C., 2001, Complexity, self-organization, and selection, Biology and Philosophy, 16, 655-683
260.Rosas, A., 2002, Psychological and evolutionary evidence for altruism, Biology and Philosophy, 17, 93-107
261.Salem-Wiseman, J., 2003, Heidegger's Dasein and the liberal conception of the self, Political Theory, 31(4), 533-557
262.Searle, J. R., 2000, Realitatea ca proiect social, Polirom, Iaşi
263.Sober, E., D. S. Wilson, 1998, The evolution and psychology of unselfish behavior, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts

Anexa: Iordache V., 2003, Human ecology – a systems perspective, Analele Ştiinţifice ale Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi, Serie Biologie Animala, Tom XLIX, 329-336

HUMAN ECOLOGY – A SYSTEMS PERSPECTIVE

Abstract

The purpose of the paper is to provide a new framework for systems thinking application to socio-economic systems. The paper starts with describing the difference between individualism, holism, and systemism. Based on this, arguments are provided for the need of a systemic approach, and against a holistic one. To facilitate criticism of the proposed theoretical elements, I explicitly mention the assumptions underpinning the theoretical aspect concerning the socio-economic systems. Then the main ideas concerning the structure and functioning of the socio-economic systems are presented. The paper ends with a discussion referring to some consequences of the approach, as well as some methodological limitations of it. As the paper is conceived to be rather provocative than highly analytical, a conclusions chapter is not included.

Introduction

There are differences between systemism and holism. Philosophical and sociological literature pointed out

these differences from more than two decades. In table 1 I present, following such sources, in what consist these differences. Social philosophers have favoured either individualism (like Mill) or holism (like Hegel); on the other hand, they have adopted *de facto* the systemist point of view. Holists like Marx recognised that social holes are created, maintained and dissolved by the actions of individuals, even if the later scientific socialism let, for ideological purposes, no liberty to individuals, beside the one consisting in understood necessity; also, individualist like Hayek recognised the reality of social relations (Bunge, 1979).

One can easily adapt to ecology the information included in table 1, and draw the conclusion that the only acceptable theory for ecology is systemism. But systemism and holism are used interchangeably in most of the ecological literature. Systems ecologist are proud to speak about their "holistic, systemic approach". In the case of natural populations the consequences of this semantical aspect are not important, because we are not so interested in studying the biological individuals from ecological point of view (excepting for ecophysiologists), and we accept a structure of the population in terms of individuals aggregated in groups based on relevant ecological criteria (Botnariuc and Vadineanu, 1982). One might call this a partial holism, which is due to methodological limitations, consisting especially in the limited resources available for research. The methodological holism leads to the adoption of a so called homomorphic (i.e. simplified) model of the system, instead of an isomorphic one

which would include all individuals as separate entities. However, in the case of human population, treating humans based on such aggregation may lead (and, unfortunately, lead) to undesirable situations from political point of view. Sociology and political theory have been already used (by developing holistic theories) for providing theoretical foundations to totalitarian ideologies; human ecology not yet.

Table 1 Differences between individualism, holism, and systemism, as applied to the concept of society (adapted after Bunge, 1979). *Legend:* IND = individualism, HOL = holism, SYS = sytemism.

	Ontology	**Methodology**
IND	A society is a set of human individuals. The supraindividual totalities are conceptual, not concrete. Every social property is a resultant or aggregation of properties of the members of society. A society cannot act on any of its members: group pressure is the sum total of the pressures exerted by each group member. Interaction between two societies consists interaction between their individual members. And	The proper study of the society is the study of the individual The ultimate explanations of social facts must be in terms of individual behavior. Sociological hypotheses and theories are tested by observing the behavior of individuals.

	social change is the totality of changes in the individual components of the society.	
HOL	A society is a totality transcending its members A society has global properties. These properties are emergent (i.e. not reducible to any properties of individuals) Society acts on its members more strongly than they act on society. Interaction between two societies is a whole-whole affair. And social change is supraindividual although it affects the individual members of the society.	The proper study of society is the study of its global properties and changes. Social facts are explainable in terms of supraindividual units such as the state or supraindividual forces such as the national destiny. Sociological hypotheses and theories are either beyond empirical testing (antiscientific holism) or are tested against sociological and historical data (science-oriented holism).
SYS	A society is neither a mere aggregate of individuals, nor a supra-individual entity: it is a system of interconnected individuals Society has systemic, or	The proper study of society is the study of the socially relevant features of the individual as well as the research

	global properties. Some of these properties are resultant or reducible and other are emergent – they are rooted to the individuals, and they interplay but do not characterize them Society cannot act on its members, but the members of a social group can act upon a single individual, and the behavior of each individual is determined not only by his genetic make up, but also by the role he plays in society. Interaction between two societies is an individual – individual affair, where each individual occupies a definite place in his society. And social change is a change in the social structures of a society – hence a change at both the societal and the individual level.	into the properties and changes of the society as a whole. The explanations of social facts must be in terms of individuals and groups as well as their interactions. Individual behavior is explainable in terms of all characteristics – biological, psychological, and social – of the individual in society. Sociological hypotheses and theories are to be tested against social an historical data. But the latter are built out of data referring to individuals and small groups, for these alone are (partially) observable.

But there is plenty of literature (e.g. Foster, 2000, Sarkar, 1999) trying to show strong relationships

between marxism and sustainability problems. The origins of political ecologism (so called environmentalism) are linked to the left wing thinking (Romanovschi, coord. Iordache, 2002). And the internationally accepted political discourse concerning sustainable development intensively speaks about designing the standard of life of the human individuals for maintaining the socio-economic sustainability. Taking into consideration these aspects, as well the recent historical experience, as professional ecologists involved in the problems linked to the sustainable development, we have to carefully present our results to decision makers, in order to be sure that the methodologically accepted holism will not lead to new holistic ideologies, as it seems to exist a risk of this.

In this context, the purpose of the paper is to provide a framework for systems thinking application to socio-economic systems, a framework which, beside its scientific purpose, is designed such as to reduce as much as possible the risk of perception by the decision makers of a holistic message instead of a systemic one. It is my intention that systems thinking applied to human ecology would not sustain any current political ideology, and especially not the holistic ones.

The structure of the paper includes:

- assumptions
- theoretical elements about the structure and functioning of the socio-economic systems, following published texts (Iordache and Georgescu, 2001, Iordache, 2001), but with some

modifications;

- practical limitations of a systemic human ecology approach, and some consequences of this approach for how is conceived the general ecological systems theory;

Assumptions

1. One system can be included in more integrating systems at the same time.

   The mechanism of this multiple inclusion is linked to the structure of the integrated system, which allows the system to participate with different fluxes of energy matter and information in the integrating systems (examples: some populations in more than one ecosystem, human individuals in more than one organization).
2. Value is a relational property.

   Emergent properties of systems are intrinsic (due to the functioning of the system) and relational (due to the interaction of the system with other systems). Value is a relational emergent property appearing when a biological individual having needs as intrinsic properties interacts with other systems able to satisfy its need (i.e. to provide resources and services to the biological individual).
3. Each biological individual tends to maximize the overall satisfaction of its needs.

   The satisfaction is not necessarily, in a scarcity of resources context, of each need in part. For

needs characterization see, for instance, Corning (2000), but also the Maslow approach (e.g., in Albanese, 1988). Satisfaction can be provided by another individual of the same species, which thus can function as a resource or as a service provider.

4. Individuals of some species are characterized by an altruistic need, consisting in needing to help other individuals of the same or other species.

   Satisfaction of the altruistic need is obtained after the acceptance by the helped individual of the offered resources and services. This acceptance is thus a service provided by the helped individuals. Selection of altruistic need as an intrinsic property of the individuals took place due to advantages at group level (fewer resources spent on conflicts, higher productivity of the group with altruistic individuals)

Theoretical elements about socio-economic systems

The human ecology as a discipline of systems ecology has two major dimensions:

- the analyses of the structure (including intraspecific relationships) and functioning of the human populations
- the characterisation of the structure, functioning and evolution of the socio-economic systems from ecological point of view

The first dimension is a special case of the population ecology and has as objective the characterisation of the human population as a dominant population in

anthropic ecosystems. the significance of the classic population parameters cannot be fully understood by an approach limited to the populational biological level, especially in the case of the functional parameters, and by this way it will be introduced the second dimension of the human ecology, the characterisation of the socio-economic systems.

Aspects concerning the structure of socio-economic systems (SESs)

1. SESs is hierarchy of ecological systems (Vadineanu, 1998);
2. Each human individual and its resources (property) make up a system producing services (and, eventually, resources) and consuming other services and resources. Let us call this system an individual system of production and consumption (ISPC);
3. The basic units of SESs are organisations. The organisations are components of SESs consisting of a human part (human capital), a non-human part (different types of non-human capital, including natural capital), having as role to transfer the raw material, energy and information flows originating in the natural capital (goods and services) and in ISPC (services), in an unprocessed (services production) or processed (goods and services production) form, to their ecological consumer (ISPC). ISPC is a special type of organisation.
4. Natural capital is part of SESs in the sense that it consists of natural ecological systems with value (providing resources and services needed by ISPC).

By other kind of fluxes, the natural ecological systems are integrated at the same time in the hierarchy of natural ecological systems. Natural capital at lower hierarchical levels (ecosystem, local landscape) can be owned by organisations, but at higher levels (regional, macroregional) cannot be owned, thus requiring specially designed organisation for its management.

5. The ecological systems identification (Pahl-Vostl, 1995) applied to SESs leads to a homomorphic model in which organisations are grouped (using as criteria the time constant, the space-time location and the functional niche) in functional dynamic modules (FDM)
6. Similarly to the case of natural ecological systems, the emergent properties of a SESs can be structural and functional. Functional dynamic modules consisting of organisations characteristic exclusively to integrating SESs are their emergent structural properties (e.g. the state organisations in a national SES, or global organizations in the global SES). The emergent functional property of regional, macroregional and global SESs is the enhanced productivity of goods and service as a result of the new FDMs and of the exchanges of goods and services between included SESs through the organisations from their structure.
7. The diversity of the socio-economic systems is reflected by:
   - the diversity of lower level SESs,
   - the diversity of the functional dynamic modules,
   - the diversity of the organisations within each

FDM,
- the diversity of the ISPC (human capital)
- the diversity of relationships between organisations, especially ISPC (social capital)
- the diversity of the non-human capital (including natural capital),

Aspects concerning the functioning of socio-economic systems

1. All the production of goods and services in a SES takes place within the organisations.
2. A market is a subsystem consisting in an upstream functional module and a downstream functional module, the last one intercepting the goods / services produced by the first one.
3. The transfer of goods / resources takes place in a market by exchange; plunder takes also place in SESs, which is the natural form of transfer of resources.
4. The transfer of material goods between FDMs (mediated by the included organisations) represents a transfer of structural components. The significance of the material goods transfer is material, energetic, and also informational.
5. The providing of services is valued not from material or energetic point of view, but from an informational one (at the level of the self-regulating function); it has as consequence the maintenance of the control parameters of the organisation or SES in a given range of values, acceptable for the proper

functioning of the system.

6. Organisations can produce not only material goods, but also conceptual goods (e.g. languages, scientific theories, political ideologies, development models – such as the sustainable development model). Some of the conceptual goods have well defined producers, other are historical products (such as a language). Conceptual goods are either private or public. The mechanism of the services providing and conceptual goods production has a material support.
7. Conceptual goods are involved in the information and selfregulation function of the socio-economic systems, and have indirect consequences on the energy flow and cycling of matter functions of these ecological systems.
8. The emergence of new organizations at national and international levels is tightly linked with the production of conceptual goods such as sociological, political, ecological theories. Such organizations emerge because some needs of the individuals can be better satisfied by putting private resources together (e.g. management of natural capital at upper than regional level)

Discussion

As this paper has a rather provocative than highly analytical role, I will not try to present here the full consequences of the above ideas. However, some of them are the following:

1. The state is a functional module, and thus is different from the socio-economic system (country). Thus, the state individual can correctly speak only in its name, not in the name of the country (speaking in the name of the country has only rhetoric role). By its organizations, state provide services to paying organizations; thus, the term “authorities” as referring to state institutions is anachronic.
2. Because human individuals tend to maximize the overall satisfaction of its needs, the state individuals will tend the same. Thus, control over the quality of the services provided by state it’s a must, otherwise the public resources will be used predominantly for the interests of the state individuals. As control suppose extra resources to be invested by the paying organizations, these organizations will be able to control the state only in the case that they have these extra resources. The absence of resources in ISPC (private property) makes the control impossible. Thus, effective control can take place only when private property is accepted ideologically, or there is not generalized poverty. Holistic theories allow the state individuals to promote a unidirectional flow of resources (from contributors to state). Individualistic theories do not allow the solving of problems which cannot be solved only at individual level, such as some environmental problems. Once in highly advanced SESs, from succesional point of view, ISPC include enough resources for an effective control of the state, there is a positive feed-back for further

development. In not advanced SESs, the absence of resources at ISPC level is a positive feedback for blocking the development;

3. There is an ontological difference between individual good and general good: while individual good is a state of an individual as a results the satisfaction of needs (whatever complex it may be this process), the general good is a conceptual object produced deliberately and used instrumentally (for the satisfaction, in the end, of needs of various individuals). Sometimes the general good includes prescriptions about the structure of a conceptual individual good, that is about the proper goal and individual has to follow. The general good may lead to the design of complex instrumental conceptual objects, including developmental models such as the sustainable development. The general good and the derived conceptual objects are designed to function as an attractor of the dynamic of the SESs, and are promoted by public organization at local, national and international level. In case that they miss to take into account all relevant elements (such as assumption 3) their application may lead to disastrous socio-economic experiments. However, as any instrument, the general good is neutral with regard to its effects, the responsibility of its application belonging to individuals (producers and applicants), not to the concept. Consequently, one may be seek improvement of the structure of the general good;
4. If one would generalize the above ideas to

ecological systems theory, one would have to extend the hierarchy of ecological systems (currently accepted between ecosystems and ecosphere) in order to include individual ecological systems (individual and its resources) and population ecological system (populations and their resources).

5. There are methodological limitations to a systems approach in human ecology, arising especially from the following aspects:
   - the information describing illegal functional modules or illegal flows of resources and services is not easily obtainable; thus, the systems identification would limit to the legally functioning organizations, and to their legal activities;
   - the information concerning the state functioning are available only to a small degree in not developed SES; even in advanced SES, information concerning some aspects of the state functioning are not available for long time.

Acknowledgements

I wish to thank to Mr. Emil Socaciu, Lecturer to the Faculty of Philosphy of the University of Bucharest, who gave me access to useful literature.

REFERENCES

1. ALBANESE, R., 1988, Management, South-Western Publishing Co., Cincinnati, Ohio, 811pp
2. BOTNARIUC, N., A. VADINEANU, 1982, Ecologie, Ed.

Pedagogica, Bucuresti, 300pp

3. BUNGE, M., 1979, A system concept of society: beyond individualism and holism, *Theory and Decision*, **10**: 13-30
4. CORNING, P. A., 2000, Biological adaptations in human societies: a 'Basic Needs' approach, *Journal of Bioeconomics*, **2**: 41-86
5. FOSTER, B. F., 2000, Marx's Ecology – materialism and nature, Monthly Review Press, 310pp
6. IORDACHE, V., D. GEORGESCU, 2001, Analiza critica a literaturii de specialitate in legatura cu domeniul ecologiei umane, in Georgescu, D., V. Iordache si M. Botezatu, Ecologie umana, Ed. Ars. Docendi, Bucuresti, 5-31
7. IORDACHE, V., 2001, Rolul notiunii de valoare in intelegerea relatiilor interspecifice in care este implicata populatia umana; Structura sistemelor socio-economice, in Georgescu, D., V. Iordache si M. Botezatu, Ecologie umana, Ed. Ars. Docendi, Bucuresti, 187-211
8. PAHL-VOSTL, CLAUDIA, 1995, The dynamic nature of ecosystems, J. Willey and Sons, New York, 300pp
9. ROMANOVSCHI, A., (coord. IORDACHE, V.), 2002, Compatibilitatea dintre principalele ideologii politice si conceptul de dezvoltare durabila, Lucrare de licenta (nepublicata), Universitatea din Bucuresti, Departamentul de Ecologie Sistemica si Dezvoltare Durabila, 55pp
10. SARKAR, S., 1999, Eco-socialism of Eco-capitalism ? A critical analyses of humanity's fundamental choices, Zed Books Ltd, New York, 296pp
11. VADINEANU, A., 1998, Sustainable development, Vol. 1, University of Bucharest Press, 280pp